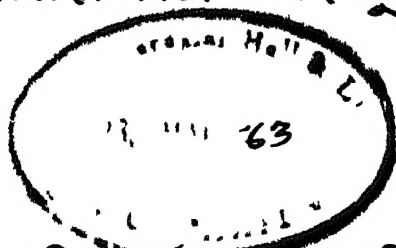

ডয়েড্রথ বর্ষ

(গীতি-লাভ্য)

শ্রীযুক্তদীনেশ চন্দ্র সেন

প্রকাশন পরিষদে অবলম্বিত প্রকাশিত

প্রথম প্রকাশ, ১৯৬১

Jayadratha vadha : a drama on a mythological episode by Shri. Ambikagiri Roychowdhury, Afna Bikash Bhawan, Gauhati, with financial aid of the Publication Board, Assam, 1961.

প্রকাশক :

শ্রীঅম্বিকাগিৰী ৰায়চৌধুৰী

আত্মবিকাশ ভৱন, গুৱাহাটী

মূল্য—পকা বন্ধা—৩.৫০ টকা

ফেচা বন্ধা—৩.০০ টকা

মুদ্রক

ট্ৰিবিউন প্ৰেছ, গুৱাহাটী

আগকথা

‘জয়দ্রথ বধ’ নাটক ৰচনাৰ গুৰি-কথা শ্ৰীৰামচৌধুৰী ডাঙৰীয়াই তেখেতৰ জয়দ্রথ-বধ ৰচনাৰ ইতিবৃত্তত বহুলাই লিখিছে। পঞ্চাশ বছৰৰ আগৰ অসমৰ মুকলি মঞ্চ-অভিনয়ৰ পটভূমিত এই নাটকখনৰ ৰচনামূলক ঐতিহাসিক দৃষ্টিভঙ্গীৰে চাব লাগিব। ‘জয়দ্রথ বধ’ ৰচনাৰ বহুকাল আগতে বঙলা ভাষাৰ কবলৰ পৰা অসমীয়া ভাষা মুক্ত হৈছিল যদিও কোনো কোনো ক্ষেত্ৰত বঙলা ভাষাৰ চলন্তি আছিল। ‘জয়দ্রথ বধ’ ৰচনাৰ কালত কেনেকুৱা অৱস্থাৰ সন্মুখীন হব লগা হৈছিল সেইটো গ্ৰন্থকাৰে খবচি মাৰি লিখিছে।

পঞ্চাশ বছৰৰ আগতে ৰচিত এই নাটকখনৰ ভাৱ, ভাষা, ৰচনামূলক, নাটকীয় কলা-কৌশল পঞ্চাশ বছৰে ত্ৰুত গতিৰে চলি গৈ থকা আজিৰ সমাজৰ বাবে পাঠকৰ লগত নাট্যমঞ্চৰ লগত কোনো কোনো বিষয়ত খাপ নোখালেও, সেই যুগৰ নাট্য সাহিত্যৰ স্বৰূপ প্ৰকাশ আৰু অসমীয়া নাটক ক্ৰমবিকাশ বিষয়ে যথেষ্ট সহায় কৰিব। এই উদ্দেশ্যকে মনত ৰাখি প্ৰকাশন পৰিষদে ‘জয়দ্রথ বধ’ নাটকখন প্ৰকাশৰ বাবে অৰ্থ-সাহায্য আগ-বঢ়াইছে।

প্ৰবীণ কবি-সাহিত্যিক ৰামচৌধুৰী ডাঙৰীয়াৰ ‘জয়দ্রথ বধে’ সকলোৰে সমাদৰ পাব বুলি আশা কৰিলোঁ।

গুৱাহাটী,
অক্টোবৰ, ১৯৬১

শ্ৰীবিণুনাবায়ণ শাস্ত্ৰী
সচিব
প্ৰকাশন পৰিষদ, অসম।

জয়দ্রথ বধ বচনৰ ইতিবৃত্ত

মুকলি-মঞ্চৰ এই গীতি-নাটখন বচনৰ ৫০ বছৰৰো আগৰ এটা জাতীয় ইতিবৃত্ত আছে। মোৰ বয়স তেতিয়া ২৩।২৪ বছৰ। ইং ১৯০৪।৫ সনত তেতিয়াৰ ভাৰতৰ বৰলাট লৰ্ড-কৰ্জ্জনৰ বঙ্গভঙ্গই জন্ম দিয়া স্বদেশী আন্দোলনৰ যুগ। গুৱাহাটীত এনাকিষ্ট দল গঠন কৰা সন্দেহৰ চেকা লৈ মই গুৱাহাটীৰ পৰা মোৰ নিজস্ব বদপেটাত গৈ থিতৈ লব লগীয়াত পৰে। ইং ১৯০৮ সনৰ শেষ ভাগত। সেই সময়ত, গীতি-নাট আন্দোলী বদপেটা-বাৰীৰ বঙলা ভাষাৰ গীত-নাট অভিনয়ত বুন গৈ থকা অৱস্থা। সভা-সমিতি মেল-মজলিছ, বিয়া-বাৰ আদি সবলো আনুষ্ঠানিক উৎসৱতে শিক্ষিত-অৰ্দ্ধ-শিক্ষিত-অশিক্ষিত ডেকা-আদহীয়া বদপেটিয়া প্ৰায়ক-অভিনেতাৰ বঙলা গীত-অভিনয়ত লেপেট খোৱা অভিব্যক্তি। নাম-বৰগীত আদি অসমীয়াৰ আপুৰুপীয়া গীত-মাতবিলাক মূৰ্চ্ছাত পৰা অৱস্থা লৈ বুন-ভকতীয়াসকলৰ ভিতৰতে সঁমাবন্ধ। মই ৭ বছৰমান বয়সতে গুৱাহাটীলৈ আহোঁ। মাত্ৰ-সময়ে স্কুলৰ বন্ধ, দৌ-দোমাহী আৰু গুৰুভাণ্ডি উপলক্ষে বদপেটালৈ কেতিয়াবা যাও যদিও, ২।৪ দিন তাত থাকিবেই গুৱাহাটীলৈ উভতি আহোঁ। গতিকে তেতিয়াৰ সেই সৰ্বকালিত বদপেটাৰ এই বঙলা গীত-নাট অভিনয়ৰ অভিব্যক্তিয়ে মোৰ মনত বিশেষ একো প্ৰতিক্ৰিয়া জন্মোৱা নাছিল। কিন্তু একে লেখাৰিয়ে ১৬।১৭ বছৰ গুৱাহাটীত থাকি দেশৰ ভা-ভূ পাই কিছু পুৰঠ হৈ উঠা মনটোৰে যেতিয়া বদপেটালৈ গৈ এই অৱস্থাতো দেখা পাই, তেতিয়া মোৰ মনটো আকুল হৈ উঠে। বদপেটাৰ ভাই-ভনীৰ মনৰ পৰা বঙলা ভাষাৰ গীত-নাট অভিনয়ৰ প্ৰতি জন্ম ঘন হোৱা অসম্মানী ৰাপটোৰ শিৰা উভাৰি পেলাবলৈকে মনত দৃঢ় সঙ্কল্প সোমায়। কিন্তু কৃতকাৰ্য্য হোৱা যায় কেনেকৈ? গীত-পদ গাবলৈ জানোঁ যদিও, লিখা অভ্যাস নাই। কিন্তু চিন্তিত হালোঁ যদিও, সি যোক ধিবেবে থাকিবলৈ নিদিলে।

সেই সময়ত বদপেটা নগৰত হাটীয়ে হাটীয়ে মুকলি মঞ্চত বঙলা ভাষাৰ গীত-নাট অভিনয় কৰা ৩।৪ টা মান দল চালুক হৈ চলি আছিল।

গায়ক-অভিনেতাসকলে দিনৰ দিনটো কাম-কাজত ব্যস্ত থাকি, গধূলি আঁজৰি লৈ, হাটীয়ে হাটীয়ে নিৰ্দিষ্ট ঠাইত লগ লাগি বঙলা গীত-নাটৰ তালিম দিয়ে। মই প্ৰত্যেকটো দলৰ ওচৰলৈ গৈ গায়ক-অভিনেতাসকলক এই জাতীয়-বৰ্ণনাদা হানিকৰ অৱস্থাটোৰ কথা কৈ বঙলা-ভাষাৰ গীত-নাট এৰি অসমীয়া গীত-নাটৰ অভিনয়ত ধৰিবলৈকে অনুৰোধ কৰিলোঁ। প্ৰত্যেকটো দলেই কলে—অসমীয়া ভাষাত অভিনয়ত ধৰিবলৈকে ভাল মনলগা অৰ্থাৎ বচনবোৰ মাতি স্মৃতি পোৱা উপযোগী গীত-নাট নাই। মই ৬চন্দ্ৰধৰ বৰুৱাৰ “মেঘনাদ-বধ” আৰু ৬দুৰ্গেশ্বৰ শৰ্ম্মাৰ ‘পাৰ্ধ-পৰাজয়’ নাট দুখন আনি দিলোঁ। কিন্তু দুয়োখন নাটকেই বচনবিলাক কৈ ভাল নানাগে বুলি কোনোটো দলেই পছন্দ নকৰিলে।

এনেতে আহি পৰিল ইং ১৯১০ চনৰ মাজভাগ। তেতিয়া ৬কনকলাল বৰুৱা বৰপেটাৰ মহকুমাধিপতি। ইং ১৯১১ সনত, তেতিয়াৰ ভাৰত সম্ৰাট পঞ্চম জৰ্জ আৰু সম্ৰাজ্ঞী মেৰীয়ে ভাৰতলৈ আহি দিল্লী নগৰীত ৰাজ-দৰবাৰ পাতি ৰাজ-মুকট পিন্ধি অভিষিক্ত হব। সেই উপলক্ষে সমগ্ৰ ভাৰতৰ চহৰ-নগৰবোৰ এই মহোৎসৱৰ আগতীয়া আয়োজনৰ ভলম্বুলত উৰাউল।

বৰপেটাতো এই উৎসৱৰ পাতনি মেলি, অন্যান্য আয়োজনৰ লগতে এই উপলক্ষে নাটক এখনৰ অভিনয়েৰেও উৎসৱটো কেনেকৈ ৰমক-জমক ৰসাল কৰি তুলিব পৰা হয়, তাৰে আলোচনা কৰিবলৈকে মহকুমাধিপতি ৬কনকলাল বৰুৱাই, সেই সময়ত বৰপেটাৰ বয়োবৃদ্ধ গীত-নাট্যামোদী ৬মনহৰি দাস (এওঁ সেই সময়ত বঙলাভাষাৰ নাট অভিনয় কৰা বৰপেটাৰ যাত্ৰাদল এটাৰ মেনেজাৰ আছিল), ৬হৰিপ্ৰসাদ দাস (এওঁ ইং ১৯২১ সনত অসহযোগ আন্দোলনত যোগ দি, এচ, ডি, চি, পদ ইন্দ্ৰাকা দি, আশ্ৰমাদি পাতি পাচত ৬হৰিপ্ৰসাদ বৃদ্ধাচাৰী নামেৰে পৰিচিত হয়) ৬গৌৰী-কান্ত দাস, ৬কমলাকান্ত দাস আৰু আমি ডেকা কেজনমানক নিমন্ত্ৰণ কৰি মাতি নি এখন মেল পাতে। এই মেলত মই উৎসাহেৰে যোগ দিওঁ,—জানোবা এনাকিষ্ট সপ্তাহৰ দুৰ্ব্বহ বোজাটোত পুলিছৰ চোকা দুষ্টৰ হানৰ পৰা কিছু বেহাই পাওঁৱেই—এই বুলি। নিমন্ত্ৰিত আমি আটাইবিলাক গৈ মেলাত ওলালোঁ। উপস্থিত সকলো কেজনে এখন এখনকৈ ৪।৫ খন বঙলা-ভাষাৰ নাটকৰ নাম উল্লেখ কৰিলে। মই অকলে অসমীয়া ভাষাৰ নাটকৰ কথা কলোঁ। আন কেজনে উপলুঙা কৰি কলে, অভিনয় কৰি

সুখ পোৱা কথা-বচনেৰে অসমীয়া ভাষাত হেনো নাটক নাই আৰু হবও নোৱাৰে। গাই-বাই ভাল লগা গীত-পদো হেনো অসমীয়া-ভাষাত নাই আৰু হবও নোৱাৰে। অসমীয়া ভাষাটো হেনো নাট-গীতৰ উপযোগী নহয়। মই অপমানৰ আঘাতত জোৰেৰে প্ৰতিবাদ কৰি মেলৰ পৰা ওলাই গুচি আহিলোঁ। তেওঁলোকে বঙলা “হৰিৰাজ” নাটকৰ অভিনয়েৰে এই অভিষেক উৎসৱ পালন কৰিবলৈকে স্থিৰ কৰিলে আৰু কৰিলেও।

ঘৰলৈ আহি সিদিনাখন বহুত ৰাতিলৈকে চিন্তা কৰিলোঁ। এই সম্বন্ধে মই মোৰ আঁটক স্মিলিলোঁ। আইয়ে সৰুৰে পৰা মহাভাৰত, ৰামায়ণ, পুৰাণাদিৰ আখ্যানবিলাক গাধুকথাৰ দৰে আমাক (মোৰ দাদা ৬গিৰীশচন্দ্ৰ ৰায়চৌধুৰীক, মোক আৰু সৰুভনী দুজনীক) গধূলি গোট খুৱাই চোতালত বা কাথিত চাৰা পানি বহুৱাই লৈ শুনোৱা নিত্য-নৈমিত্তিক কাম আছিল। আইয়ে কলে, বৰপেটাৰ বৈষ্ণৱী ধাতুত লগাটক মহাভাৰতৰ আখ্যান এটা লৈ নাটকখন লিখাটোৱে উচিত হব। আইৰ কথা মতেই, কোৱৰ পক্ষৰ সম্ভবধীয়ে অনায়াস বণ-নীতিৰে একেলগে আক্ৰমণ কৰি অৰ্জুন-পুত্ৰ বালক-বীৰ অভিনয়ক জয়দ্রথৰ দ্বাৰা হত্যা কৰোৱা আৰু সেইবাবে সূৰ্যাস্তৰ আগতে অৰ্জুনৰ জয়দ্রথক বধ কৰা কঠোৰ প্ৰতিজ্ঞাৰ আখ্যানটোকেই মই ৰাখি ললোঁ। সেই কালত বৰপেটা নগৰত চাৰিটা যাত্ৰাদলে ‘ৰামবনৰাম’, ‘সীতাহৰণ’, ‘কীচক বধ’, ‘যুধিষ্ঠিৰৰ অশ্বমেধ যজ্ঞ’, ‘নল-দময়ন্তী’ আদি বঙলা নাটকৰ যাত্ৰাভিনয় চলাই আছিল। মুকলিমঞ্চৰ বাবে যাত্ৰানাট লিখাৰ ধৰণ বুজি লবলৈকে বঙালি নাটক কেখনমান মই গোটাই ললোঁ। কানৰণ, সেই সময়ত এই বিষয়ত মই একেবাৰে কেচা। অৱশ্যে কিছু ডাহো বঙলা নাটকৰ পৰা লোৱা হৈছিল। কানৰণ, তেতিয়া মোৰ সাহিত্য সৃষ্টি কৰাতকৈ বঙলা নাটকক খেদাহে ৰাই উদ্দেশ্য আছিল।

পাছদিনা পুৱৈ পৰাই বৰপেটাৰ অভিনেতাগণৰ মনোভাৱ আৰু ৰুচিলৈ লক্ষ্য ৰাখি, কথা-বচনবিলাক যথাসাধ্য বলী হোৱাকৈ, অৰ্থাৎ অভিনেতাগণক আৰু কৰি সুখ পোৱাকৈ, জনসাধাৰণৰ মুকলি মঞ্চৰ উপযোগী কৰি অমিত্ৰাক্ষৰ ছন্দত লিখিবলৈ আৰম্ভ কৰিলোঁ—আৰু অসমৰ তথা কামৰূপৰ খিলঞ্জীয়া বৰগীত-দেহৰিচাৰ-কীৰ্ত্তন-নাম আদিৰ স্তববোৰৰ সময়ত ঘটাই গীতবিলাকো ৰচনা কৰি গ’লোঁ,—দিনৰ ৰচনা দিনে আৰু কৰি গাই আইক শুনাই থাকিলোঁ। আইয়েও ৰচনাবিলাক ভাল হৈছেবুলি উৎসাহ দি লগে লগে গীতৰ স্তববোৰৰ আঁৰ-উৰ বিলাকো শুধৰাই দি

থাকিল। মোৰ আই আছিল ৬স্বৰ্ণবীদিয়া সত্ৰৰ ডেকা অধিকাৰ ৬জিতবাম দেৱাধিকাৰীৰ জিয়াবী। সৰুৰে পৰা বৰগীত-নাম-পদ গোৱাৰ বংশগত স্বভাৱ চৰ্চাত আছিল অতি পটুত। আইৰ কণ্ঠস্বৰ আছিল অতি মধুৰ। সেই কণ্ঠস্বৰত বৰগীতৰ শুদ্ধ বাগবিলাকৰ মাধুৰীয়া প্ৰত্যক্ষ তাৰে জীৱন্ত হৈ ফুটি ওলাইছিল। সেইবাবে আইক সকলোৱে “গহনী-আই” (গোসানী আই) বুলি মাতিছিল। বৰপোণি, গুৱাহাটী আৰু তেজপুৰতো আইয়ে ফুট-পুৱাতেই সাৰ লৈ উঠি বিচনাত বহি বৰগীতৰ ললিত-শ্যাম আদি প্ৰভাতী বাগৰ “তেজোৰে কমলপতি পবতাত নিন্দ” — “যশোমতী পেখিতে নয়ন জুৰাই” আদি বাগ টানি টানি গাই অমিয়-সুৰ-মাধুৰীৰ কুণ্ঠনীকৃত আলোড়ন তুলি “বভনী বিদূৰ দিশ ধৰনী বৰণ, তিনিৰ ফাড়িয়া আসে বনিব কিবণ” ব জ্যোতিপ্ৰিয় জীয়া জননীৰে তৰপে তৰপে মুকলি হৈ অহা দিৱাকৰৰ জীৱনময় বসন্ত-প্ৰবাহৰ আগমন চমুাইছিল, আইৰ সেউ অপূৰ্ণ সন্মোহনী স্বৰ-চৰ্চাৰ বৰ্ণনা দিবলৈকে মোৰ ভাষা নাই। সেই বৰগীতৰ স্তব আলোড়নৰ স্পৰ্শত চুবুৰীয়া সকলোৱে শয়্যা তিয়াই উঠি ভক্তি গদগদ চিত্তেৰে আইৰ পুৰণী গীত গুণিছিল, — এনেকি, বৰেন-পুৱাত আমাৰ ঘৰৰ অৰ্থ আনিগৈদি পাত্ৰ ভ্ৰমণ বৰিবলৈ যোৱা নোকসকলেও খমকি লৈ মুগ্ধ হানেৰে আইয়ে গোৱা সেউ বৰগীত গুণিছিল। বৰগীতৰ এই প্ৰাণস্পৰ্শী আৰু শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰ মাৰণৰ কীৰ্ত্তনঘোষা-নামঘোষাৰ নিচিহ্ন ৰূপৰ স্তববিলাককেই মই, মোৰ দাদা ৬গিনীশ ৰামচৌধুৰী, ভগাঘৰ ৬লক্ষ্মী আৰু শ্ৰীমতী বোহিণী গোস্বামী, চানিওডমে সকলো পৰা মাতৃদেৱীৰ পৰা নিৰাৱিক শিকিছিলো। এই প্ৰসঙ্গত, বৰগীতৰ প্ৰাণস্পৰ্শীতা স্বৰূপে তিনিটা কথাৰ উল্লেখ কৰা অনুচিত নহব।

১। ইং ১৯১৬ চনত, গুৱাহাটীত সাহিত্যবৰ্ণী ৬লক্ষ্মীনাথ বেজবৰুৱাৰ সভাপতিত্বত পুৱা চটা বজাত বহা পোন প্ৰথমৰ অসম-ছাত্ৰ-সাহিত্য-সন্মিলনীত উদ্বোধনী-গীত গোৱাৰ ভাৱ মোৰ ওপৰত পৰে। মই অৰ্ধগৰ্ভৰ সহযোগত আইৰ পৰা শিকা শ্যাম বাগৰ “তেজোৰে কমলপতি পবতাত নিন্দ” বৰগীতটো গাওঁ। বজাতৰ বিপুল জনতাৰ হৰ্ষোদ্ভাসী হাত চাপৰিৰ লগে লগে “পুনৰ গাওক পুনৰ গাওক” বৰ উঠে। সভাপতিৰ মঞ্চৰ পৰাও ৬বেজবৰুৱা, ৬চন্দ্ৰকুমাৰ আগৰৱালা, ৬সত্যনাথ বৰা, ৬নবীন বৰদলৈ আদিৰ বিনুগ্ধ ধন্যবাদৰ আশীৰ্বাদ মোৰ ওপৰত পৰে। বিপুল জনতাৰ আধুনিক ৰাজহুৱা অনুষ্ঠানত তেনে বৰগীতৰ মনোমুগ্ধকাৰী সফল প্ৰৱেশ সেয়ে প্ৰথম। মোৰ সেই বৰগীতৰ পাচত বেজবৰুৱাৰ জ্যেষ্ঠা দুহিতা

শ্রীমতী অৰুণা বেজবৰুৱাই (তেতিয়াৰ) তেওঁৰ ওপৰত অৰ্পণ কৰা দ্বিতীয় গীত গাবলৈকে সজোচ কৰি কৈছিল—“এই গীতৰ পাচত মই আৰু কি গীত গাম”—বুলি।

২। ইং ১৯১৯ চন। বিশ্বকবি ৬বৰীন্দ্রনাথ ঠাকুৰে গুৱাহাটীলৈ আহি তেতিয়াৰ আৰ্ল-ল-কলেজৰ প্ৰিন্সিপাল ৬জ্ঞানদাভিৰাম বৰুৱাৰ আলহি হয়। আগতে কৰা নিৰ্দ্ধাৰিত সময়ত মই যাওঁ তেখেতক দেখা কৰিবলৈ। ৬জ্ঞে-বৰুৱাই, বৰীন্দ্র ঠাকুৰৰ অভিপ্ৰায় মতেই, মোক এটা বৰগীত গাবলৈ কলে। মই গালোঁ মহাপুৰুষ নাধৱদেৱৰ কো-বাগৰ “প্ৰাণনাথ নকৰা বন্ধিত” বৰগীতটো। চকু মুদি ৬বৰীন্দ্রনাথে শুনিলে গোটেইটো গীত। গীতটো গোৱা শেষ হোৱাৰ পাচতো ঠাকুৰে কিছু পৰলৈকে চকু মুদি থাকি চকু মেলিলে। মই কলোঁ,—এয়ে শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰ-নাধৱ দুজনা মহাপুৰুষে আনাক দি যোৱা বৰগীত আৰু তাৰ স্তব। মই ঠাকুৰৰ অভিনত স্তম্বিলো। ঠাকুৰে কলে,—“ভানইতো”। বুলি। আৰু একো নকলে। ঠাকুৰৰ মুখত দেখিলো গভীৰ ভাৱ। হয়তো বৰগীতৰ মাৰুৰ্ঘ্যই তেখেতৰ প্ৰাৰ্ণ স্পৰ্শ কৰিছে। সেইবাবে বেচি একো কবলৈকে ইচ্ছা নকৰিলে।

৩। এই চনতেই বঙ্গৰ বিখ্যাত ইতিহাসবিদ ৬যদুনাথ চৰকাৰ আহে গুৱাহাটী-বঙ্গ-সাহিত্য-পৰিষদৰ সভাপতি হৈ গুৱাহাটীলৈ। এই পৰিষদৰ পক্ষৰ পৰা তেতিয়াৰ কৰ্জ্জন হনৰ (এতিয়াৰ নৱীন বৰদলৈ হন) নাইবেৰী-মান ৬গোপালকৃষ্ণ দেৱে তাত নোক বৰগীত গাবলৈকে অনুৰোধ জনায়। সম্ভৱতঃ তেওঁ উক্ত পৰিষদৰ সম্পাদক আছিল। মই অনুৰোধ বন্ধা কৰি তাত উপস্থিত হওঁ। পৰিষদৰ সভাখন হৈছিল উক্ত হনতেই পুৱা ৮টা বজাত। সভাত কটনৰ তেতিয়াৰ অধ্যাপক লক্ষ্মী বাবু আৰু তাৰক বাবু, (দুয়ো সঙ্গীতজ্ঞ,) আৰু হন-ভৰা অন্যান্য বঙ্গভাষীৰ উপৰিও, ৬কমলাকান্ত ভট্ট, ৬সত্যনাথ বৰা, ৬নবীন বৰদলৈ, ৬সোণাৰাম চৌধুৰী আদি আমাৰ বিশিষ্ট সাহিত্যিক, দাৰ্শনিক, প্ৰত্নতাত্ত্বিক সকলো উপস্থিত আছিল। পৰিষদ অনুৰোধক্ৰমে হাৰমোনিয়ামেৰে প্ৰথমতে মই পুৱাকাল কাৰণে বৰগীতৰ কো-বাগৰ “উঠবে উঠ বাপু গোপালহে, নিশি পৰভাত ভৈল”টো গাওঁ। ৬যদুনাথ চৰকাৰ সমন্বিতে উপস্থিত সকলোৱে নিস্তব্ধ মনেৰে শুনে। লক্ষ্মীবাবুই মোক পুনৰ এটা গাবলৈ অনুৰোধ কৰে। মই পুনৰ কেদাৰ বাগৰ “পাৱে পৰিহৰি কৰোহো কাতৰি, প্ৰাণ ৰাখৰি মোৰ” বৰগীতটো গাওঁ। তাকো সকলোৱে একান্ত মনেৰে শুনে। লক্ষ্মীবাবু আৰু তাৰক বাবু দুয়ো কয় মই গোৱাটো কেদাৰ বাগ নহয় বুলি। মই কওঁ হয় বুলি।

তেওঁলোক ক'য় নহয় বুলি। মই স্বৰগ্ৰাম আওৰাই কওঁ হয় বুলি,—তেওঁলোকে ক'য় নহয় বুলি, ভুল বুলি। মই তেওঁলোকক সোধোঁ কোঁ বাগটো ভুল নে শুদ্ধ বুলি। তেওঁলোক দুয়ো ক'য় “কোঁ বাগটো সৰ্ব্বদে সম্প্ৰতি ক'ব নোৱাৰো, কিন্তু “কেদাৰ বাগটো ভুল” বুলি। মই কওঁ—“মই গোৱা কোঁ-কেদাৰ, দুয়োটা বাগ ভাৰতীয় সঙ্গীতৰ খানদানী ৰূপ। ভাৰতীয় সঙ্গীতৰ এই খানদানী ৰূপটোৰ লগত আপোনালোকৰ পৰিচয় নাই। মুছলমান শাসনত ভাৰতীয় সঙ্গীতৰ খানদানী ৰূপত যি সনা-পোতোকা হৈছে, তাৰ লগতহে আপোনালোক পৰিচিত। কামৰূপ-অসমত মুছলমান শাসনে স্থিতি নব পৰা নাছিল কাৰণে ইয়াত ভাৰতীয় মূল সঙ্গীতৰ ব্যতিক্ৰম ঘটাই, অৱিকৃত হৈ আছে। তৰ্ক কিছু ঘন হৈ অহা দেখি ৮য়দুনাথ চৰকাৰে লক্ষ্মীবাবুক এটা কেদাৰ বাগ গাবলৈ কলে। লক্ষ্মীবাবু আৰু তাৰক বাবু দুয়ো কেদাৰ বাগৰ দুটা গীত দুটা তালত গালে। কিছুপৰ পাচত ৮য়দুনাথ চৰকাৰে মত প্ৰকাশ কৰি কলে, যে “কেদাৰ বাগৰ শুদ্ধ ৰূপ কি মই শাজানো। কিন্তু বাঘচৌধুৰীয়ে গোৱা গীতৰ স্তৰটোৱে মোৰ মনত যি প্ৰভাৱ বৰ্তালে, লক্ষ্মীবাবু আৰু তাৰকবাবুৰ গীতে সেইটো কবিব নোৱাৰিলে।”

এই বৰগীত আৰু কীৰ্ত্তন-নাৰায়ণৰ বিচিত্ৰ অমিয় সুৰ বিলাককেই সৰুৰে পৰা মং মোৰ আইৰ ওচৰত শিকিছিলো আৰু সেই স্তৰবিলাকৰ সংমিশ্ৰণ ঘটায়েই মই জয়দ্রথ-বধৰ গীতবোৰ বচনা কৰিলোঁ আৰু ছোকনা-বিলাকক নিজে শিকালোঁ।

প্ৰায় ৩ মাহমানৰ ভিতৰত নাটপন লিখি উলিয়াই দক্ষিণ-হাটীৰ নাট-অভিনয় আৰু গীত-পদত পাকৈত শ্ৰীঅম্বিক'চৰণ পাটোৱাৰী, ৮পদ্যনাথ মজিন্দাৰ, ৮নাৰায়ণ পদ্মাবতী, ৮হৰেণ পূজাৰী, ৮ধৰ্ম্মকান্ত পূজাৰী, ৮নোহিত মহাজন, ৮ কালিচৰণ ওজা, ৮কৃষ্ণদাস দাস (এওঁ অল ইণ্ডিয়া বেডিয়'ৰ গুৱাহাটী কেন্দ্ৰৰ গীত পৰিচালক শ্ৰীমান পুৰন্দৰচন্দ্ৰ দাসৰ পিতৃ), শ্ৰীৰামোকা তালদাৰ, ৮পদ্য চৌধুৰী, ৮গোৱিন্দ বায়ণ আদি কেজনমানক মাতি আনি গোট খুৱাই লৈ নাটখনৰ বচন কিছুমান আবৃত্তি কৰি আৰু গীত কেইটামান গাই শুনাৱোঁ। সকলোকেজনে শুনি খুব উৎসাহিত হ'ল আৰু সোনকালে নাটখন অভিনয় কৰিবলৈকে আগ্ৰহ প্ৰকাশ কৰিলে। এটা অনুষ্ঠানৰ নামত আয়োজন কৰিলে ভাল হ'ব বুলি ভাবি, মই পাচদিনাখনেই উক্ত সকলোকেজনক মোৰ ঘৰত গোটাই লৈ “বৰপেটা সনাতন-সঙ্গীত-সমাজ” নাম দি অনুষ্ঠান এটা স্থাপন কৰি, নিয়ম প্ৰণালী আদি লিখি উলিয়াই,—তেতিয়াই মেনেজাৰ, মজিন্দাৰ, তালিদাৰ আদি পদ কেজনমানক দি গায়ে গায়ে

কৰ্ত্তব্য ভগাই দিলোঁ। সকলো কেজনে নিজ নিজ কাঁৱত উৎসাহেৰে লাগি গ'ল। ৮৭২২ৰ্শকান্ত পূজাৰীৰ ঘাৰা ভাওৰীয়াসকলৰ বচনবিলাক নামে নামে লিখোৱাই লৈ ৪ দিনমানৰ ভিতৰতে অভিনেতা সকলক ভগাই দিলোঁ। গীতবিলাক মই নিজে শিকাৰ পৰাকৈ দিন-ৰাতি লাগি বেহেলা আৰু হাৰমোনিয়াম শিকি ললোঁ। নিয়ম মতে তালিম আৰম্ভ হ'ল। আবৃত্তি, গীত, নৃত্য ময়েই শিকালোঁ। গীত-নৃত্যৰ বাবে ১০ জনমান ১০।১২ বছৰীয়া ৮ধৰম, ৮অতুল, ৮কুলদা, ৮অচ্যুৎ, ৮খগেন, ৮ফটিক আদিক সংগ্ৰহ কৰিলোঁ। ইহঁত হ'ল ছোকৰা। যাত্ৰাভিনয়ত এই নামেৰেই সিহঁতৰ পৰিচয়। নিয়মাদি সকলোৱে কটকটিয়াকৈ মানি চলাত, অভিনয়, নৃত্য, গীত, পৰিচালনা সকলো সোণাকালে পুৰঠ হৈ উঠিল। এই সকলক আজি মোৰ বৰকৈ মনত পৰিছে। এই সকলৰ ভিতৰত অভিনেতা শ্ৰীঅধিকা পাটোৱাৰী আৰু শ্ৰীবামো তালদাৰ শ্ৰীমহেশ পাটোৱাৰী আৰু শ্ৰীনবেণ পাঠকৰ বাহিৰে এজনো জীৱিত নাই।

দুমানমান নেবানেপেৰাকৈ তালিম দি যেতিয়া দেখিলোঁ যে অভিনয়টো বাহিৰলৈ উলিয়াব পৰা হৈছে, তেতিয়া মহাপুৰুষ শ্ৰীশ্ৰীমাধৱদেৱৰ ভিথিৰ দিনা ৮বৰপেটা সত্ৰৰ কীৰ্ত্তন ঘৰৰ বাহিৰৰ চোতালত প্ৰকাণ্ড বজা টৰি, সেই অসমীয়া ভাষাত বচন মাতি স্বৰ্গ পোৱা নাটক হৰাই নোৱাৰে বুলি ইতিকি কৰি কোৱা কেজনৰ সৈতে পুৰুষ-মহিলা নিৰ্বিশেষে বৰপেটা চহৰখনৰ প্ৰায়বিলাক মুখীয়াল লোককেই নিমন্ত্ৰণ জনালোঁ অসমীয়া “জয়দ্রথ বধ” গীত-নাটৰ অভিনয় চাবলৈকে। ৬।৭ হেজাৰ পুৰুষ-মহিলাৰ উপস্থিতিত প্ৰকাণ্ড বজাতল উপচি পৰিল। গধূলিৰ আগতে ৬মান বজাত গীত-নৃত্য-বাদ্যেৰে অভিনয় আৰম্ভ হ'ল। সেই বিৰাট পুৰুষ-মহিলাৰ জুনটোৱে ভাত-পানী খাবলৈকে পাহৰি নিষিদ্ধ নকানকৈ নিতাল মাৰি ৰাতি ৩।৪ বজালৈকে অভিনয় চালে। উত্তৰা আৰু স্নত্ৰদ্বাৰ অভিনয়ত মহিলাসকলে কেবাবাবো চকুলো টুকিলে। অসমীয়া ভাষাৰ “জয়দ্রথ-বধ” গীত-নাটৰ জয় জয় ঘোষিত হ'ল। বিপুল জনতাই মোৰফালেও জয় জয় হৰিধ্বনি জনালে। অসমীয়া ভাষাত ভাল গীত-নাট হ'ব, নোৱাৰে বুলি কোৱা কেজনক সকলোৰে আগত বহুওৱা হৈছিল। সেই কেজনৰ ধন্যবাদৰ বোলতো মোৰ উশাহ বহু হোৱা যেন লাগিল। সিদিনাৰ পৰাই বৰপেটাৰ পৰা বঙলা ভাষাৰ গীত-নাট নিৰ্ম্মূল হৰলৈ আৰম্ভ হ'ল। বাটে-পথে, ঘৰে-দুৱাৰে কেৱল জয়দ্রথ বধৰ আলোচনা আৰু গীতবিলাককেই সকলোৱে গাবলৈ ধৰিলে। বিয়া-বাৰু উৎসৱত সকলোকে কেৱল “জয়দ্রথ বধ”

নাটখনহে লগা হ'ল। বঙলা ভাষাৰ অভিনয় কৰা আটাই কেওটা দল ভাগি গ'ল। সকলোৱে আৰু এখন নতুন গীতি-নাটক লিখিবলৈ মোক অনুৰোধ কৰিলে। মই পুৰাণৰ শিখিৎস্বজ বজাৰ আখ্যান লৈ “ভক্তগৌৰৱ” নাম দি চাৰিমাছ মানৰ মূৰত দ্বিতীয়খন গীতি-নাট লিখি উলিয়ালোঁ। এই-খংকো শিক্ষা দিলোঁ মই নিজে। জয়দ্রথ বধৰ দৰে এইখন নাটেও সমানে আদৃত হ'ল। দুয়োখন নাটক সমানে চলিব ধৰিলে। দুয়োখন নাটৰ মুকলি মঞ্চৰ অভিনয়েৰে বৰপেটা তথা অসমৰ পৰা এইবিধ বঙলা ভাষাৰ গীত-নাটৰ আলু উঠিল।

এই দুয়োখন নাটক অসম-এছোচিয়েচনৰ আৰু সাহিত্য সভাৰ অধিবেশন, দুৰ্গাপূজা, লক্ষ্মীপূজা, সবস্বতী পূজা আৰু বিয়া-বাৰ উপলক্ষে বৰপেটা ধুবুৰী, গুৱাহাটী, ডিব্ৰুগড়, ডুমডুমা, বিজণী, টিহু, জনীয়া, চেঙা, নলবাৰী আদি অসমৰ নানা ঠাইত ইং ১৯৩০ চনলৈকে পুৰা ২০ বছৰ চলিছিল। ইং ১৯১৭ সনত ‘অসম-এছোচিয়েচন’ৰ অধিবেশনত বৰপেটাত, ইং ১৯২৬ সনত ধুবুৰাত ৩৮নুবৰ বাজপোৱাৰ সভাপতিত্বত, আৰু ইং ১৯৩৭ সনত গুৱাহাটীত পণ্ডিত ঐক্যেন্দ্ৰ সন্দিকৈৰ সভাপতিত্বত বহা সাহিত্য সভাৰ অধিবেশন দুটিত মুকলি মঞ্চত “জয়দ্রথ বধ” আৰু “ভক্তগৌৰৱ” দুয়োখন গীত-নাট দি। সমাবোধৰ মাজত অভিনীত হৈছিল। এই দুয়ো ঠাইতে ঐতিহাসিক পাটোৰাণী, ৩৭বৰ দত্ত, শ্ৰীমন্ত শৰ্মা আদি কেবাজনোও অভিনয় আৰু গীত-বাদ্যৰ বাবে পদক উপহাৰ পাইছিল। যোৱা বছৰ গুৱাহাটী অল-ইণ্ডিয়া বেডিঙৰ মেগেৰে ডেকা নাট্যকলাবিদ্ব ঐমান ফণী তালুকদাৰৰ সংযোজ্যাত “জয়দ্রথ বধ” গোটেই ভাৰতত প্ৰচাৰিত হৈছিল।

দুয়োখন নাটকৰ পাণ্ডুলিপি আজি ৫০ বছৰৰো বেচি কাল মোৰ হাতত নাছিল। মই আন নানা বাজতৰা কৰ্ম-ব্যস্ততাত একবকম পাহৰিয়েই গৈছিলোঁ। এতিয়া বুন কালত মোৰ অতীতৰ কাৰ্য্যাবলীৰ স্মৃতি তানি আনিবলৈ মন যোৱাত খবৰ কৰিলো। উক্ত সনাতন-সঙ্গীত সমাজৰ অন্যতম অধ্যক্ষ ৩৮বেণ পূজাৰীয়ে মই “অসমবানী”ত লিখা “মোৰ জীৱন-ধুমুহাৰ এচাটি”ত এই-বিষয়টোৰ উল্লেখ পঢ়ি “জয়দ্রথ বধ”ৰ পাণ্ডুলিপিখন ৫০ বছৰীয়া এলাঙ্গুৱা ফটা-চিটা আকাৰেৰে মোক আনি দিলে। কিন্তু “ভক্তগৌৰৱ”খনৰ ফটা-চিটা নিগনি ধোৱা, আখৰ মান ধোৱা, পাত কেখনমানৰ বাহিৰে একো নাপালোঁ। “ভক্তগৌৰৱ” চিৰকাললৈ হেৰাল। ইয়াৰ ভিতৰতে তেওঁৰ মৃত্যু হ'ল। ৩৮বেণ পূজাৰীয়ে এলাঙ্গুৱা ফটা-চিটা হলেও, ইমান বছৰ যত্ন কৰি মোৰ নিজ হাতৰ আখৰেৰে সৈতে “জয়দ্রথ-

বধ''ৰ পাণ্ডুলিপিটো বন্ধা কৰা বাবে তেওঁৰ শলাগ লৈ তেওঁৰ স্বৰ্গগত আত্মাৰ উদ্দেশ্যে মোৰ কৃতজ্ঞতা জনালোঁ ।

সম্ভৱতঃ, শ্ৰীমন্ত শঙ্কৰী যুগৰ অসমীয়া নাটবোৰৰ পাচত, জনসাধাৰণৰ মুকলি-নাটমঞ্চৰ বাবে বৰ্ত্তমান যুগৰ উপযোগীটোক বিৰাট সাফল্যেৰে অভিনীত হোৱা গীত-নাট অসমীয়া ভাষাত এই জয়দ্রথ-বধ আৰু ভক্ত-গৌৰৱেই প্ৰথম ।

এতিয়া, অৰ্দ্ধশতাব্দীৰো আগৰ পুৰণি এই সাহিত্য-সম্পদ জয়দ্রথ বধ গীতি-নাটখন অসম প্ৰকাশন-পৰিষদৰ আধিক সাহায্যৰ অনুগ্ৰহত প্ৰকাশ কৰিবলৈ পাই প্ৰকাশন-পৰিষদৰ ওচৰত কৃতজ্ঞতা দাঙি ধৰি, প্ৰথম দিনাখনেই সফল অভিনয়েৰে সকলোকে আনন্দ দি মোৰ উদ্দেশ্য পৰিপূৰণ কৰা স্বৰ্গগত আৰু জীৱিত অভিনেতা সকলৰ নাম-পৰিচয় উল্লেখ কৰি ধন্য হালোঁ ।

জয়দ্রথ-বধৰ গীতবিলাকৰ স্মৰ-সঞ্চয় বিলাক বৰ মনোৰম আছিল । সকলোবিলাক গীত বৰগীত, দেহবিচাৰ, কীৰ্ত্তন-নামঘোষা আদিৰ নানা স্মৰৰ সমন্বয়ত ৰচনা কৰিছিলোঁ । বহু দিন চৰ্চা নথকাত দুই এটা স্মৰ নই পাহৰি যোৱা যেন হৈছে। যদিও, বৰপেটাৰ সেই সময়ৰ পুৰণি জীৱিত গায়ক-অভিনেতা সকলে এতিয়াও গায় । গীতবিলাকৰ স্বৰলিপিও ইয়াত দিয়াৰ ইচ্ছা আছিল, কিন্তু নানা অসুবিধাত দিব পৰা নহ'ল । ইতি

গুৱাহাটী—ইং ১৯৬১

ঐঅম্বিকাগিৰী বায়চৌধুৰী

জয়দ্রথ বধৰ প্ৰথম অভিনেতা, গায়ক-বাদক আৰু পৰিচালক সকল

পাণ্ডৱপক্ষ : —	শ্ৰীকৃষ্ণ	৮পদ্মনাথ মজিন্দাৰ ।
	যুধিষ্ঠিৰ	শ্ৰীৰামোৰাম তালদাৰ ।
	ভীম	শ্ৰীঅম্বিকাচৰণ পাটোৱাৰী ।
	অৰ্জুন	৮হৰেন্দ্ৰনাথ পূজাৰী ।
	নকুল	৮দীননাথ দৈৱজ্ঞ ।
	সহদেৱ	৮মজলাৰাম দাস শ্ৰীনবেন পাঠক
	দ্রৌপদী	৮পৱনচন্দ্ৰ দত্ত ।
	সুভদ্ৰা	শ্ৰীমহেশচন্দ্ৰ পাটোৱাৰী ।
	উত্তৰা	৮মহোদৰ দাস ।

কৰপক্ষ .—	দুৰ্য্যোধন	৮লোহিতচন্দ্ৰ মহাজন
	দুঃশাসন	৮কমলাকান্ত দাস
	কৰ্ণ	৮কালিচৰণ ওজা
	শকুনি	৮গোকুলৰাম দাস
	ড্রোণ	৮ধৰ্ম্মকান্ত পূজাৰী
	জয়দ্রথ	৮পদ্ম চৌধুৰী ৮নবিন পাঠক
	দুঃশলা	৮গোলোকৰাম দাস
	ভানুমতী	৮বিলাস দাস
	মণিভদ্ৰ	শ্ৰীকৃষ্ণৰাম দাস

বাদক	বেহেলা বাদক	৮গোবিন্দ বায়ন ।
	তবলা বোলোক বাদক	৮চন্দ্ৰ বাৰিকৰ, ৮চাবন,
		৮ফাটক বায়ন ।
	হাৰমোনিয়াম বাদক	৮নানায়ন পূজাৰী
	মন্দিৰা বাদক	৮হৰমোহন দাস
	গাজ-সজ্জা	৮পৰমানন্দ পাঠক

নটুৱা :—শ্ৰীঅচ্যুৎ, শ্ৰীভোগী, ৮অতুল, ৮কুলদা, ৮ধৰম, ৮ফাটক, ৮ধৰ্ম্মেন ।

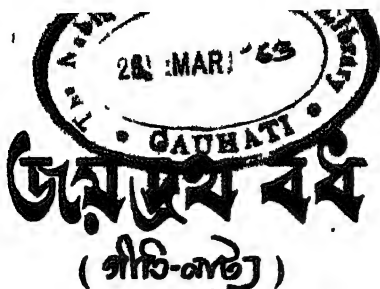
মেনেজাৰ :— ৮গোলোকচন্দ্ৰ দাস (আতছৰাজীদাৰ)
৮নাৰায়ণ চন্দ্ৰ পূজাৰী (বৰপেটা সত্ৰৰ পূজাৰী)

অঞ্জলি

যি গৰাকী মহিয়সী নাৰী-বন্ধৰ বামাঙ্গণ-মহাভাৰত-পুৰাণ আদিৰ পুণ্য কাহিনীবোৰৰ কথনে, নাম-বৰগীত আদিৰ সুধাবৰ্ষী কণ্ঠৰ স্তবে আৰু কঠোৰ নৈতিক শাসনে আমি চাৰিও ডাই-ভনীক শিশু কালৰ পৰাই অনুপ্রাণিত কৰিছিল ; যি জনাৰ অনুপ্ৰেৰণাতেই ঘাইকৈ এই জয়দ্রথ-বধ'ৰ সফল ৰচনা,—সেই মোৰ পৰমাৰাধ্যা জন্মদাতৃ মাতৃ ৬দৈৱকী দেৱীৰ পুণ্য-স্মৃতিৰ চৰণত সম্ভাৱন এই ভক্তিভৰা অঞ্জলি । ইতি—

গুৱাহাটী—ইং ১৯৬১

শ্ৰীঅম্বিকাগিৰী বায়চৌধুৰী

প্রথম অঙ্ক

১ম গর্তীক, বৈপার্লম বণ্ণহল
(কৃষ্ণ আৰু অৰ্জুন)

অৰ্জুন ।— বাহুদেৱ !
 সহায় সৰলহীন পাণ্ডৱ
 তুমিয়ে ভবষা মাৰ্ঘ্যে ।
 বল, বীৰ্য, গতি, বুদ্ধি, পৰামৰ্শদাতা,
 পাণ্ডৱ তুমিয়ে সকলো ।
 তোমাবে শৰণাগত অৰম পাণ্ডৱ ।
 বিপুল বিশ্বৰ এই বিমান সম্পদ
 নোখোজে পাণ্ডৱে একো তোমাৰ বাহিৰে ।
 লোকে কয়—
 কৃষ্ণ মাৰ্ঘ্যে পাণ্ডৱে যন ।
 পাণ্ডৱো অন্তৰত অটল বিশ্বাস
 কৃষ্ণ মাৰ্ঘ্যে পাণ্ডৱে গতি-বুদ্ধিলাতা ।
 যদুনাথ !
 শুনে। ধেৰে আনৰ মুখত
 কৃষ্ণৰ বলভে মাৰ্ঘ্যে,
 পাণ্ডৱ বীৰ্য ইমান,—
 নাজানো কি গৌৰৱৰ বিজয়-মুশুতি
 বাজি উঠে পাণ্ডৱ অস্তৰ উপৰি ।
 কুৰুক্ষেত্ৰৰ এই তীৰ্থণ বণ্ড
 তোমাবে আদেশবতে পৰিহোঁ সোবাই ।
 অকস্মাতে কিবা দোষ পাই,
 এখন্তেক পাণ্ডৱক এবি দিয়া বদি,—

ভেতিয়াই পাণ্ডৱ
 অস্তিত্ব বিলোপ হ'ব ধৰণীৰ গৰা ।
 নহ'লে মাধৱ !
 কুরুক্ষেত্ৰ সমৰত এনে বীৰস্বৰে
 কেনেকৈবা যুদ্ধ জয় কৰিলোঁহেঁতেন ?
 কিন্তু, তথাপি পাণ্ডৱনাথ !
 সদায় মনত ভয়,—
 কিজানোবা কেতিয়াবা কিবা ছল কৰি
 পাণ্ডৱক এৰি দিয়া তুমি ।
 ছল মাথোঁ ধেমালি তোমাৰ ।
 তোমাৰ মনত—
 অভক্ত ভক্ত সকলো সমান ।
 নহ'লে মাধৱ !
 সদায় সাবধি হৈ ওচৰত থাকি
 সখি সখি বুলি, কত কথা কৈ
 কতনা গাম্ভীৰ্য্য দিয়া অবোধ প্ৰাণত,—
 তথাপিতো দীননাথ !
 বুজিব নোৱাৰোঁ। তমু মনৰ আশয় ।
 কোৱাঁ, কোৱাঁ সখি !
 অস্তৰত কি আছে তোমাৰ ?

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— কিয় সখি !
 কিবা এনে ভাৱ মোৰ দেখা অস্তৰত
 যাক তুমি নোৱাৰা বুজিব ?
 কৃষ্ণৰ মনৰ ভাৱ
 কৃষ্ণ সখি অৰ্জুনৰ অজানা কেতিয়া ?

অৰ্জুন ।— সখি !
 যিটো তুমি ভাল বুলি কোৱা পাণ্ডৱক
 মনে-প্ৰাণে তাকে কৰে তোমাৰ পাণ্ডৱে ।
 নিজৰ ইচ্ছাবে কোৱাঁ !
 কাহানি পাণ্ডৱে কৰিছে কি কাৰ ?
 তোমাৰে আদেশ মানি,

দিনে দিনে বণ কবি
 নাবাগণী সেনাব জগত
 সংগ্রাম করিছোঁ জয়—
 তেস্তে আজি কিয় ?
 সংস্রবক সংগ্রামব ছল কবি য়োক
 আনিলা অুদূব এই
 বৈপায়ণ হ্রদব ইকালে ?
 সখি !
 বব ভয় লাগে য়োব তোমাব ছলক,—
 কোরাঁ, কোরাঁ ছলনায় ?
 আলচিছা কিবা ছল তোমাব মনত ?

শ্রীকৃষ্ণ ।—

সখি !
 ভাবিছিলোঁ,
 কিবা মহা গুণতব ঘটিছে কাবণ ।
 নাই একো ছলনা ইয়াত ।
 সকলো কামতে য়োব
 ছলনাকে দেখা পোরা তুমি ।
 কোরা সখি !
 কাহানি করিছোঁ ছল পাণ্ডবব স'তে ?

অৰ্জুন ।—

কেনেকৈ কওঁ সখি !
 ছলনা নকবা বুলি তুমি ?
 তুমি যদি ছল কবি পাণ্ডবক এবি
 নাথাকিলাহেঁতেন দূবত,—
 তেস্তে নো পাণ্ডবনাথ ।
 পাশা খেলি তোমাব পাণ্ডবে
 সৰ্ব্বশাস্ত নিঠকমা হৈ
 জাগিলেহেঁতেন কিয় বনবাসী হব ?
 আক,—
 পাপী দুট দুঃশাগনে,
 বজ্রশলা, একবজ্রা দ্রোণদী সতীব
 কেশাৰ্ধণ কবি,

সভাৰ মাজত নি বিবজ্ঞা কৰাৰ,
 সাহস কৰিব কিয় পাৰিলেহেঁতেন ?
 কোৱা, কোৱা সখি !
 অন্তৰ্জাতী তুমি—
 কাহানি ভুলত পৰি তোমাৰ পাণ্ডৱে
 কৰিলে অন্যায় কিবা কাম,
 তুমি কিয় নকৰা বাৰণ ?

শ্রীকৃষ্ণ ।— সখি ।

যেতিয়া কৃষ্ণাক আনি সভাৰ মাজত
 দৃষ্ট দৃশ্যসনে
 কৰিছিল আযোজন বজ্জ হৰণৰ,—
 নাৰাখিছিলোঁনে ময়ে
 দ্রোপদীৰ লজ্জাধন বজ্জকপ ধৰি ?
 আৰু,—
 বনবাসী হৈ
 ভুগিছা যে অশেষ যাতনা,—
 সিটো মাত্ৰ বুজাবৰ হেতু
 দুখৰ পাছত সুখ কিমান মধুৰ ।
 নুভুগিলে দুখ-কষ্ট
 কোনেও নেপায় পূৰ্ণ সুখৰ সোৱাদ ।
 অতীতৰ তিষ্ঠ কটাক্ষত
 ভুগিছা অশেষ দুখ—
 এতিয়া পুনৰ,
 ভাৰতৰ একচ্ছত্ৰী অধিপতি হৈ
 অশেষ সুখ-মৰ্য্যাদা লভিবা হাতত ।

অৰ্জুন ।— সখি ।

যি বুজোৱা তাকেই বুজিছোঁ ।
 কিন্তু,
 উদ্দেশ্যবিহীন হৈ
 একোকে নকৰা তুমি ।
 এই যে সমৰ আজি

মৈপায়ন হৃদয় পথত—

নাইনে উদ্দেশ্য একো ইয়াৰ মাজত ?

শ্রীকৃষ্ণ ।—

হয়,

নিশ্চয় উদ্দেশ্য আছে ।

কিন্তু,

সিটো মাত্ৰ মহাবীৰ পাৰ্শ্ব হাতত

নাশ হেতু নাৰায়ণী সকলো সেনাৰ ।

কোনো এক সময়ত,

নিগূঢ় উদ্দেশ্য এটা সাধনৰ বাবে,

নিজ শৰীৰৰ পৰা

জন্ম দিলে। সিহঁতক মই ।

উদ্দেশ্য সাধিত হ'লে,

ইচ্ছা কৰিছিল সকলো সেনাই

মৃত্যু হেতু মোৰ হাততেই ।

কিন্তু—

নিজ সৃষ্টি নিজে নাশ কৰা

উচিত নহয় কাৰো ।

সেইবাবে কৈছিলোঁ। মই—

মোৰ অংশ মহাবীৰ পাৰ্শ্ব হাতত

নাশ হব তোমাসকলৰ,—

তাতেই লভিবা মুক্তি ।

নাৰায়ণী অসংখ্য সেনাবে

কৌৰৱক কৰিলোঁ। সহায় ।

তোমাৰ বাহিৰে গৰ্ভি আন কোনো বীৰ

নাই এনে পাণ্ডৱ পক্ষত,

সমকক্ষ বীৰস্বৰে

নাশিব অসংখ্য এই নাৰায়ণী সেনা ।

মিলিছে স্বেযোগ এই—

সেখুৱাই বীৰস্ব বিক্রম

নাশ কৰা যতবোৰ নাৰায়ণী সেনা ।

আৰু যে আহিছে। আনি

যেপায়ন হৃদৰ ইফালে,—
 তাৰো আছে উদ্দেশ্য মহৎ ।
 অজ্ঞপ্তক দ্রোণাচাৰ্য্যে চক্ৰব্যূহ বচি,
 কবিৰ সমৰ আজি পাণ্ডৱৰ সতে । (অৰ্জুনে চমক খাই শুনে)
 সেইবাবে নাৰায়ণী সকলো সেনাই
 প্ৰভাত কালতে আজি আহিছে ইফালে ।
 তাতেহে আনিছে। বধ এই ফাললৈ ।
 কি ছলনা দেখিলা ইয়াত ?

অৰ্জুন ।— কি ক'লা, কি ক'লা সখি,
 যুদ্ধ হেতু পাণ্ডৱৰ স'তে
 আচাৰ্য্যই চক্ৰব্যূহ কবিৰ বচনা ?
 মহা সৰ্বনাশ আজি উপস্থিত তেনে !
 মোত বাদে পাণ্ডৱ পক্ষত
 কোনেও নাজানে সেই ব্যূহৰ কৌশল ।
 প্ৰাণপুত্ৰ অভিমন্যু মোৰ,—
 গিয়েহে কেৱল জানে প্ৰৱেশৰ পথ ।
 কুমাৰ কোমলমতি পুত্ৰে যদি মোৰ
 দমাব নোৱাৰি তাৰ মনৰ আবেগ,
 ধেমালিৰে ব্যূহত সোমায়,—
 তেন্তেইতো সৰ্বনাশ হব মোৰ !
 শুনা, শুনা, সখি !
 কোৱৱৰ শিৱিবত
 আনন্দৰ কেনে কোলাহল,—
 নিশ্চয় নিমাত কিম্ব পাণ্ডৱ শিবিৰ ।
 নিশ্চয় বুজিছোঁ মই,
 পাণ্ডৱ
 সৰ্বনাশী বিপদ ঘটছে কিবা ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— অৰ্জুনৰ অনুমান ঠিক । (মনে মনে)
 সঁচাতে অৰ্জুনে আজি
 হত হ'ল কোৱৱৰ অন্যান্য বণত ।
 ব'তেই কি সম্ভাৱন বিয়ে নঘটক,

পিতৃ-মাতৃ অন্তর্যমিমেহি নশ্বেদ ।
 কিঙ্ক—
 নিয়তির অনিবার্য বিধান এবাই
 কোনে পাবে অগতস্ত ভিত্তিত বস্তক ?
 অন্ন-মৃত্যু দুটি পথ—
 জীব মাজে বোঝা-অহা কবির লাগিষ । (অনপ ভাবি ।)
 আহাঁ ।
 সখি মোর প্রাণাধিক পুত্রব শোকত,
 তেনেই আকুল হ'ব ।
 স্তব্ধা ভনীয়ে—
 প্রাণ ভেদি উতলাব করণ বিলাপ ।
 বিবাট দুহিতা—উত্তরা স্নানবী—
 কোমল বোমন,—
 চালি দিব প্রাণ শোক-সাগরত—
 কিঙ্ক কি কবির ?
 নেদেখোঁ উপায় একো ।
 নিয়তির নির্ধাত বিধান,—
 অব্যাহতি কাবো নাই ।
 যদিও শাসন সেই মোর অধীনত—
 প্রতিবাদী হোরা তাত নহয় উচিত ।
 প্রতিবাদী হ'লে,
 বেবেজালি উপজিব স্ফটিক গতিত ।—

অজ্ঞান ।—

মাধব !
 নিমাত থাকিলা কিয় ?
 উচিত নহয় বুলি অনিচ্ছা কবিত,
 আত্মীয় স্বজন নানি
 মহা ধনুর্ধর বুলি সূচ্যতি লভিছোঁ,—
 তোমাতে আশ্রয় নানি
 সিংহীক সন্মুখত লৈ
 কুম্ভক পিডামহ ভীরক নানিলে ।
 পিডিলে । যখন কীতি নিমোদন কবি,—

কৰ্ণ, দ্রোণ, মহাবীৰী সকলক এৰি,
 ক'লা তুৰি
 নাৰায়ণী সেনাবে যুঁজিব,—
 পাণ্ডৱ শিবিৰ এৰি
 আদেশি আনিলে মোক যৈপায়ন ফালে—
 কাঠৰ পুতলা যেন,
 তোমাৰে আদেশ মানি,
 চলি আছে। তোমাৰে ইচ্ছাত,—
 কোৱা সখি! কি কৰিম আৰু?

শ্ৰীকৃষ্ণ ।—

কিয় সখি!
 কি বাবে ইমান কথা কোৱাঁ মোক আজি?
 ভাবি চোৱাঁ,—
 কুৰুক্ষেত্ৰ সমৰ অনল
 অলিছেনে মোৰ ইচ্ছাতেই?
 কোৱৱৰ অন্যায়-অত্যাচাৰ
 নহয় ইয়াৰ জানো প্ৰধান কাৰণ?
 ভীমক বিহৰ লাড়ু খুওৱাব কথা,—
 জতুগৃহ দাহ কৰি,
 পাণ্ডৱক নিস্কুল কৰাৰ ষড়যন্ত্ৰ।
 দুৰ্ব্বাশাৰ কোপত পেলাই
 পাণ্ডৱক সৰ্বনাশ কৰা কুটিলতা,—
 কাম্যবনত জয়দ্রথে
 দ্ৰোপদীক হৰণৰ আলচা কোশল,—
 পাহৰিছা কিয় আজি?
 সৰ্বস্ব হৰণ কৰি পাশাৰ পণত
 নিছিল কৃষ্ণাক যেৰে সভাৰ মাজত,
 বিৰজা কৰিবলৈ,—
 ভেতিয়া,—ভেতিয়া,—কোনে কোৱাঁ,
 কোৱৱক সমুলক্ষে বিনাশিম বুলি,
 কৰিছিল প্ৰতিজ্ঞা কঠোৰ?
 কৰ্ণক নিজ হাতেৰে বিনাশিম বুলি,—
 দুশোঁসনৰ বুকু ফালি বজ্জ পিম বুলি,—

দুৰ্য্যোধনৰ উৰু ভাঙি গদাৰে কোবাই
 নিশ্চয় ভোগাৰ বুলি নবক বহুনা,
 কোৱা, কোনে কৰিছিল প্ৰতিজ্ঞা ভীষণ ?
 কোৱা,
 মই কি নিজেও. শাস্তিৰ কাৰণে
 যোৱা নাই দূত হৈ কুৰু-সভালৈ ?
 নাগিছিলে। মাত্ৰ পৰুগ্ৰাম
 পৰু-পাণ্ডৱৰ হেতু,—
 সেই প্ৰস্তাৱকো প্ৰত্যাখ্যান কৰি
 কোৱৰপতিয়ে,
 ৰাজনীতি বিপৰীতে
 খুজিছিল ৰাছি থ'ব মোক ।
 নাইনে মনত সখি এইবোৰ কথা ?
 কোৱৰৰ পাৰ্থক্য অন্যায়ে আচাৰে
 ৰাখ্য কৰি নিজে নিজে
 জলাইছে সমৰ অনল ।—
 কি দোষ ইয়াত মোৰ ?

অৰ্জুন ।—

সখি ।
 অগতিৰ গতি তুমি,
 পাণ্ডৱৰ নাথ;—
 অধম পাণ্ডৱ মই,
 মনৰ শাস্তিৰে যদি
 কৰে। কিবা অপৰাধ,
 কওঁ কিবা কণ্ঠ কথা,—
 নিজগুণে ক্ষমা কৰা তাক ।
 ভোমাক নকৈ কাক ক'ব মই ?
 বধুসুন্দন ! কোৱাচোন—
 মন মোৰ কিয় আজি ইমান চকল ?
 চোৱা, চোৱা, সখি !
 চোৱা অকস্মাতে,
 দেখ হ'ল মোৰ

অগ্নিদত্ত অক্ষয় তুণীৰ !
 ছিগ-ভিন গাঙীৰৰ গুণ,—
 ত্ৰিলোক বিজয়ী এই
 অজ্ঞেয় গাঙীৰ ধৰি
 যি বজ্জ মুঠিয়ে মোৰ
 নাশিছিল অসংখ্য শত্ৰুক,—
 সি মুঠিৰ পৰা মোৰ
 কিয় আজি থহি পৰে গাঙীৰৰ গুণ ?
 দুৰ্ম্মদ শত্ৰুৰো দেখি বিপুল বাহিনী
 কোনোকালে কঁপা নাই যি অন্তৰ মোৰ,
 আজি কিয়, কি কাৰণে,
 কঁপে সেই হিয়া ধৰথৰে ?
 সখি !
 গোৱাৰোঁ কবিৰ আৰু বণ,—
 অৱশ শৰীৰ মোৰ
 নাপকে গাঙীৰ আৰু হাতৰ মুঠিত ।

হৃষ্য ।— সখি !
 ইকি কৰা তুমি ?
 - এনে বিয়াকুল হোৱা দেখিলে শত্ৰুই
 নথৈ আশয় পাব ।

হুঁম ।— সখি !
 নাই, নাই আৰু বণৰ হেঁপাহ,—
 শত্ৰুৰ হাতত আজি
 সমপিলো পাৰ্ধৰ গৌৱৰ ।
 ফিবোৱা, ফিবোৱা বথ শিৱিৰৰ ফালে,—
 দেখোঁ গৈ—
 কি ঘটিছে সৰ্বনাশ পাণ্ডৱৰ আজি ।

ফ ।— যি পাৰ্ধই কালান্তক বীৰ বিক্ৰমেৰে
 বীৰ সমাজত,
 ওপজায় প্ৰলয়ৰ প্ৰচণ্ড ধুমুহা—

অজস্র বধ—

যি বীৰব গৌৰৱ মহিমা
উচচাসন লভে গৈ মহা বিক্ৰমেৰে,—
সেই ধনত্বে আৰ্জি
গিঠি দিলে সন্মুখ বণত
কি ভাবিব শত্ৰুই তেতিয়া ?
লোৱা, লোৱা সখি !
লোৱা তুলি অজেয় গাঙীৰ—
কৰা বণ,—
প্ৰদৰ্শন কৰা,
অৰ্জুনৰ প্ৰচণ্ড বিক্ৰম ।

অৰ্জুন ।— নকৰা, নকৰা সখি এনে কথা আৰু—
আত্মীয়-স্বজন নানি
লভিবৰ অমৰ গৌৰৱ,
নাই আৰু প্ৰাণত হেঁপাহ ।
আত্মীয়-স্বজন হীন হৈ
ভাৰতৰ অধীশ্বৰ হ'ম ?—
নালাগে নেলাগে বোক এনুৱা গৌৰৱ ।
পৰিব কলঙ্ক বীৰত্বত মোৰ,
হবা তুমি ৰুষ্ট মোৰ প্ৰতি,
সকলো সলাগি লম,—
তথাপি নকৰেঁ। আৰু আত্মীয় বিনাশ ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— ই কি সখি !
কিয় তোলা আৰু সেই পুৰণি কাহিনী ?
সিদিনা ইমান কৰি বুজালেঁ। তোমাক—
কিসৰে পাহৰি গ'লা সেইবোৰ কথা ?
কোৱাঁ,
কোন কাৰ পৰ, কোন বা আপোন ?
বিমান দেখিছা তুমি
নানান বিচিত্ৰময় অসংখ্য পৰাণী,
নিয়তিৰ বিধানৰ এটি কটাকড়ে

আগতে স্মৰি আছে মৰণ নিঃশ্বাস,—

তুমি আৰু কি মাৰিবা তাক ?

বিপুল সৃষ্টিৰ এই বিকাশৰ ছেগ

বন্ধাৰ হেতুকে মাত্ৰ,

জনমি ধৰাত,

তুমি উপলক্ষ্য হৈ,

মোকলাবা কাটি-কুটি বিকাশৰ ষাট ।

এইবাবে ইমান আকুল কিয় সখি ।

বিশেষকৈ,

আত্মাৰ বিনাশ কেতিয়াও নাই ।

তুমি যাক মৃত্যু কোৱা,

আত্মাৰ লগত,

অকণো সঞ্চয় নাই তাৰ ।

সেইবাবে কিয় তুমি চিন্তিত ইমান ?

অৰ্জুন ।— ইকি সখি ! ইকি আচৰিত !—

আচৰিতে কিয় যোৰ কঁপিছে অন্তৰ ?

কাৰ ৰেন পিতা মাতে

খুন্দিয়ায় অন্তৰত যোৰ ।

শুনা, শুনা দামোদৰ,

কৌৰৱৰ বিজয়-সঙ্গুতি—

নিমাত, নিশ্চল কিন্তু পাণ্ডৱ শিৱিৰ ;

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— সখি !

এনুৱা আকুল হোৱা সমৰাঙ্গনত

নহয় বীৰৰ কাম ।

নিতান্ত অনিচ্ছা যদি বণত তোমাৰ,

নহবা বিকল ;—

ফিৰি গৈ,

শিৱিৰৰ পাণ্ডৱ পক্ষক

দিওঁ ব'লা সংসপ্তক বিজয় বাতৰি ।

অৰ্জুন ।— শুনা, শুনা যদুনাথ !

পাণ্ডৱ শিৱিৰত হাহাকাৰ ধ্বনি ।

হায় !

না জানো কি সৰ্বনাশী কথা,

ভুলি পাম নিবিবত গৈ।

শ্রীকৃষ্ণ ।—

ব'লা ভেত্তে,

নকৰা পলম আক।

(দুয়োৰো প্রস্থান)

দ্বিতীয় গর্তাঙ্ক

পাণ্ডৱ শিৱিৰ

[যুধিষ্ঠিৰ, ভীম, নকুল, সহদেৱ, গাত্যকি আদি]

গাত্যকি ।— ধৰ্ম্মৰাজ !

দ্বিৰ হোৱা ;—

উপস্থিত কৰ্ত্তব্যৰ কঠোৰ ঋণত

অতীত ঘটনা লৈ

জ্ঞানীৰ বিকল হোৱা নহয় উচিত।

প্ৰাণাধিক অভিমন্যু যদিও বালক,—

সিংহ বিক্ৰমেৰে

ভাৰতৰ মহাবতী অভিৰথী,

সৱাকো পৰাস্ত কৰি,

পৰিছে গৈ অমৰ ধায়ত।

বিশ্বজয়ী পাণ্ডৱৰ যোগ্য সন্তানৰ

দিকে যোগ্য পৰিচয়,—

নহয় শোকৰ কথা—

মনত কৰিলে,

পাণ্ডৱ-গৌৰৱ

আৰ্জ্জুনিৰ অমৃত বিক্ৰম,—

নাচি উঠে হিয়া-ভয়ী।

এনেকুৱা বিশ্বজয়ী যশস্যা-কীৰ্ত্তিত—
শোকৰ প্ৰলেপ চলা নহয় উচিত ।

যুধিষ্ঠিৰ ।— সাত্যকি !

কুলৰ প্ৰদীপ মোৰ অভিমন্যু ধনে
বিক্ৰমেৰে যুঁজি শত্ৰু স'তে
বিচুৰ্ত্তি লগাই সকলোকে
আলিঙ্গিছে শান্তিৰ জিৰণি,—
নাই শোক সেইবাবে,—
তাৰ গৌৰৱতে আজি গৌৰৱী পাণ্ডৱ ।
কিন্তু,

অন্যায় বণেৰে তাক নাশিলে শত্ৰুই,
এই মাত্ৰ শোকতেহে বিদৰে অস্তৰ ।
সাত্যকি ! কোৱা,
যদিহে শত্ৰুই
ধৰ্ম্মযুদ্ধ কৰিলেহেঁতেন,
তেন্তে নেকি প্ৰাণ ধন আৰ্জ্জুনিয়ে মোৰ
কোমল জীৱন তাৰ,
চালিলেহেঁতেন এই অকাল মৃত্যুত ?
উঃ ! কি নিদাৰণ শোক !
অস্তৰ বিদীৰ্ণ হয়,—

সহদেৱ ।— ধৰ্ম্মৰাজ !

পাণ্ডৱৰ তুমিয়ে গৌৰৱ ।
পাণ্ডৱৰ সকলোবোৰ কৰ্ত্তব্য পালন
তোমাৰ আদেশৰেই হয় ।
এনেইতো কোৱৱৰ বিজয় ছত্ৰাৰ—
তাতে আৰু পাণ্ডৱৰ দুৰ্দশা ইমান ।
এনে সময়ত যদি
হোৱা তুমি শোকত অস্থিৰ,
পাণ্ডৱক ভবিষ্যৎ পথ,
দিব্য আলোকেৰে দেখুৱাব কোনে ?
মহাৰাজ !

নকৰিবা শোক—

কাল পুৰুষৰ প্ৰয়োজন মানি
লোৱা যোগ্য কৰ্ত্তব্য হাতত।

যুধিষ্ঠিৰ।— সহদেৱ।

কিদৰে সাধনা পঢ়ি মই ?
ময়ে যে কাৰণ তাৰ অকাল মৃত্যুৰ !
প্ৰাণৰ অভিয়ে মোৰ,—
কল্ল মোক ঠানুৱা মাতেৰে—
“বুহৰ আগম জানো,—না জানোঁ নিগম” বুলি-
তথাপিও হয়।
ইমান উন্মত্ত হলেঁ। ৰাজ্যৰ লোভত,—
আগ-পাচ অনপো নুগুৰি
অনুমতি দিলোঁ। মই
প্ৰৱেশিব বুহৰ ৰাজত।
হায়।
সহোদৰ অৰ্জুনৰ,
সুভদ্ৰা দেৱীৰ,
ময়ে হেতু প্ৰাণান্তক পুত্ৰ-শোকান্বিত।
মোৰ দোষতেই,
মহাত্মা বিৰাটবাল্য উদ্ভবা মাড়ুয়ে,
পালে আজি বৈধব্য যাতনা।
সুমৰি ইবোৰ কথা,
কেনেদৰে স্থিৰ থাকোঁ মই ?

ছোকৰাৰ গীত

(ৰাগিনী দেশমল্লাৰ বকগীত—ডাল ঝাপ)

কিদৰে সুখিব কৰোঁ। অধিৰ পৰাণ।
ধাকি ধাকি ৰাজ্য শোক-বেদনাৰ তান।
প্ৰাণৰ পুতলা মোৰ অভিমুখ ঘন
অন্যায় বণত পৰি হেৰালে জীৱন,—

বাক্যৰ লোভত নই হেৰুৱাই
বণত পঠাই তাৰ নাশিলে। পৰাণ ।
নসহে প্ৰাণত আৰু শোকানল তাৰ
নোখোৱোঁ বাচিব লৈ এই শোক তাৰ ।

শব্দ ।

দাদা ।

তুমিয়ে শোকত যদি হোৱা বিচলিত,
ক্ষুদ্ৰ প্ৰাণীবোৰে তেন্তে,
সহিবক শোকৰ বেদনা,
কেলৈকৈ পাব পথ ?
জানি তুমি ভালমতে,—
শোকৰ যাতনা যাত্ৰ
অন্যজানী, ক্ষুদ্ৰচেতা, স্বাৰ্থপৰলৈ—
সকলি ইন্দ্ৰিয়বোৰ অতিক্ৰম কৰি
লভিছা তুমিয়ে নাম ধৰ্ম যুগিটিৰ—
তেন্তে কিয় ক্ষুদ্ৰ এই শোকৰ তাপত
ইমান আকুল হোৱা তুমি ?
বিপুৰ অধীন হৈ অৰোধ পাণ্ডৱে,
বিপদৰ বাটকন্বা হ'লে কেতিয়াবা
জুনিয়ে কিবাই আনা সৎপথলৈ
কৈ কত তত্ত্বৰ কাহিনী ।
এতিয়া তুমিয়ে যদি
হোৱা এনে শোকৰ অধীন,
কোনে তেন্তে বুজাব আমাক ?

যুগিটিৰ ।—

নকুল ।

সমাজত যিজন ডাঙৰ,
ক্ষুণ্ণে পতি মহৎ কৰ্ত্তব্য তাৰ ।
তাৰ বিবেচনাতেহে
সকলো নিৰ্ভৰ কৰে মঙ্গলামঙ্গল ।
তাৰ যদি কোনো কিবা ত্ৰুটিৰ কাৰণে
অকস্মাতে ঘটি পৰে কিবা অমঙ্গল,—
সেইটো দোষভেদে স্বাভাৱ

গোটাই সমাজখনে
 ক্ষমাস্থিত পৰে অঁট খাই।
 সেইবাবে সমাজৰ প্ৰধান জনৰ
 সকলো কামতে,
 সুস্থ বিবেচনা হোৱা নিতান্ত উচিত।
 কিন্তু মই পাণ্ডৱৰ অধৰ্ম অশ্রদ্ধ,—
 পাণ্ডৱৰ সকলো কৰ্ত্তব্যবোৰে
 মোৰে উপদেশ মানি
 লক্ষ্য স্থিৰ কৰে।
 কিন্তু আজি ঘটিলে। যি মহা সৰ্বনাশ,
 তাৰবাবে, কি কব পাণ্ডৱে মোক ?
 হায় !
 সোমাব অৰ্জ্জুনে য়েৰে
 বাসুদেৱ স'তে এই শিৱিবত আহি,—
 স্তম্ভদ্বা দেৱীয়ে সুবিধ যেতিয়া আহি
 “ক'ত মোৰ অভিমন্যু” বুলি,
 কি বুলি সাধনা দিম মই ?
 ভাই !
 ধনপ্ৰাণে ফিৰি আহি পোৱাৰ আগতে—
 মৰণে মঙ্গল মোৰ !

ছোকৰাৰ গীত

নাই কাম আৰু মোৰ এই জীৱনত
 কিদৰে দেখাম বুধ পাৰ্থৰ আগত ?
 তেনেই অধৰ্ম মই
 জ্ঞান-ধৰ্ম ছেৰাই
 বিসজ্জিলোঁ। প্ৰাণধন কাল লম্বত।
 অৰ্জ্জুনে সুবিধ বেৰে,
 ক'ত অভিমন্যু এৰে
 কি বুলি সাধনা দিম ব্ৰাহ্মৰ প্ৰাণত ?

ভীম ।—

ধৰ্মৰাজ !

নাভাবিবা তুমি,—

আৰ্জুনিৰ মৃত্যু শোকে

কৰা নাই অভিভূত মোক ।

ভীমৰ বচনবোৰ কঠোৰ কৰ্কশ,

কাৰ্য্যত একণো নাই স্নেহৰ কণিকা,—

কিন্তু,

তথাপি হৃদয় আছে মোৰো ।

সুখ-দুখ, শোক-বেদনাৰ অনুভূতি

মোৰো এই হৃদয়ত আছে ।

প্ৰাণধন অতিমন্য মোৰ

অন্যায় বণত,

শত্ৰুৰ হাতত পৰি,

গুচি গ'ল স্বৰ্গবাসী হৈ—

সেই শোকে,

ছিণভিণ কৰি দিছে ভীমৰ অন্তৰ,—

কিন্তু, সেই বুলি,

বাঞ্ছা কিয় কৰিম মৃত্যুৰ ?

অভিমন্যুহস্তা কোৱৰক

সবংশে বিনাশ কৰি,

প্ৰতিশোধ লৈ,

লম তেৱে মৃত্যুৰ শৰণ ।

নহলে,

কাপুকম্ব হৈ, ক্ষত্ৰিয়ৰ বিক্ৰম পাহৰি,

প্ৰতিশোধ-প্ৰতিজ্ঞা ত্যাগি,

মৃত্যু কিয় কামনা কৰিম ?

মহাৰাজ ।

শোক-দুখ পাহৰি পেলোৱা,—

অন্তৰ ভৰাই লৈ পাণ্ডৱ বিক্ৰম

নাশ কৰা কোৱৱৰ পাল ।

যুধিষ্ঠিৰ ।—

নাই,—নাই আৰু বণৰ হেপাহ ।

নাই আৰু প্ৰয়োজন ৰাজ্য উদ্ধাৰৰ ।

সামান্য ৰাজ্যৰ বাবে,—
 জ্ঞাতিবধ, ভ্ৰাতৃবধ মহা পাতকত
 পৰিবৰ ৰাঙা নাই আক ।
 হায় ! কি কুক্ষণত ৰাজ্যৰ আশাই
 ললে অন্তৰত ঠাই,— .
 ভাববাবে,
 দয়া, মায়ী, চেনেহ, মৰম,
 বিন্ধুতিৰ সিঁচুত বুৰাই,—
 মহা হৰষেবে,
 নাশিহেঁ আত্মীয়কুল ।
 আলিহেঁ সমবানল শান্তিৰ বুকত ।
 মোৰে বাবে,
 পৃথিৱীৰ মানী পূজ্য নৃপতি সকলে,
 এজন এজনকৈ,
 দিছে আহি জীৱন আহুতি এই সমবানলত ।
 নালাগে, নালাগে ভাই, এনে ৰাজ্য মোক ।
 যিকালে কিবাওঁ চকু—
 সেইকালে মৰ্মভেদী-কৰুণ বিলাপ ।
 ভাই বৃকোদৰ !
 এৰি দিয়া বণৰ হেপাহ ।
 স্নেহ-শান্তি বিৰাজক দেশৰ বুকত—
 বনবাসী জীৱ আৰি—
 ৰাজ্য গপি দি দুৰ্য্যোধনক,
 পুনু যাওঁ বনবাসী হৈ ।
 ভাবি চোৱা ভাই !
 আছিলেঁ। যেতিয়া, বনৰ ৰাজত,
 ফল মূল খাই,
 পাঁচোজনে এটা প্ৰাণ হৈ,—
 ক'ত দেখিছিলো এনে অশান্তি ভীষণ ?
 ভীৰ ।—
 ক্ষত্ৰিয়ৰ প্ৰধান ধৰম,
 প্ৰতিহিংসা পাহৰি পেনাই,
 বাব খোজা বনবাসী হৈ ?—

যোৰা ভেসে সকলোৰে,—
 নুকৰেঁ। বাৰণ ।
 অকলে ভীমেই লৰ
 শঙ্কতাৰ প্ৰতিশোধ ।
 প্ৰতিহিংসা চিতাগ্নিত
 ভস্ম কৰি দিম কোবৰক ।
 হয় হ'ক অশান্তি নাশন মূল,—
 অশান্তিতে জালি পুনু অশান্তি অনল,
 অশান্তিৰ অগ্নিশিখা
 উজ্জ্বল অম্বৰ আগুৰি,—
 কোবৰ সগূলে ভস্ম হব তাত পৰি ।
 বিশ্বত্ৰাস অশান্তিৰ
 জয়ডঙ্কা বজাম তুমুল ।
 সকলোকে শুনাম বিশ্বৰ,
 গোলোক বিহাবী কৃষ্ণ দয়াময় হৰি
 যতবোৰ অশান্তিৰ মূল ।
 তেওঁৰেই ইচ্ছা পূৰ্ণ হেতু—
 শোক জৰ্জৰিত এই অন্তৰৰ পৰা
 জলিছেই প্ৰতিহিংসানল ।

যুধিষ্ঠিৰ ।—

ভাই বৃকোদৰ !
 নজনাৰা প্ৰতিহিংসা আৰু ।
 অশান্তিত অশান্তি চালিলে
 স্ফটিক নাশ হয়—
 বিধাতাৰ মহা ইচ্ছা নহয় পূৰণ ;
 সেইবাবে বিধাতাই স্ফটিক বক্ষা হেতু,—
 যিমানৈ নিৰ্দ্দয় যেন দেখা পাওঁ আমি,
 কিবা এটা ঘটনাৰ গোণ ইচ্ছিতেবে,
 অশান্তিত—শান্তি চালি দিয়ে ।
 আমিহে নুবুজো তাৰ স্ফটিক বহস্য,—
 ইও তাৰে তেনে এটা কিবা হব পাৰে ।
 ভাই, শান্ত হোৱা—

বিধাতাৰ নকৰা বিৰোধ !—
 এৰি দিয়া প্ৰতিহিংসা ভাৱ ।
 যাৰ ইচ্ছামতে এই অমঙ্গল ঘটি,
 শোকাগ্নিৰে জলাইছে পাণ্ডৱ অন্তৰ,
 তেওঁৱেই প্ৰতিকাৰ কৰিব ইয়াৰ ।
 তুমি মই কোন ভাই ?
 (ওপৰলৈ প্ৰণাম কৰি)
 গোলোক বিহাৰী হৰি ।
 ভীষ্মৰ কোপত পৰি
 হয় আজি জগতৰ মহা সৰ্বনাশ—
 জগত পালক তুমি—
 লোৱা আহি বন্ধাতাব তোমাৰ সৃষ্টিৰ ।

(প্ৰস্থান ।)

তৃতীয় গাৰ্ভাঙ্ক

পাণ্ডৱ শিৱিৰৰ সমুখ

(শোকত সকলো নিস্তব্ধ হৈ আছে, অৰ্জুন আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰৱেশ ।)

অৰ্জুন ।— ইকি সখি !
 ক'লৈ আনিলা মোক ?
 শিৱিৰলৈ আহোঁ বুনি
 বেগাই চলালা বধ,—
 কিম্ব কিয়,
 মহাশ্মশানত আনি স্মৰালা মোক ?
 চোৱা সখি !
 কি ভীষণ শ্মশান !
 ঘন কৃষ্ণ আচ্ছাৰ দাৱাটি

কত অভাগার জীৱশূন্য মৃতদেহ
পৰি আছে বাগৰি ধূলাত ?

শ্রীকৃষ্ণ ।— সখি !
নহয় শ্মশান এই—
স্থিৰ হৈ চোৱাচোন,
এয়েই পাণ্ডৱ শিৱিৰ ।

অৰ্জুন । সখি !
এয়ে যদি পাণ্ডৱ শিৱিৰ
ক'ত তেস্তে পাণ্ডৱ সকল ?
অন্যান্য দিনৰ দৰে
পাণ্ডৱৰ অশ্ৰুভেদী বণজয়ী ধ্বনি
হোৱা নাই কিয় আজি ?
কিয় বা নুশুনোঁ। তেস্তে আনন্দ কল্লোল ?
কোৱা, কোৱা সখি !
পাণ্ডৱ শিৱিৰ কিয় নিৰানন্দ আজি ?

শ্রীকৃষ্ণ । কিয় সখি আকুল ইমান ?
সংসপ্তক বায়ু-মণ্ডল
আছিল নে ভবপুৰ আজি অস্বস্ত বেণুৰে ;
সেই বাবে এনুৱা প্ৰলাপ ?
শ্মশান দেখিলা ক'ত ?
পাণ্ডৱ শিৱিৰ এই—
আগবঢ়া ?

অৰ্জুন । সখি ?
সঁচাকৈ যদিহে এই পাণ্ডৱ শিৱিৰ
কিয় তেস্তে কোনো জনে মোক
সোধা নাই বণৰ বাতৰি ?
আনদিনা শিৱিৰ সোমালে,
লকলোৱে আশ্ৰহেৰে
কত কথা সোধে মোক ?
আজি,

অন্ন কৰি নাৰায়ণী সেৱা
 পালেঁহি নিৰ্বিৰ আহি—
 ভাৰ্য্যাপি কোনেও কিয় সোধা নাই একো ?
 কোৱাৰ ভীৰু সৰে
 ছেদন কৰিলে নে কি পাণ্ডৱৰ জীভা ?
 বাক,
 ময়ে সোধোঁচোন,—
 ধৰ্ম্মৰাজ ! দাদা !
 ক'ত তুমি ?
 তোমাৰ আশীষ লৈ তোমাৰ অৰ্জ্জুনে
 সংস্পৰ্শক বণ জিতি আহিছে উভতি,—
 তেওঁ কিয় ?
 আনন্দৰ আলিঙ্গন দিয়া নাই মোক ?
 আৰ্য্য বৃকোদৰ !
 তোমাৰে বা মাত আজি শুনা নাই কিয় ?
 মেঘৰ গৰ্জ্জন যেন আনন্দৰ ধ্বনি
 কিয় বা নুশুনোঁ। আজি তোমাৰ মুখৰ ?
 সাত্যকি, সহদেৱ, নকুল, ধৃষ্টদ্যুম্ন,
 কিয় আজি তোমালোকে
 সোধা নাই একো কথা মোক ?
 ক'ত মোৰ অভিমন্যু হৃদয়ৰ ধন ?
 ক'ত আজি তাৰ
 স্নানময় পিতা সন্ধান ?

ছোকৰাৰ গীত ।

বাগিনী-বৰগীত-ভৈৰৱী—তাল ঠেকা ।

ক'ত মোৰ অভিমন্যু প্ৰাণৰ নন্দন !
 পিতা বুলি এটিবাৰ ক'ব আহি সন্ধান ।
 সংগ্ৰাম অন্ন কৰি পলোহি নিৰ্বিৰ মই
 দেখা দিয়া আহি মোৰ জীৱনৰ ধন ?

মাতিছে কাভৰ হৈ কিয়নো নাযাত তই
কৰিছা নে মোৰ প্ৰতি কিবা অভিমান ।

ভীম । — ভাই ধনঞ্জয় !
কি বা আজি স্মৃতিম তোমাক ?
পাণ্ডৱৰ প্ৰাণবোৰ
ঋণ ঋণ হৈ আজি
পৰি আছে মৃত্যুত বাগৰি ।
সেই জীৱশূন্য পৰাণেৰে
সংসপ্তক বিজয় বাতৰি স্মৃতি
আনন্দেৰে সম্ভ্ৰামিম কিদৰে তোমাক ?
তুমি ভাই ।
সমৰ বিজয়ী হৈ আহিছা উভতি—
আৰু আমি ধূণিত ক্লীবস্ব লৈ,
গুণানিব কলঙ্ক সানি ক্ষত্ৰিয় শৌৰ্য্যত,
শিৱিবৰ চুকত লুকাই,
পৰি আছোঁ, ভয়ত আৱষ্ট হৈ ;—
ভেনে পাণ্ডৱৰ পৰা,
আনন্দৰ সম্বৰ্দ্ধনা পাবা কিয় তুমি ?
ভাই !
বীৰস্ব উজ্জ্বল সেই পৰমাণুবোৰে
গুচি গ'ল পাণ্ডৱক এবি ।
সমৰ উন্মত্ত সেই উত্তপ্ত তেজৰ সোঁত
চোঁচা হ'ল পাণ্ডৱৰ শিবৰ মাজত,—
নহলে,
পাণ্ডৱৰ হৃদয়ৰ অভিমন্যু ধন
দলিয়াই বিপক্ষৰ অস্ত্ৰৰ মুখত,
প্ৰতিহিংসা এবি,
এতিয়াও কিয়
প্ৰাণ লৈ থাকিব পাণ্ডৱে ?

অৰ্জুন । — কি কলা, কি কলা দাদা !
অভিমন্যু নাই ?—
কেশৱ ? (মুচুৰা গৈ পতন)

যুধিষ্টিৰ ।—

মূৰ্খ যুধিষ্টিৰ !

তোৰে ৰাজ্যালোভ হেতু
পৰিল পাণ্ডৱ আজি ধ্বংসৰ মুখত—
আঁতৰাই জীৱনৰ সুবৃ্ত্তিবিলাক
কুবৃ্ত্তিৰে অস্তব ভৰালোঁ,—
পৰিলে। উন্মত্ত হৈ ৰাজ্যৰ লোভত—
তোকেই নে লোকে কয় ধৰ্ম যুধিষ্টিৰ ?
যা—যুৰি যা অস্তিত্ব মোৰ
বিস্মৃতিৰ অতল গিদ্ধুত ।
জ্ঞাতিহন্তা, ভ্ৰাতৃহন্তা, পুত্ৰহন্তা,
ৰাজ্যালোভী যুধিষ্টিৰ নাম,—
কোনেও নলয় যেন বিশ্ব-জগতত ।
কোনো কিবা ইচ্ছা যদি পূৰণৰ হেতু,
সৃজিছিল কোনোবাই মোক,—
উটাওক সেই ইচ্ছা অনন্ত সোঁতত—
অযোগ্য, অযোগ্য মই—
মোৰ পৰা কাৰো একো নহয় মঙ্গল—

(মুচুৰা পতন)

ভীম । —

কৃষ্ণ !

পাইছানে তৃপ্তি ?

লভিছা নে আনন্দ প্ৰাণত এৰে ?

অৰেও জীৱন ঢালি কৃষ্ণৰ সেৱাত,

লভিছিল যি পাণ্ডৱে আনন্দ অপাৰ,

ডেনুৱা পাণ্ডৱ আজি এই,—

আৰু, যিজনে ইজিতে ইজিতে,

দেখুৱাই পাণ্ডৱক

বিচিত্ৰ ভৱিষ্যতৰ বিমোহনী ছবি,

বাখিছিল শাস্তিত বুৰাই,

সেই কৃষ্ণ তুমি,—

লভিছা নে মহা তৃপ্তি প্ৰাণত এতিয়া ?

কোৱা, কোৱা যদুনাথ ?

আৰু কিবা লাগে নে তোমাক ?

প্রকাণ্ড শবীর দেখি মোর
অন্তৰত হিংসা হয় যদি,
কোরা, কোরা পাণ্ডরনাথ !
হৃৎপিণ্ড উভাৰি তেনেই
তোমাক উছৰ্গা কৰি
ততালিকে উটুৱাও তৃপ্তি তোমাৰ ।

শ্রীকৃষ্ণ । — দাদা বৃকোদৰ,
উপস্থিত কৰ্তব্য পাহৰি,
ধৈৰ্য্যহীন হোৱা এৱে নহয় সময় ।
সকলোৱে মিলি
কৰা এৱে নৃপতিক উচিত শুশ্রূষা—
চাওঁ মই সখিক ইফালে ।

ভীম । — নালাগে,—
নুশুনো, নুশুনো আৰু বিহভৰা মিঠা কথা তোৰ,—
নোখোঁজেঁ অকণো তোৰ স্নেহৰ কণিকা ।
তোৰে মাত্ৰ কপট ইচ্ছাত
জীৱনৰ গতি-মতি সমৰ্পণ কৰি
লভিলে পাণ্ডৱে আজি এই পৰিণাম ।
নালাগে, নোখোঁজেঁ আৰু তোমাৰ সহায়,—
নচলেঁ পাণ্ডৱে আৰু তোমাৰ ইচ্ছাত ।
নিদিবা, নালাগে মুক্তি,—
কোন তমি মজ্জিব গৰাকী ?
অগতৰ কোনোবা কোণত,
মহা অন্ধকাৰময় অতল গুহাত,
পৰি বস হুকাৰি ভীষণ,—
জীৱনৰ স্মৃৎ-শাস্তি সোভাগ্যৰ পৰা
সমূলি বঞ্চিত হৈ,
অনন্ত বিষাদ মাখোঁ কৰিম আশ্রয়,—
আনন্দৰ হাঁহি এৰি
উৰুৱাম বিকট ক্ৰন্দন,—
তথাপিহে নাৱাতোঁ তোমাক
পাণ্ডৱৰ বিপদ কালত ।

কেতিয়াবা যদি,
 বেদনাৰ কাতৰ ধ্বনিৰে
 ওলায় কোনোবা কথা অন্তৰৰ পৰা,
 সিটো মাত্ৰ নামহে তোমাৰ ।
 তথাপিতো সশৰীৰে নামাতো তোমাক ।
 অৰ্জুনৰ দৰে
 তোমাক সাৰথী লৈ সখি সখি বুলি
 নোসোমায় বৰ্ষৰ ক্ষেত্ৰত ।
 নলওঁ নলওঁ খুজি অকাল মুকুতি—
 তোমাৰ নামহে মাত্ৰ অন্তৰত লৈ
 সমৰত সোমাম হুত্বাৰি ।

অৰ্জুন—

(চেতনা লাভ কৰি)—অভিমন্যু নাই ।
 স্নভদ্রাই যাক ভাবি জীৱনৰ ধন,
 বাৰিছিল হৃদয়ৰ আঁচলত বান্ধি,
 সেই অভিমন্যু আজি নাই ?
 যাৰ মুখ চাই চাই অধম অৰ্জুনে,
 গুণিছিল স্নভদ্রা কিমান কল্পনা,
 সেই প্ৰাণধনে আজি এৰি গ'ল মোক ?

(শ্ৰীকৃষ্ণলৈ চাই)—অন্তৰ্য্যামী !

জ্ঞানা তুমি সকলো কথাৰে,—
 কোৱা,
 কোন ফালে গুচি গ'ল অভিমন্যু মোৰ ?
 এই গাণ্ডীৱেৰে মই
 কিমান অসাধ্য কাম কৰিলোঁ। সাধন,—
 কোৱা কোৱা বিপদ তাৰণ,
 নোৱাৰিম আনিবনে ফিৰাই অতিক ?
 নাপাম নে আৰু মোৰ প্ৰাণৰ ধনক ?
 যদিহে নাপাওঁ আৰু, কোৱা,—
 গাণ্ডীৱ সহল মাথো লৈ
 চৰাচৰ বৃদ্ধাণ্ড বুৰিম,—
 তাতো যদি নাপাওঁ অতিক,
 তোমাৰ কৃপাতে লভা বিজয়ী গাণ্ডীৱ

তোমাৰেই চৰণত সঁপি,
নুগ্ধ হয় অদৃশ্য দেশত ।

ব্রীকৃষ্ণ । — সখি ।

জানো মই পুত্ৰৰ শোকত
কিমান অস্থিৰ হয় পিতৃৰ অন্তৰ,—
সন্তানৰ শোকৰ কাষত
জগতৰ যিমান যন্ত্ৰণা
সকলোৱে মানে পৰাভৱ ।
কিন্তু, সেই বুলি ক্ষত্ৰিয়ৰ,
অন্তৰ অধীৰ হোৱা নহয় উচিত ।
বিশেষতঃ—ক্ষত্ৰ সমাজত
বীৰ চুড়ামণি বলি তুমিয়ে বিখ্যাত ।
শোক মাথোঁ—
মায়া-মোহ বিজ্ঞপ্তিত
অজ্ঞানী সংসাবী আৰু নাৰীৰ কাৰণে,—
স্থিৰ হোৱা, ভাবি চোৱা,—
কোনে কাক সংহাৰিব পাৰে ?
সকলোতে নিয়তিৰ অব্যৰ্থ বিধান ।
ক্ষত্ৰিয়ৰ ওপৰতে
জগতৰ শাসনৰ ভাৰ ।—
সেইবাবে, শোকে-দুখে
কৰিব নোৱাৰাকৈ অধীৰ বিকল
সৃষ্ট হ'ল ক্ষত্ৰিয় হৃদয় ।
এনুৱা ক্ষত্ৰিয় হৈ
হোৱা যদি তুমি আজি শোকত কাতৰ,
শৃঙ্খলা ৰাখিব কোনে শাসন নীতিৰ ?
অমূলক শোকাতুৰ হৈ
কৰ্ত্তব্য পাহৰা কিয় সখি ?

অৰ্জুন । — সখি !

মানৱ ধৈৰ্য্যৰ সীমা পাব হৈ
অৰ্জুনৰ হিয়া আজি
সোমাইছে অধৈৰ্য্যৰ পূৰ্ণ শাসনত ।

কিদৰে ধৰিম ধৈৰ্য্য নই ?
 তুমিতো নিজেই জানা—
 দুৰ্দ্ধৰ্ম শত্ৰুৰ কত স্তুতীক্ৰ শৰেও
 নোৱাৰি ভেদিব মোৰ বুকু
 ভাঙি পৰে পৰাভৰ মানি ;—
 দেখিছানে যদুনাথ !
 শত্ৰুৰ তাণ্ডৱ দেখি
 ধৈৰ্য্যহীন হোৱা কেতিয়াবা মোক ?
 আজি যে বাজিছে এই শোক অন্তৰত,
 নহয় সামান্য কথা এই ।
 যদুনাথ !
 তোমাৰ সখিব প্ৰাণ
 ছিণ ভিণ কৰে। বুলি এই শেল মাৰি,
 সংস্পৰ্শক বৰ্ণৰ ছলেৰে
 নিছিল। নে দূৰলৈ মোক ?
 বিপদ ভঞ্জন ।
 তোমাবেই নাম-ধন অন্তৰত লৈ
 জগতৰ সকলো জীৱই
 আঁতৰায় বিপদ-বিঘিনি,—
 কিয় তেস্তে দয়াময় !
 তোমাৰ লগত থাকি,
 এনে দূৰদশা আজি মোৰ ?
 কোৱা, কোৱা অনাথ বান্ধৱ,
 কিয় আজি পাণ্ডৱৰ এই অমঙ্গল ?

শ্ৰীকৃষ্ণ ।—

সখি ?
 এই কাল নহয় শোকৰ ।
 তোমাক বিকল হোৱা দেখিলে শত্ৰুই,
 নথৈ আশয় পাব :—
 পৰাভূত শত্ৰুদলে
 লাই পাই আক্ৰমিব বিপুল দাপেৰে ।
 তুমি যদি হোৱা এনে শোকত অধিৰ,
 পাণ্ডৱ পক্ষই তেস্তে,

কাৰ মথ চাই,
 কাক আশা কৰি,
 কাৰ অনুপ্ৰেৰণাত বলৱন্ত হৈ,
 সিংহ বিক্ৰমেৰে
 আক্ৰমিব শত্ৰুৰ সেনাক ?
 সোমাই পৰিছা আহি সমৰ ক্ষেত্ৰত,—
 শোকত অধীৰ হোৱা।
 উচিত নে এনুৱা সময় ?
 লক্ষ্য ৰাখি অনিবাৰ্য্য কৰ্ত্তব্যৰ ফালে
 কৰা এৰে প্ৰতিজ্ঞা পালন !

অৰ্জুন ।—

যদুনাথ !
 কি কৰ্ত্তব্য কৰিম পালন ?
 পুত্ৰ, ভ্ৰাতৃ, জ্ঞাতি, আত্মীয়ৰ
 শোক অগ্নি বুকুত জলাই লৈ
 ভাবিছো মনত,
 উচিত কৰ্ত্তব্য যোৰ কৰিছোঁ পালন,—
 য'ক, থ'ক—
 অতন সিদ্ধুত বুৰি এনুৱা কৰ্ত্তব্য ;—
 ধ্বংসৰ ধুমুহা আহি,
 অৰ্জুনক উৰুৱাই নি,
 পেলাওক প্ৰতিজ্ঞা তাৰ,
 নিৰুদ্ধিষ্ট যোৰ আত্মৰত ;—

শ্ৰীকৃষ্ণ ।—

চোৱা, চোৱা সখি ?
 তোমাৰ অৱস্থা দেখি
 পাণ্ডৱ পক্ষৰ সকলো সেনাই,
 কেনে নিৰুৎসাহ হৈ পৰিছে ৰণত ;—
 চোৱা, ধৰ্ম্মৰাজ নিজে,
 মৃত প্ৰায় পৰি আছে বাগৰি ধূলিত ;—
 ইবোৰ দেখিও বাক
 উচিত নে হোৱা তুমি ইমান অধীৰ ?
 জগতত প্ৰকৃততে,
 কোনো কাৰো নহয় আপোন ।

মায়াৰ কুহকী ছলনাডে—
 মোৰ মোৰ বুলি কুৰে সকলো প্ৰাণীয়ে ।
 পনলুৰ যেনেদৰে
 এটাৰ পাছত এটা চোকোলা এবাই,
 অকনো নাৰায় পোৱা—
 সেইদৰে,
 মায়াশূন্য চিত্তেৰে ভাবিলে
 অকনো নাথাকে এই জগতৰ সাৰ ।
 মায়াময় কায়াটোৰে যদি
 অলপো সৰ্ব্ব নাই আত্মাৰ লগত,—
 পিতা পুত্ৰ সৰ্ব্বদাত তেজ
 কি সত্য থাকিব পাৰে ?
 তাৰবাবে যোৱা কিয় কৰ্তব্য পাহৰি ?

অৰ্জুন ।—

যি জনক বহুৱাই
 হস্তিনাৰ ৰাজ-আসনত—
 পাশ্ৰ্বে চৰ হৈ—
 ধৰ্ম্মৰাজ্য স্থাপনৰ
 কৰিছিলো কল্পনা কিমান ?
 যি জনৰ অজত কোনোৱে
 একবিন্দু শেনিত কৰিলে পাত,
 নকৰি বিনাশ তাক,
 নলও জিৰণি বুলি
 কৰিছিলো কঠোৰ প্ৰতিজ্ঞা,—
 সেই দাদা আজি মোৰ বাগৰে ধুলাত ।—
 কোৱা, কোৱা সখি !
 এয়ে নে কি পৰিণাম কৰ্তব্য বন্ধাৰ ?
 হায় !
 ভোমাৰ কৃপাত সখি,
 এনেও দেখিব লগা হ'ল,—
 (পৰি ধকা বুৰিটীবৰ ওচৰলৈ গৈ)
 দাদা, দাদা !—
 ভোমাৰ-দাসানুদাস অধম অৰ্জুনে

সংস্পৃক জয় কবি
 নিৰাপদে আহিছে উভতি,—
 সোধা তাক বণৰ বাতৰি ?
 অভিমন্যু পৰা শুনি অন্যায় বণত
 পোৱা নাই যন্ত্ৰণা যিমান,—
 তোমাৰ অৱস্থা এই দেখি
 ভাঙিছে অন্তৰ মোৰ টুকুৰা-টুকুৰ ।
 উঠা দাদা ! কথা কোৱা—
 দিয়া ৰোক সাঁসনা প্ৰাণত—

ছোকৰাৰ গীত

(বাগিনী নাম-কীৰ্ত্তনাজ-তাল ঠেকা)

দাদা সাঁসনা দিয়াহে প্ৰাণত—
 দেখি তোমাৰ এই দশা
 বজ্জাষাত পৰিছে বুকুত ।
 উঃ ! কি যন্ত্ৰনাত পৰি
 আছা তুমি ধূলাত বাগৰি,
 (দেখি বুকু ফাটি যায়)
 (তোমাৰ এনে দুখ দেখি বুকু ফাটি যায়)
 (মোৰ জীৱনত আৰু নাই প্ৰয়োজন)
 (পুত্ৰহাৰা জীৱনত আৰু নাই প্ৰয়োজন)

কাৰ মুখ চাই আমি বাচোঁ আনন্দত ?

যুধিষ্ঠিৰ - — (মুচুৰ্চা মুক্ত হৈ) কিয় মোৰ জগালা চেতনা ?

মোহনিদ্রা কৰলত
 পাহৰি শোক-যন্ত্ৰণা
 আছিলো নিচালে পৰি শান্তিৰ কোলাত,—
 কিয় মোৰ যাতনা জগালা ?
 ভাই যদুপতি ! কৈ দিয়া,
 কি দৰে পাহৰো মই অভিমন্যু-শোক ?

ভীম - — ধৰ্মৰাজ !

নকৰা, নকৰা এনে কথা,—

অভিমন্যু-শোক পাহৰাৰ
 নকৰিবা কল্পনা কদাপি ;—
 পাহৰিলে অভিমন্যু-শোক—
 দুঃশাসনৰ বক্তৃপান কৰি,
 কিদৰে বাহুব দিন
 জ্যোপদীৰ বিমোহিনী খোপা ?
 দুৰ্য্যোধনৰ উক ভাঙি,
 বহুৰাম কিদৰে তোমাক
 হস্তিনাৰ ৰাজ আসনত ?
 পাহৰিলে অভিমন্যু-শোক
 নহব ভীমৰ একো প্ৰতিজ্ঞা পালন ।
 অভিমন্যু-শোক !
 যুজিমান হৈ তই
 সন্মুখত নাচিবি সলায়,—
 আগুৱগিবিৰ দৰে দীপ্ত শিখা হৈ,—
 কুৰুকুল নিৰ্ধূলৰ
 হৰি তই পথবস্তি,—
 এখন্তেকো তই
 নাথাকিবি স্মৃতিৰ আঁৱত ;—
 কোৱৰব সেই
 যুগিত লাঞ্ছনাভৰা
 মহা অবিচাৰবোৰ
 দিন ৰাতি জলাবি হিৰাত ।
 হৃদয় !
 গাবি সেই আৰ্জুনিৰ
 মৰ্মভেদী ককণ বিলাপ
 প্ৰতিহিংসা ৰাগিনীৰে অনল উগাৰি ;—
 অন্যায় ৰণত পৰি অভিমন্যু যেন
 যি ককণ জ্বৰ তুলি
 মাতিছিল পাণ্ডৱক প্ৰাণ ৰক্ষা হেতু,—
 সেই প্ৰাণভেদী জ্বৰ
 পিচলিব, কাটিছে নিদিবি

তোৰ অন্তৰৰ পৰা ।

শ্রীকৃষ্ণ । — স্বত্ৰিয় গৌৰৱ বক্ষা হেতু
এয়েহে আচল কথা ।
ধৰ্মৰাজ !
অভিমন্যু শোকানল,
জলোৱা প্ৰাণত এনে উন্মত্ত তেজেৰে,
নিমিষতে যেন দুৰ্দ্ধান্ত কোৱৰ
ভয় হৈ লুপ্ত হয় পৃথিৱীৰ পৰা ।
তেহে শাস্তি লভিবা কিঞ্চিৎ ।

যুধিষ্ঠিৰ । — কৃষ্ণ !
প্ৰতিহিংসা অগ্নিজালি
নাশিলেও কোৱৰ পক্ষক,
অভিমন্যু শোকানল,
নুনুমাৰ কদাপিতো অন্তৰৰ পৰা ।
আৰ্জুনিক এৰি
কি আছে অতুল সম্পদ ৰোৱ ?

শ্রীকৃষ্ণ । — নবপতি ?
স্নেহৰ ধৰ্ম্মই এনে—
আ পক্ষ দেখা যায় সদায় অতুল ।

যুধিষ্ঠিৰ । — কৃষ্ণ ?
মনে মোৰ একোতেই নামানে প্ৰবোধ ।
ধাকি ধাকি শোকৰ যন্ত্ৰণা
উঠি আহে আলোড়িত অন্তৰ ।
ভাৰি চোৱা ভাই !
আৰ্জুনিৰ অকাল মৰণ
অসম্ভৱ হয় নে নহয় ?

শ্রীকৃষ্ণ । — সঁচা কথা মহাৰাজ !
কিন্তু,
নিয়তিৰ অব্যৰ্থ বিধান লিপি
ঋণাবৰ সাধ্য নাই কৃষ্ণ-আৰ্জুনৰ ।

ভীম । — কৃষ্ণ !

এনে ছলনাৰ কথা শুনিহে তোমাৰ
বিষাক্ত কৃপানে যেন হানে অন্তৰত ।
কোৱা,
নিয়তিৰ লিপি কোন ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — ৰাজু দাদা !
নিজে মই নিয়তিৰ লিপি ।

ভীম । — তুমিয়েই কৰিছা তেস্তে অভিমন্যু বধ ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — ৰাজু দাদা,
দুখ্ৰু যেনে একোটি হলেও
ঘিউ, সব, আছে তাৰ নানান বিভাগ,—
সেইদৰে,
বহু দেৱদেৱী,
মোৰে পৰা সমুদ্ভূত হৈ
মোৰে কাৰ্য্য সাধনত নিযুক্ত সদায় ।
যদিওবা সকলোৰে ময়ে মাথোঁ মূল,—
তথাপিহে,
সময়ে সময়ে সিহঁতৰ,
ময়ো মানি লব লাগে বশ্যতা স্বীকাৰ ।
ভাবি চোৱা,
নিয়তিৰ শাসনত
নিজে মই ভোগ কৰোঁ। যজ্ঞনা কিমান ?

ভীম । — কৃষ্ণ !

নিজে তুমি হলা বুলি
নিয়তিৰ ক্ৰেশৰ অধীন,
তোমাৰ ডঙাই কিয় ভুগিব যজ্ঞনা ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — দাদা,
ডঙৰ লগত মোৰ
বিভিন্ৰতা একো নাই ।
পৃথিৱীৰ পানী যেনে

নীল আকাশৰ ছায়া পৰি
 নীল সাজ লয়,—
 ভেনেকৈ,
 নিজে মই থাকোঁ বেনেদৰে
 ভকতেও তেনেদৰে তৃপ্তি লাভ কৰে ।

ভীম । — নোৱাৰোঁ বুজিব কৃষ্ণ
 তুমিয়েবা কোন আৰু ভক্তই বা কোন ?
 (দূৰত স্মৃত্যৰ প্ৰৱেশ)

স্মৃত্য । — এয়ে নে কি পাণ্ডৱ শিৱিৰ ?
 ইয়াতে নে,
 শত্ৰুজয় কৰি আহি
 অভিমন্যু ধনে মোৰ লভিছে বিশ্রাম ?

যুধিষ্ঠিৰ । — কৃষ্ণ ! কৃষ্ণ !
 সৰ্বনাশ উপস্থিত ।
 চোৱা, চোৱা !
 পুত্ৰ হেৰুওৱা ভদ্ৰাদেৱী,
 সম্ভান বিচাৰি
 এইকালে আহিছে বেগাই ।
 কোৱা হৃষিকেশ ?
 কি বুলি সাধনা দিম
 পুত্ৰ-শোকাতুৰা মাতৃৰ প্ৰাণত ?

স্মৃত্য । — (আঙুৰাই আহি)—ইকি ?
 আনন্দ দুন্দুভি ভৰা পাণ্ডৱ শিৱিৰ
 কিয় আজি নিঃশব্দ নিমাত ?
 উৰলিছে অশ্রু কিয়
 পাণ্ডৱ দীপ্ত নয়নত ?
 আনন্দৰ কল্লোলত উদ্ভাসিত পুৰী
 কিয় আজি আন্ধাৰত লীন ?—
 বিপদ ঘটিছে নেকি কিবা ?
 ক'ত মোৰ প্ৰাণাধিক ধন ?
 (চাৰিওফালে চাই)

দেখিছোঁ জো সকলোকে পাণ্ডৱ পক্ষৰ,
অভিক নেনেখোঁ কিয় ?

বুৰিটিৰ । — কৃষ্ণ ?

বাসৱৰ বজ্জু হানি
বুহুৰ্জতে দীৰ্ঘ কৰি দিয়া যোৰ নিৰ ।

সুভদ্ৰা । — ই কি মহাবাজ !

নিমাত থাকিলা কিয় ?
ধৃণা কৰি,
নিদিয়া উত্তৰ নেকি দুখুণী ভদ্ৰাক ?
কাতৰেৰে বিনতি কৰিছোঁ,
কোৱা,
ক'ত যোৰ দুখুণীৰ ধন ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — ভদ্ৰা, ভনী, শান্ত হোৱা !

জ্ঞানশীলা নাবীৰত্ব তুমি,
সকলো কথাৰে বুজি পোৱা,—
অভিমন্যু শোকাগ্নিত
বিমান কাতৰ হৈছে পাণ্ডৱ প্ৰধান,
জননী হৈও তুমি
হোৱা নাই সিমান কাতৰ ।
আৰু,
ধৰ্ম্মৰাজে নিজে
যুদ্ধলৈকে আদেশি অভিক,
লজ্জিত, জীৱনমৃত তোমাৰ কাষত ।
সেইবাবে
ভাবি তেওঁ পোৱা নাই কি দিব উত্তৰ ।

সুভদ্ৰা । — দাদা, ঋতুপতি !

নাই তেত্তে অভিমন্যু মোৰ ?
দুখুণী ভদ্ৰাৰ আঁচলৰ ধন তেত্তে
গুচি গল হিয়া ভাঙি মোৰ ?
নহয়, নহয় বিশ্বাস—

দাদা !
চরণত ধৰোঁ,
নকৰা ছলনা যোক,—
কোৱা ! অভিনয় ক'ত যোব ?

ভীম । — ভদ্রা দেবী ?
অভিনয় ধন আজি নাই সংসাৰত—
ৰাজ্যলোভী পত্ন
পাণ্ডব অধম ভীমে
নিজ হাতে গাজি তাক সমৰ সাজেবে
বিলজি আহিছে কাল সমৰ'ক্ষেত্ৰত ।

সুভদ্রা । — কি ? কি ? (পতন আৰু মূৰ্চ্ছা)

অৰ্জুন । — ভাল হ'ল,—
পুত্ৰ-শোকাতুৰা অভাগিনী,
এই মোহতেই
শাস্তি লাভ কৰে যেন অনন্ত মোহত ।
(সুভদ্রাক শুশ্ৰূষা কৰিবলৈ যোৱা কৃষ্ণলৈ)

ইকি সখি ! ইকি ?
নকৰা শুশ্ৰূষা,
নাভাঙিবা মোহ অভাগীৰ ।
সাৱটি অনন্ত নিদ্রা-
পাহৰক অভাগিনী পুত্ৰ শোকানল ।

ছোকৰাৰ গীত ।
(বাগিনী মিশ্ৰঝিকিত—তাল-পঞ্চ চোৱাৰি)

ধাক অভাগিনী
অনন্ত নিদ্রা কৰি আলিঙ্গন ।
পাহৰি যাতনা
শোক দুখ বেদনা শিতলিছে লগুণ ঘাণ ।
ভাঙি দিলে মোহ

সন্তানব শোকে পিড়িব অন্তর,
পুত্র পুত্র বুলি
হৃদয় আকুলি কবির মহাবোধন ।
(তুফা কবি বুঝ পিহি পিহি)

শ্রীকৃষ্ণ । — সুশীলা ভনীটি মোব ?
শান্ত হোতা, শোক এষা,—
কত্রিয় নন্দিনী তুমি কত্রিয় কামিনী,
অভিমন্যু বীরপুত্র, কত্রিয় গৌবর,—
ঘটুৱাই একেনগে
সান্তবার সপ্ত সুরধীক
অমর যশস্যা নভি
বীরবরে পণিছে গৈ অমর লোকত ।
বীর সন্তানব বীর মাতৃ তুমি,—
যোগ্যা মাতৃ বুলি বীর সুরপুত্রব
তুমিও নভিছা যশ কত্র সমাজত ।
সামান্যা নাবীর দবে
শোক অশ্রু ঢালি
নুনুমাৰা প্রতিহিংসানল ।
ধৈৰ্য্য ধৰি শান্ত কৰা শোকিত অন্তর ।

সুভদ্রা । — (চেতনা লৈ) দাদা,
কিহেবে কবির শান্ত অস্থিৰ অন্তর ?
ধৈৰ্য্যকে বা ধৰিম কিদৰে ?
সি দেখোন প্রাণৰ তৃপতি মোব ।
কণে কণে দৃষ্টিৰ আগছি আগ
ধিয় হয় সন্মুখত আহি ?
দাদা, কাকুতি কৰিছো,
আনি দিয়া অভিশন মোব ?—
সি দেখোন মোবেই ধন,
নই বিনা কোন আছে অভিব গৰাকী ?
ঠিক জানো নই—
এবার মাতিলে নই অভি অভি বুলি,
উপস্থিত হব আহি মোব ওচৰত ।

শ্রীকৃষ্ণ । —

সবলা ভনীটি,
লেয়ে যদি সঁচা হয়,
ইমান মাতিছা তুনি অতি অতি বুলি
কিম ভেঙ্গে নাহে কাষলৈ ?

সুভদ্রা । —

বহুত দূৰত গৈ পৰিছে জানোবা,—
কাতৰ আহ্বান মোৰ
নাই হেনো শুনা মোৰ ধনে ।
দাধা ?
হয়, আনি দিয়া অতি ধন মোৰ,
নাইবা, কৈ দিয়া,
কোন বাট ধৰি গ'লে
পাম মোৰ অভিমন্যু ধন ?
ভগা হিয়া লৈ মই
যাম সেই বাট ধৰি,—
অতি অতি বুলি মই চিঞৰি চিঞৰি
জগতকে আকুল কৰিম,—
শুনিলে অভিযে মোৰ কাতৰ বিননি
নোৱাৰি থাকিব স্থিৰ,
নিশ্চয় লগাব মাত আই আই বুলি,—
লৰি আহি সোমাবহি
বুকৰ মাজত মোৰ ।
বোপা ! অভিধন মোৰ ।
দিন বাতি দেখোঁ তই
অমৃত বৰষি আই আই বুলি মাতি
কৈছিলি কত কথা,—
আজি নো কি ধং কৰি
মোক. এৰি গুচি গ'লি কোন দেশলৈ ?
লুকালি গৈ জননীৰ চকুৰ আঁৰত ?
নাআন নে তই,—
সেখা তোক নাপালে খন্তেক
কিমান অস্থিৰ হয় সুভদ্রাব হিয়া ?
পাণ্ডৱে বিজয় কৰি সমগ্ৰ পৃথিৱী

হুতিনাৰ লিংহাসন উজ্জলম যুলি
ডোকে দেখোঁ ভাবিছিল আশাৰ প্ৰদীপ ?
কিহত আনলি পাই আজি
উটাই সকলো আশা পাণ্ডৱকুলৰ
লুকালি গৈ অনূশ্য দেশত ?
আহ বোপা,
নাথাকিবি বেছি পৰ তেনে কুস্মানত ।

ছোকৰাৰ গীত ।

বাগিনী জয়জয়ন্তী মিশ্ৰ—তাল ৪৭

ক'তনো আছাহে পৰি প্ৰাণৰ সোণাই মোৰ ?
ভাঙি ছিঙি পাণ্ডৱ স্নেহৰ কম্পনাবোৰ ।
পাণ্ডৱৰ অন্তৰত স্নেহ স্বপ্ন আঁকি কত,
উটাই সকলোবোৰ ক'তনো হলি আঁতৰ ?
তই দেখোঁ মোৰে ধন,—নেদেখি ভাঙিছে প্ৰাণ,
দেখা দি সাক্ষনা দিহি আকুল মাতৃক তোৰ ।

(গীত গাই গাই দূৰত বিধবাৰ সাজেৰে উত্তৰাৰ প্ৰৱেশ)

সাহানা—একতাল

উত্তৰা (গীত)— হিৰাৰ যাতনা নধৰে হিয়াত
স্তনৰ বা কোনে আছে বা কোন ?
ভোবাকৈহে কৃষ্ণ কৰ প্ৰাণখুলি
মন পাতি তুমি স্তনিবাচোন ।

যুধিষ্ঠিৰ । — কৃষ্ণ, কৃষ্ণ ?
কাৰ আৰু স্তনো এই কৰুণ সজীত ?
(উত্তৰাৰ পুনৰ গীত)
কিয় দীন বন্ধু ! কৰিলা নো তুমি
এনুৰা বিলাই অকালতে মোৰ,
স্নেহৰ কুলনি পাতিছিমৌ বই
নগহিলে খেদো হিয়াত জে'ব ।

যুধিষ্ঠির । —

কেশব !

যুজিছা নে ?

সঙ্গীতৰ ছল কৰি কোন অভাগীয়ে

এবি দিছে মৰ্মভেদী কৰুণ বিলাপ ?

(উত্তৰাৰ পুনৰ গীত)

তবু চৰণৰ চিৰ দাস দেখোঁ

পৰম ডকত পাণ্ডৱকুল

সি কুলৰ মই কুলবধু হৈ

কিয় পালোঁ এই যজ্ঞা অতুল ?

যুধিষ্ঠির । —

আহা !

নোৱাৰেঁ। সহিব আৰু।

কৃষ্ণ, কৃষ্ণ,

মানা কৰা, মানা কৰা,

কোন সেই অভাগীনী,—

তুলিছে ই কৰুণ বিননি ?

(উত্তৰাৰ পুনৰ গীত—ক্ৰমে ওচৰ চাপি আহি)

জীৱনৰ মোৰ স্মৃতি শাস্তি বুলি

অৰপি দিছিল হাতত যাৰ,

তাকে তুমি কিয় নিলা আজি কাটি—

বাঙ্কি দিলা মোক বৈধব্যৰ তাৰ ?

(উত্তৰাৰ শিৱিৰত প্ৰৱেশ)

যুধিষ্ঠির । —

ইকি কৃষ্ণ ?

ই কি দেখোঁ যদুনাথ !

কুললক্ষ্মী উত্তৰা দেখোন ?

আহিছে কি গাজ লৈ ?

ভীম ! ভীম !

অলোৱা, অলোৱা,

চিতানল অলোৱা তুৰন্ত,—

নাই আৰু জীৱনৰ প্ৰয়োজন ।

আহা !

কাক কওঁ কি যন্ত্ৰণা অনিছে হিয়াত ?—

কৃষ্ণ !

পাণ্ডৱ অধৰ যুধিষ্ঠিৰৰ ভাগ্যত—

আছিল নে ইমানো যন্ত্ৰণা ?

অভিনব স্মৃতি,—

বালিকা উত্তৰা,—

দেখি এই দৃশ্য নিদাকৰণ

এতিয়াও আছোঁ মই

প্ৰাণ লৈ জীৱিত পাষণ ।—

লকা, লুকা মুখ পাপী যুধিষ্ঠিৰ—

জগতৰ লোকচকু অন্তৰাল হ’—

এতিয়াও আশা কিয় পুহিছ প্ৰাণত

হস্তিনাৰ সিংহাসন লভাৰ কাৰণে ?

কৃষ্ণৰ লগত থাকি,

ৰাজ্যনাশ, বনবাস, আত্মীয় নিধন,

কিমান অসহনীয় দুখ-শোক ভাব

কৰিছ বহন ।

লাগে তোক আৰু কিমান দুৰ্ভোগ ?

আশাৰ ভূপিতি নুপুৰে ইয়াত,—

শতদল কেতিয়াও নুফুলে মৰত ।

আশাৰ মোহত পৰি

উদ্দেশ্য সিদ্ধিৰ বাবে যিমান ব্ৰহ্মি

ভিমানে নিৰাশ হবি,—

পাবি দুখ-শোক,—

নুপুৰিৰ আশা ।

ৰাঢ়িৰ যন্ত্ৰণা পুনু দুগুণ তেজেৰে ।

তাতকৈ তুণ্ড হব সকলো বাসনা—

লুপ্ত হৈ যা এই পৃথিৱীৰ পৰা ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

ধৰ্মৰাজ !

মহাজানী হৈ তুমি

হোৱা কিয় অবুজ ইমান ?

যুধিষ্ঠিৰ । — যুজিবৰ ঠাই আৰু কি আছে যাদৱ ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — স্থিৰ হোৱা ধৰ্ম্মৰাজ ।

যুধিষ্ঠিৰ । — কি মোহিনী চিত্ৰ দেখুৱাই আৰু
স্থিৰ হব কোৱা মোক ?
এই দৃশ্য দেখি,
কি সতেবে কোৱা মোক স্থিৰ হবলৈ ?
হায় !
কি হ'ল যাদৱ !
জুখৰ সংসাৰ মোৰ
কোনে দিলে চুৰমাৰ কৰি ? (বোদন)

শ্ৰীকৃষ্ণ । — ধৰ্ম্মৰাজ,
নকৰিবা অশ্ৰুপাত,—
তোমাৰ অশ্ৰুই
ওপজায় প্ৰচণ্ড অনল,—
বি ঠাই তিতিব এই অনল অশ্ৰুৰে
সেই ঠায়ে শ্মশানত হব পৰিণত ।

যুধিষ্ঠিৰ । — কৃষ্ণ !
শ্মশান হবলৈ,
বাকী আৰু আছে কি ?
কুব্ধক্ষেত্ৰ অকল নহয়,
অশ্ৰু টুকি পাপী যুধিষ্ঠিৰে
শোকৰ অনল জালি
গোটেই ভাৰতবৰ্ষ
কৰি দিব ভীষণ শ্মশান ।
তেহে,
মনোবধ পূৰ্ণ হব তোমাৰ যাদৱ ।
আহা কৃষ্ণ !
আহা যাওঁ কুব্ধ সভালৈ—
লবৰ বিগ্ৰহ এৰি

বাজ্যভাব, গাঁপি কোবরক
পুনু বাওঁ বনবালী হৈ,—
দুর্যোগনে শুনি এই কথা
নিশ্চয় সন্মতি দিব আনন্দ মনেবে ।
প্রাণীহত্যা সমবন ঘটিব বিবাম ।

ভীষ । — নহব, নহব এই বণব বিবাম,
অভিসমু্য হস্তা কোবরক
নকবিলে গম্বুলি নির্মূল
কদাপি নহব এই বণব বিবাম ।

যুধিষ্ঠির । — আই উত্তবা !
কোনে দিলে এই সাজ তোক ?

উত্তবা । — জেঠা !
শরীর বাজ্যব মোব
মন বোলা বজা জনে দিলে এই সাজ ।

যুধিষ্ঠির । — তাব কথা তই শুনিলি কিয় ?
নিচেই নির্দয় সি,—
আই ।
দেখি তোব এই সাজ
হৃদয় বিদীর্ণ হয় মোব ।

উত্তবা । — জেঠা ?
নিদিবি, নালাগে বুলি বহুকলৌ তাক,
নুশুনিলে বাধা মোব,—
নিজে সি নিজ হাতেবে
কাটি লৈ নিজা সাজ মোব
পিছালে এনুবা সাজ ।

যুধিষ্ঠির । — নুশুনিলি কিয় তুমি কাবণ ইয়াব ?

উত্তবা । — হুঁহিহিলৌ—
হাঁহি হাঁহি কলে মোক সি,—
হস্তভাগী ।
যায প্রাণ নাই,

তাৰ কিয় শৰীৰত সাজ ?
 অভাগিনী !
 তই যদি গ'লি হয় তাৰ লগতেই
 ই সাজৰ নাছিল প্ৰয়োজন ।
 নোৱাৰিলি যাব—
 সেইবাবে,
 শোক চিহ্ন বাখি তাৰ
 জলি মৰ এই সাজ লৈ ।
 জেঠা !
 দয়াহীন মনবাজে মোৰ
 কপালৰ মুচিছে সিন্দূৰ,
 কাটি নিছে অলঙ্কাৰবোৰ ।
 শেষত,
 পুতলা খেলোৱা মৰাটিকো
 পুৰি দিছে ছাই কৰি ।

মুখিষ্ঠিৰ । —

দয়াময় ।
 বোধ কৰি নিশ্বাসৰ বাট
 ততালিকে মাৰি নিয়া মোক ।
 আই !
 নাই বাট প্ৰতিবিধানৰ ।

উত্তৰা । —

আছে জেঠা প্ৰতিবিধানৰ বাট ।
 আপোনালোকৰ কিন্তু হাত নাই তাত ।
 বাদৰ বায়েহে পাবে প্ৰতিবিধানিৰ ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

আই মোৰ ?
 মোৰো তাত হাত নাই ।

উত্তৰা । —

তেন্তে কিয়
 বালিকা বয়স মোৰ
 কৰি দিলা আলাই আখানি ?
 দয়াময় !
 কুমলীয়া জীৱনত
 এনে কিবা কৰিছিলোঁ পাপ ?

শ্রীকৃষ্ণ । —

আই !

নুতুনিবা সেই কথা আক—

আশীর্বাদ করিছোঁ তোমাক—

ধাকিবা যিমান দিন এই সংসারত

দিনে পাই দ্বারীর সাক্ষাৎ

পাহবিবা বৈধব্য যাতনা ।

মুখিটিব । —

কৃপাময় হবি !

বালিকাক কৃপা যদি করিলা ইমান,

পাপী পাণ্ডরকো তেত্তে দিয়া কৃপাকণ ।

দিয়া বব—

প্রাণাধিক আর্জুনিক

নিতে যেন দেখা পাওঁ আমি ।

শ্রীকৃষ্ণ । —

ধর্মবাজ !

পুন্নিব তোমাব ইচ্ছা,—

বব দিলোঁ মই,—

তোমানোক পাচোঁ ভাই

ভ্রাতা আক উত্তর আইব স'তে

একেলগে মিলি,

বি ক্ষণতে অভিমন্যু বুলি

ভাবি লবা মোক,—

তেতিয়াই আর্জুনিব মধুর মুরতি

দেখা পাবা চকুর আগত—

মুখিটিব । —

যাকাকল্পভক হবি !

পাণ্ডরব ওপবত

ঐশেয ককণা তমু—

মদুনাথ !

ইচ্ছা কবোঁ, এতিয়াই পুরোতা বাসনা ।

শ্রীকৃষ্ণ । —

ধর্মবাজ !

পূর্ব হক অভিলাষ—

সকলোৱে একাত্ৰ চিন্তেবে

চিন্তা কৰা হবিল চৰণ—

(সকলোৱে একাত্ৰ মনেবে চকু মুদি চিন্তা কৰে)

চোৱা, চোৱা ধৰ্মৰাজ, সকলোৱে মিলি,

উজলায় আৰ্জুনিয়ৈ

কেনেদৰে কুৰুক্ষেত্ৰ বীৰৰ লাজেবে—

(শ্ৰীকৃষ্ণৰ অন্তৰ্ধান আৰু অভিমন্যু যুতিৰ আবিৰ্ভাব)

শ্লোক

বাগিনী বিৰিট খাঘাঘ—একতাল ।

(অভিমন্যুৰ যুতিলৈ চাই চাই)

- যুধিষ্ঠিৰ । — সকলোৱে মিলি চোৱা কৃষ্ণ বুলি,
সমৰ ভূমিত শোভিছে কুমাৰ—
- ভীম । — কেনে নো স্তম্ভৰ, ৰূপ মনোহৰ,
সেখি আঁতৰিল যাতনাৰ ভাৰ—
- অৰ্জুন । — চোৱাচোন চোৱা, হয় নেকি মোৰ
সঁচাসঁচিকৈয়ে অভিমন্যু ধন,
- অভয় । — সঁচা সিয়ে মোৰ আঁচলৰ ধন,
দুখুণী ভদ্ৰাৰ হৃদয়বতন ।
- নকুল । — আহা কি স্তম্ভৰ বীৰৰ যুৱতি
সেখি শিতলিল দগধ পৰাণ,
- সহদেৱ । — আহা, আহা, বোপা, উঠাহি কোলাত
ভূমি পাণ্ডৱৰ হৃদয় বতন ।
- উত্তৰা । — কথাৰ ছলেবে অবলাক ভুলাই
আহোঁ বুলি নাথ । কিয়নো পলাল ?
শোকৰ সিঁদুত তাহিছে দুখুণী
পতি হৈ এনে কিয়নো কৰিলা ?

(অভিমন্যু যুতিৰ অন্তৰ্ধান আৰু শ্ৰীকৃষ্ণ পুনৰ আবিৰ্ভাব)

শ্ৰীকৃষ্ণ । — ধৰ্মৰাজ !

পুৰিছে নে ইচ্ছা সকলোৰে ?

বন্ধু । —

নাবাগণ !

জোবাব কৃপাত,

সকলোবে' পুৰিছে বাসনা ।

(বণব বেশেবে দ্রোণদীৰ বেগাই প্রবেশ)

দ্রোণদী । —

ইকি' দেখোঁ ?—

নিবানন্দ পাণ্ডব শিবিৰ

আনন্দত মতলীয়া কিয় ?

কোৱা কৃষ্ণ পাণ্ডবৰ গণি ।

কোৱা পাণ্ডববান্ধ ধৰ্ম্ম পুৰণি ।

কোৱা বীৰ বুৰ্জোদৰ !

কোৱা পুত্ৰ-হাৰা বীৰ ধনঞ্জয় !

কিয় এনে আনন্দৰ বোল ?

কিয় দেখোঁ, প্রকুণ্ঠিত মন সকলোৰে ?

অভিৰ মৃত্যুত মোৰ

বজ্রাঘাত বাজিছে বুকুত,—

তোমাসৰে শুনি সেই দাক্ষণ বাতৰি

কিয় হেম্বালা শোকৰ উচ্ছাস ?

বুজিব নোৱাৰোঁ একো ।

মুৰাৰি !

স্মৃতিভ্ৰষ্ট হ'ল নে কি পাণ্ডবসকল ?

পুত্ৰৰ শোকত কৰ্ত্তব্যৰ জ্ঞান

আঁতৰিল নেকি,

পাণ্ডবৰ অন্তৰৰ পৰা ?

তাকেই দেখিছোঁ—

শোকৰ উচ্ছাস হেনো নথৰে হিয়াত

সেইবাবে আনন্দ ইমান ;—

নাইবা—,

অজ্ঞেয় গাণ্ডীৱধাৰী বীৰ ধনঞ্জয়ে

নাশিছে কুমাৰহস্তা সপ্ত শত্ৰুবৰ্গ—

সেইবাবে আনন্দৰ ইমান কল্লোল ?

নাইবা,

ভৱন বিজয়ী বৰী দুৰ্ম্মদ অৰ্জুনে

পুত্ৰৰ শোকত জ্ঞান হেৰুৱাই
 অজ্ঞানল জালি
 পুৰি দিছে ধৰিত্ৰীৰ বুক,—
 সেইবাবে,
 হৰষ-বিষাদ ভৰা মুখৰ আকৃতি ?
 কোৱা সব্যসাচী !
 কি কাৰণে স্থিৰ এনে পাণ্ডৱৰ হিয়া ?

কৃষ্ণ । — (নিৰন্তৰ)—

দ্রোপদী । — নিদিয়া উত্তৰ কিয় অৰ্জুন সাৰথি যদুনাথ ?
 সদায় আনন্দ ভৰা মুখ
 কিয় আজি মোক দেখি মলিন দেখিছো !
 ভদ্ৰা ! অভাগিনী !
 কোৱা !
 চকলো মচিছা কিয়,
 পাই কাৰ মঙ্গল বাতৰি ?
 সম্ভান হত্যাৰ কথা
 মিছা বুলি ভাবিছা নে ?
 পাইছানে কুমাৰক তোমাৰ কোলাত ?
 নাইবা—
 অন্যায় সমৰ কৰি
 পুত্ৰ হত্যা কৰাসকলৰ
 দেখিছানে ছিনু মূৰ চকুৰ আগত ?
 সপ্ত শতকৰ শিৰ
 উপহাৰ সঁপি স্বামীয়ে তোমাক,
 মচি দিছে অশ্রু নে কি আপোন হাতেৰে ?
 কি সতেৰে অভাগিনী পুত্ৰ হেৰুৱাই,
 উন্মত্তা নটৈ,
 আছা এনে স্থিৰ হৈ ?

অৰুণ । —
 কিষ্কিৎ সাধনা লভিছোঁ মনত—
 দয়ালু হৰিয়ে
 দয়া কৰি শিৱিৰ ৰাজত

দেখুৱালে কুমাৰৰ মধুৰ মূৰতি,—
প্ৰাণৰ তৃপ্তিৰে দেখিছোঁ অভিক ?

১। —

সিৰাৰে ভাহিছা হেনো আনন্দ সিদ্ধুত ?
সেইবাৰে হেনো আজি
শোকত নিৰগ্ন হোৱা পাণ্ডৱৰ মুখ
আনন্দৰ আলোকেৰে হৈছে বস্তিত ?
সেইবাৰে হেনো এই আনন্দ উৎসৱ ?
অভাগিনী !

মহা ইন্দ্ৰজাল এই—
তাতে বিমোহিত হৈ,
হৃদয়ৰ দীপ্ত বৃত্তি বিসজ্জিবা কিয় ?
ছিল যদুবায়ে
ছলনাৰে ইন্দ্ৰজাল পাতি
মোহিলে তোমাক,
মোহিলে অবলা যেন পঞ্চপাণ্ডৱক ।
অসম্ভৱ—অসম্ভৱ !
হীনপ্ৰাণা নেকি তুমি ক্ষত্ৰিয় কামিনী ?
ভেজোদীপ্ত তোমাৰ ক্ষত্ৰিয় স্বামী,—
তেন্তে কিয় ?—
ক্ষত্ৰিয় নাৰীৰ বিক্ৰম পাহৰি
নকৰি বিনাশ
পুত্ৰহন্তা সপ্ত শত্ৰুৰক
নিৰাশ্ৰয় অৱলাৰ দৰে
ভোল গ'লা, হৰিৰ মায়াত ?
কিয় পাহাৰিৰ দিলা
পুত্ৰশোক পতিক তোমাৰ ?
কোৱা, এয়েনে ধৰম ক্ষত্ৰিয় জায়াৰ ?
চাই লোৱা—
শ্ৰোণদীৰ খোলা খোপা
এতিয়াও বন্ধা নাই—
কাৰণ কি জানানে ইয়াৰ ?
পঞ্চপতি অন্তৰত

পুত্রশোক মাঝ যায় বুলি ।
 নিতে কর্বে। পঞ্চপতি সতে,—
 খোলা খোপা দেখি মোর
 হুঙ্কারি হুঙ্কারি উঠে বৃকোদর বীরে,—
 গণি চায় ক্ষণে ক্ষণে,—
 কেতিয়া কবিব স্নান
 দুঃশাসন নাবকীর বুকর তেজেবে—
 বাঙ্কি দিব খোলা খোপা মোর ;—
 মুক্ত চুলি দেখি মোর,
 চকি উঠে বীর ধনঞ্জয়ে,—
 দৃঢ় করে পণ—
 কোনদিনা প্রিয়তমা লাজনাকারীক
 অস্ত্র অনলেবে কবিব দহন,—
 মেলা খোপা দেখি মোর,
 চকি উঠে দুয়ো মাজীসুত,—
 কোনদিনা সমর ক্ষেত্রেত
 ধ্বংস কবি পাপী কোবরক
 আঁতরাব মগর বেদনা,—
 নুমাৰ প্রিয়তমাব ক্রোধ হতাশন ;—
 জানা ভদ্রা !
 প্রতিহিংসা অগ্নি জালিবর
 এই মেলা চুলিতাবে অমোঘ সঞ্চল ।

সুভদ্রা ।—

কাক কোরা হীনপ্রাণা সতী !
 নাজানানে,—
 মৃগয়াৰ ছল কবি অর্জুনে যেতিয়া
 হরণ কবিলে মোক,—
 বলবাম স'তে মিলি
 সয়লর যদুবীর দলে
 আক্রমণ কবিলে পার্শ্বক,
 ফাল্গুনীয়ে বিপদ গণিলে,—
 সেই সময়তে বই প্রবোঝি পার্শ্বক,
 ধবিলে। বধব হাল,—

ৰুজালোঁ প্রচণ্ড বিক্রমেবে
বদুবীৰ স'তে অৰ্জুনক,—
কৃষ্ণ সহোদৰা বই,—
বই ডৰেঁ। শত্ৰু নিধনত,—
এনেও ভাবিব পাৰা তুমি ?

দ্রোপদী ।— আঁহা তেস্তে মোৰ স'তে বীৰৰ ঘৰণী,।
চাই ল'ক বীৰশ্ৰেষ্ঠ ক্ষত্ৰিয় সমাজে,
চাওক পঞ্চ পাণ্ডৱে,
চাওক পাণ্ডৱসখি দেৱ নাৰায়ণে,
নাৰীৰ প্রাণত
প্রতিহিংসা কিমান প্রবল ।
পুত্ৰহন্তা শত্ৰুক ভয় কৰি দিয়া ।
কিমান প্রচণ্ড অগ্নি
বুকুতৰি আছে জননীৰ ।
ধাকা ধৰ্ম্মৰাজ !
ধাকা কৃষ্ণ কমললোচন,
ধাকা বীৰ ভীম ধনঞ্জয়
বীৰত্বে ভেমত ফুলি,—
ধাকা, ধাকা যত বীৰ পাণ্ডৱ পক্ষৰ,
স্বভদ্ৰাক লৈ আজি আহিল দ্রোপদী
মৃত পুত্ৰ মুখ চিন্তি প্রতিশোধ লব,—
আহ অভাগিনী ! (স্বভদ্ৰাক হাতত ধৰি টানে)

অৰ্জুন ।— পাকালী ।
কতক অপেক্ষা কৰা,—
কেশৱ ! অন্তৰ্ঘ্যাসী তুমি,
কোৱা,
কোন মোৰ পুত্ৰহন্তা অৰি ?

যুধিষ্ঠিৰ ।— সৰাসাটী ।
বৰেই ভোঁমাব পুত্ৰহন্তা,—
মোৰে আজ্ঞা মানি,

বুহত সোমাই,
 প্রাণ দিছে প্রাণব কুমাবে ।
 লোৱা তীক্ষ্ণ শব ধনঞ্জয়,
 বিনাশা পুত্ৰহস্তাক বুকুত সন্ধানি ।

শ্রীকৃষ্ণ ।— ভুল কোৱা কিয় নবপতি !
 তুমি কিয় হবা পুত্ৰহস্তা ?
 অতিমন্যু হস্তা হ'ল দুষ্ট জয়দ্রথ ;—
 শিৱব বধত,
 অধমে অজেয় হৈ,
 বোধিলে সোমোৱা বাট বুহব মাজত
 পাণ্ডৱব কোনো বীৰে ।
 পাৰ্থ নোহোৱাত,
 বাৰে বাৰে চেষ্টা কৰি আন চাৰি বীৰে
 নোৱাৰিলে বুহে ভেদি যাব,
 নোৱাৰিলে কুমাৰক কৰিব সহায়,—
 অকলে কুমাবে যুঁজি শত্ৰুৰ লগত
 গপ্ত স্তবধীক
 সাতবাৰ পবাজয় কৰি,
 অস্ত্ৰ অভাৱত পৰি ডেজিলে জীৱন ।

অৰ্জুন ।— দামোদৰ ! দামোদৰ !
 উঃ !
 গপ্তবধী একেলগে আক্ৰমণ কৰি
 নাশিছে অভিক মোৰ ?
 কিমান কাতৰ হৈ,
 কিমান মাতিছে মোক পিতা পিতা বুলি—
 ভাগৰি বাটৰ ফালে চাইছে কিমান !
 নহয়, নহয়,
 কদাপি নহয় কাপুৰুষ পুত্ৰ মোৰ,
 খুজিব সহায় মোৰ যণক্লাস্ত হৈ ;—
 যদুনাথ !
 তুমি তাৰ মাতুল দেখোন ?

শ্রীকৃষ্ণ ।— (নিজে নিজে) আহা !
 কাতর হৈছে পার্শ্ব পুত্রের শোকত ।
 (প্রকাশ্যে) . স্তনা সখি !
 হোৱা নাই এতিয়াও প্রতিজ্ঞা পূরণ,—
 বুক বান্ধি লোৱা বল প্রতিবিধানৰ,—
 শোকৰ সময় আছে ।

অৰ্জুন ।— বুজিছোঁ, বুজিছোঁ কৃষ্ণ,
 অভিমন্যু হস্তা সেই পাণী সিদ্ধুৰাজ—
 বাক,
 চাই নম কালি মই সমৰ ক্ষেত্ৰত
 কিমান বীৰত্ব আছে তোৰ ।
 ত্রিলোক শক্তিও যদি একেলগ হৈ,
 বাখিবৰ পণ কৰে তোক
 নোৱাৰিব বাখিব তথাপি,—
 বধিম, বধিম তোক কবিলোঁ প্রতিজ্ঞা ।
 অতল সিদ্ধুতো যদি
 বাধ স্ককুৱাই মৃণ্য প্রাণ তোৰ,—
 তাতো তোৰ পবিত্ৰাণ নাই ;—
 তাতো গৈ পার্থৰ অনলে
 ভয় কৰি দিব তোক ;—
 কিম্বা যদি সোমা পতালত—
 গাণ্ডীৱৰ অব্যর্থ সন্ধানে
 পতালৰ স'তে তোক কবিব সংহাৰ ।
 সাক্ষী হোৱা চন্দ্ৰ, সূৰ্য্য, যম, হতাশন,
 সাক্ষী হোৱা দেৱতা তেতিয়া কোটি,—
 সাক্ষী হোৱা তুমি যদুনাথ ।
 পার্থৰ প্রতিজ্ঞা স্তনা,—
 জয়দ্রথ দুৰ্দ্ভতিক
 নিশ্চয় কবির বধ কালিৰ বণত ।

শ্রীকৃষ্ণ ।— কি কবিল। সখি ধনঞ্জয় !
 কবিল। কি প্রতিজ্ঞা স্তনী ?

অর্জুন ।— কি ভীষণ সখি ?
 দুনাই তোমাক কঁও—
 আকাশ পড়াল যদি একেলগ হয়,
 সতীয়ে তিয়াগে যদি নিজর পত্তিক,
 যজ্ঞর অুকলো যদি নাপায় কোনেও,
 তথাপি নহব মোব প্রতিজ্ঞা বিকল,—
 আক শুনা দামোদর,—
 বঙা সূর্য্য মাৰ গ'লে কালি
 থাকে যদি অয়ত্ৰথ ধ্বাত জীৱিত,
 নহয়, নহয় যেন,
 গতি মোব পিতৃ পুৰুষৰ ।
 তেন্তে যেন চন্দ্রবংশ,
 ধ্বংস হয় সেই মুহূৰ্ত্ততে ।
 তেন্তে যেন পাপী ধনঞ্জয়ে
 হেৰুৱাই তোমাৰ কৰুণা,
 প্রতিজ্ঞাত ব্যৰ্থ হোৱা বাবে
 পৰেগৈ মহা নৰকত ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— ধৰ্ম্মৰাজ !
 ঘটে হেনো পুনু আজি মহা সৰ্বনাশ ।
 ক্রুদ্ধ হৈ ধনঞ্জয়ে
 কৰিলে যি মহাপণ,
 কি আনোঁবা নহব পূৰণ ।

যুধিষ্ঠিৰ ।— কি হব কেশৱ তেন্তে ?
 পাণ্ডৱ চিন্তা তুমি সদায় মঙ্গল,—
 সদায় কৰুণা তমু পাণ্ডৱৰ প্রতি,—
 চিন্তা কৰা যদুনাথ ।
 বন্ধা যাতে হয় আজি প্রতিজ্ঞা পাৰ্শ্বৰ ।

শ্ৰীকৃষ্ণ ।— বক্ষ্যাম লংগম ।—
 শিৱৰ নিজৰ বৰ মতে,
 অয়ত্ৰথ বধ কৰা শিৱৰো অসাধ্য ।

ভীম ।— জয়দ্রথ বধ কবা অসাধ্য শিরব
কিন্তু,
পাণ্ডব অসাধ্য নহয় ।
ধ্বজ বজ্রাঙ্কুশ অঁকা
চৰণ বুগল তরু,
মনে-প্রাণে অন্তৰত সারাটি ধবিলে,
অসাধ্যও সাধ্য হয় তোমার কৃপাত ।

শ্রীকৃষ্ণ ।— শির শিষ্য জয়দ্রথ—
শিরশক্তি ভবপূব অন্তৰত তার,—
যাব প্রভারত কালি বীর বৃকোদরে
বাবে বাবে পবাভর মানি
উভতি আহিছে লাজ পাই ।
সুখী যাতে হয় শির,
এতিয়া কবির লাগে তাৰেহে উপায় ।
আহা সখি !
নির্জ্ঞানত দুয়ো মিলি
ধ্যান করোঁ শিরব সাক্ষাৎ ।
ধর্মবাজ !
কৌবর শিবিরলৈ দূত পঠিয়াই
ষোড়ি দিয়া অর্জুনৰ পণ ।
বীর বৃকোদর !
উদিল অৰুণ সোরা পূর আকাশত,—
সমবর কবা আয়োজন ।
যোরা কৃষ্ণা ! যোরা ভদ্রা !
বর তুষ্ট হলোঁ আজি দুয়োৰে কথাত ।
যোরা আই উত্তরা সতী !
সোমোরা পুৰীত গৈ—
সকলোৰে পুৰিৰ বাসনা,—
সঙ্ঘ্যাব আগতে কালি
নিশ্চয় মবিৰ জয়দ্রথ ।

দ্রোপদী ।— নাযাবর ।
পালিলোঁ আদেশ বাক্য,

যুদ্ধ আশা এবিলে! এতিয়া—
কিস্ত হৰি!

যুদ্ধ সাজ নেবিব কৃষ্ণাই,—
কালি যদি বীৰ ধনঞ্জয়ে
পালন নকৰে পণ,—
তেন্তে, মোৰ পণ এই—
মৰিব বণত—

কিন্ধা,
বিনাশিৰ নিজ 'হাতে
পুত্ৰহত্যা পাপী অধমক।

শ্রীকৃষ্ণ ।—

ভাল কথা বীৰাজনা—
যোৱা এৰে সকলোৱে—
আহা সখি!

(সকলোৰে প্ৰস্থান)

চতুৰ্থ গৰ্ভাঙ্ক

জয়দ্রথৰ ৰাজ অন্তেষপুৰ
ফুলনি, খাতি-দুপৰ।

দুঃশলা । —

কিয় আজি হিয়া মোৰ চকল ইমান ?
আন দিনা হলে,
কিমান মধুব কল্পনা কল্লোল
হিয়া মন ভৰি থাকে,—
'আজি দেখোঁ থাকি থাকি
উৰি যায় সকলোবিলাক ?—
কিবা কিবি বেদনাত ভৰি উঠে প্ৰাণ ?—
প্ৰবোধিছোঁ যিমানে মনক
সিমানে উপছি উঠে দুগুণ তেজেৰে ?
(সৰীসকলৰ প্ৰৱেশ আৰু গীত)

গীত

ঝিঝিট—কারালী তাল

কিয় আজি কোরা সখী এনেকুরা বিমন,
বিষাদ উপছি পৰা হাঁহি ডৰা বদন ?
গাথি হাব কুসুমৰ সজাম তোমাক লৈ
প্ৰেমিক স্বামীয়ে দেখি প্ৰেমতে মজাব মন ।

দুঃশলা । — নাজানোঁ কি কাৰণত
 এনুৱা চকল আজি মন ।
 একোতে নাপাওঁ শান্তি—
 কোনে জানে কি আছে ভাগ্যত ।

সখী । — চোৱা সখী ।
 ৰাতি নুপুৱাতে সোঁ
 আহি পালে প্ৰেমিক তোমাৰ (জয়দ্রথৰ ফালে দেখুৱাই)
 (জয়দ্রথৰ প্ৰৱেশ আৰু সখীসকলৰ প্ৰস্থান)

জয়দ্রথ । — হিয়া আকাশৰ মোৰ ইন্দুনিভাননী—
 কিয় আজি বিষাদিত দেখিছোঁ তোমাক ?
 তোমাক দেখিলে এনে
 কি শক্তিয়ে জিতিম সমৰ ?
 তোমাৰ মুখনি দেখি শক্তি লবলৈকে
 আহিছে ইমান ৰাতি ৰণক্ষেত্ৰ এৰি ।

দুঃশলা । — হৃদয় ঈশ্বৰ মোৰ ।
 মোক এৰি,
 নিদ্রিত তোমাক আৰু বগলৈ যাব ।
 তুমি স্মৃধাকৰ, মই চকোৰিনী
 দুয়ো-বম একেলগে স্মৃধাপান কৰি ।
 চৰণৰ দাসী মই—

জয়দ্রথ । — দাসী হ'বা কিয় তুমি ?
 হৃদয়ৰ ৰাণী তুমি মোৰ !—
 তুমি ধ্যান, তুমি প্ৰাণ,
 তুমি মোৰ ভূমিৰ অৰ্জু ।

তুমি যোব জীবনৰ অমূল্য সম্পদ ।
 তুমি প্রাণ—মই কায়া ;—
 প্রাণ বাধি পুৰীৰ মাজত
 কায়া যায় সমৰ কবিব ।
 যেতিয়া মনত জলে,
 প্রেমময়ী লাজসনা বদন তোমাৰ,
 চকু মুদি মুদি
 কি আনন্দ কৰে। উপভোগ,
 নোৱাৰো বুজাব ।
 প্রাণেশ্বৰী কোৱা—
 ক'ত নো শিকিলা এনে মধুৰ কুহক
 শিকিলি বান্ধিব এই মন্ত মাতঙ্গক ?
 সোমাত্ত যেতিয়া সমৰ ক্ষেত্ৰত,
 বিজয় হুকাৰ তোলোঁ,—
 চকু দুটি পাহৰিব নোৱাৰে। তোমাৰ ।
 তোমাৰ বহস্য ভৰা প্রেমৰ ভোলত
 মনপৰী বান্ধি থৈ
 আন্ত হওঁ খোজে পতি,—
 তোমাৰ মোহিনী মুখ
 হিয়াৰ মাজত লৈ,
 ইচ্ছা হয়,
 দিনে ৰাতি চাই থাকোঁ,—
 সেইবাবে ৰাতিতেই বগন্থল এৰি
 আহিলো তোমাক চাবলৈ ।
 নাজানে কোৱৰৰাজে—
 ৰাতি থাকোঁতেই
 ফিৰি যাব লাগিব পুনৰ ।
 . স্মলোচনা !
 দিয়া আলিঙ্গন,—
 সোনকালে তৃপ্ত কৰা প্রেমৰ পিয়াহ ।
 যুদ্ধ সাজ লবলৈ
 এতিয়াই বাজিব দুন্দুভি ।
 কি সকাষ সমৰত নাথ ।

প্ৰেমলী নালাগে ভাল ?
 নিজান ফুলনি—বহা প্ৰাণেশ্বৰ—
 নিজ হাতে বনদেৱ সজাওঁ ভোম্বাক,
 মই হওঁ বনদেৱী ?—
 সন্তোষ বিভোৰ হওঁ
 দুয়োজনে প্ৰেমৰ খেলাত ।
 অৱলা বৰণী মই,
 বৰণ কি বুজোঁ নাথ ।
 বুজোঁ নাত্ৰ স্বামীৰ বৰণ ।

অন্নদাৰ । —

বুজা নাথোঁ স্বামীৰ বৰণ
 নুবুজা ক্ষত্ৰিয় নীতি ?
 বীৰ অজনাই,
 ভাল জানে, সমৰ কালত,
 স্বামীৰ গোবৰ ক'ত ।—
 তোমাৰ সকলো ভায়ে শত্ৰুৰ লগত
 যুঁজি আছে প্ৰাণপণ কৰি,—
 এনেকুৱা সময়ত উচিত নে মোৰ,
 তোমাৰ আঁচল ধৰি আঁতৰত থকা ?
 মঙ্গল কামনা কৰা কোবৰৰ—
 সমূলে নিগুৰল কৰি কোবৰ শত্ৰুক
 বৰজয়ী বীৰ দাপ লৈ
 উভতি পামহি পুনু তোমাৰ ওচৰ ।

(দুঃশলাৰ গীত)

বাগিনী আসোৱাৰী—ভাল আড়াঠেকা

নাৰাৰা ই অধিনীক এৰি নাথ বৰলৈ,
 নকৰা নিৰাশ মোক এনে নিৰদয় হৈ ।
 তুমি মোৰ হৃদয়ৰ
 ধন স্নেহ সম্পদৰ
 হৃদয়ৰ আশা মোৰ নেপলাৰা দলিৱাই ।

চৰাই সজীৱ শুনি
চকি উঠে হিয়াধনি
কি জানোবা অৰু টানে বিবহ আকুল হৈ ।

দুঃখলা । —

নাথ !
নিৰাৰণ এনেয়ে কৰোনে মই
যাবলৈ সমৰ ক্ষেত্ৰক ?
দেখিছোঁ। সপোন আজি অমঙ্গল ভৰা—
সেই মুহূৰ্ত্তৰ পৰা
চকি উঠে প্ৰাণ মোৰ,
নাচে আগ চকু—
অলক্ষণ দেখোঁ ক্ষণে ক্ষণে ।
সেইবাবে,
নোখোজে অন্তৰে মোক এবিধ তোমাক ।
কাকুতি কৰিছোঁ নাথ চৰণত ধৰি
ধাকা মোৰ ওচৰত,
নাযাবা পুনৰ আৰু বৰ্ণক্ষেত্ৰলৈ ।

অন্নদা । —

স্বপ্নৰ ভয়ত বম
তিৰোতাৰ আঁচল সাৱটি ?
অন্ধৰাজ পুত্ৰী !
খোজা নে কৰিব মোক ক্ষত্ৰ সমাজত
কলঙ্কিত কাপুৰুষ স্থিতি এজন ?
মিছা সপোনৰ কথা—
হাঁহি হাঁহি আনন্দ মনেৰে
জনোৱা বিদায় মোক প্ৰিয়া ?—
ভাল ফল ফলিব বৰ্ণত ।
শঙ্কা যদি কৰিছা তথাপি
আহা তেন্তে,
পূজোঁ দুয়ো শঙ্কৰৰ অভয় চৰণ ?

(প্ৰথম অঙ্ক সমাপ্ত ।)

দ্বিতীয় অঙ্ক

প্ৰথম গর্তাঙ্ক

কৰ্ণৰ শিৱিৰ (অকলে কৰ্ণ)

কৰ্ণ । (নিজে নিজে) অস্থিৰ হৃদয় মোৰ—
ভাৰোঁ কেতিয়াবা,
নাশ কৰি আত্মীয় বৰ্গক
শলাগি লোৱাতকৈ পাপৰ শাসন,
কোনো জন বীৰৰ হাতত
শ্ৰেয় মোৰ প্ৰাণ এৰা আপোন ইচ্ছাবে ।
আৰু চিন্তা কৰোঁ,—;
তাতো আছে ক্ষত্ৰিয়ৰ মহা অপবাদ,—
বিসজ্জি বীৰৰ ধৰ্ম
বিনাযুদ্ধে প্ৰাণ এৰা আনৰ হাতত
ক্ষত্ৰিয়ৰ নহয় উচিত ।
বাঢ়ে তাত ক্ষত্ৰিয়ৰ ঘৃণিত কলঙ্ক ।
আৰু কেতিয়াবা ভাৰোঁ,—
ইমান দেখাতকৈ আত্মীয় বিনাশ,
আত্মহত্যা কৰো নিজে নই,—
কিন্তু—
মনে মোৰ কৈ দিয়ে,—
নকৰিবি তেনে কৰ্ণ,
আত্মহত্যা মহাপাপ,—
পাণ্ডৱ আপোন তোৰ—
এতিয়াও মিল হ' পাণ্ডৱৰ স'তে,—
ইমান বিষাদ তোৰ নাথাকিব ভেনে ।
শলাগিব দেখা পাব আত্মীয় বিনাশ ।
জ্যেষ্ঠা যুধি মান ক্ষতি ধৰ্ম যুধিষ্ঠিৰে,
বজ্জনাথ তোৰ,

হস্তিনাব বাজ আসনভ ।

কিন্তু,

জননীৰ ওপৰত অভিমান আহি

কৈ দিয়ে এনে কথা নুঙনিৰ মোক,—

কুস্তী-মাতৃ ।

তুমিয়েতো জন্মদাতৃ মোৰ,—

কিয় তেন্তে, লোকনিলা নুকাৰৰ বাবে

সন্তানৰ চেনেহত দিল। জলাঞ্জলি ?

আহা !

পাণ্ডৱ অগ্ৰজ মই—

আচৰিছোঁ সিহঁতৰে শত্ৰুতা তথাপি ।

যিমান লাঞ্ছনা আজি ভুগিছে পাণ্ডৱে,—

সকলোৱে একমুখে কয়,

মূল তাৰ কৰ্ণহে কেৱল ।

কিন্তু জানিব বা কোনে,

পঞ্চ পাণ্ডৱলৈ

কিবাৰে কৰিছোঁ মই শত্ৰুতা ইমান ?

কৰিছোঁ ইমানখিনি,

দুৰ্য্যোধন দুৰ্ন্ৰতিৰ

জ্ঞান চকু উন্মিলন হেতু ।

একমাত্ৰ শ্ৰীকৃষ্ণই জানে সেই কথা ।

নহলে,

নিজে কুমন্ত্ৰণা কৰি

আজ্ঞুৰ্নিক বিনাশি বণত

বুকু ফাটি বব কিয় শোকৰ উচ্ছাস ?

কৰ্ণপত্নী পদ্মাৱতী

হব কিয় কাতৰ ইমান ?

ছোকৰাৰ গীত ।

বাগিনী কানেড়া—ঝাপতাল ।

নাআনে কোনেও মোৰ অন্তৰৰ কথা,

অন্তৰ্ঘামী কৃষ্ণে মাত্ৰ জানে এই ব্যথা

তেওঁলোক পাঁচো ডাই, ভাবে বাধা সূত নই,
নহাপাপী দুৰমতি পাগহে আশ্রয় মোৰ,—
কত কুমহুণা কৰি, পাণ্ডৱক হিংসা কৰি,
দুঃখময় লাঞ্ছনাৰে জমাইছোঁ পাপভাৰ।
পাণ্ডৱ আপোন মোৰ, গিহঁত যে চেনেহৰ,
জানে মাথোঁ হৃষিকেশে কত মোৰ স্নেহ গথা।
(নিজে নিজে)

কৰ্ণ ।—

ইকি ?

মহাৰাজ দূৰ্য্যোধন

সিদ্ধুৰাজ জয়দ্রথ সতে,

বেগাই আহিছে মোৰ শিৱিৰৰ ফালে ?

(বেগেৰে দূৰ্য্যোধন আৰু জয়দ্রথৰ প্ৰৱেশ)

দূৰ্য্যোধন । —

সখি ! সখি !

বন্ধা কৰা, বন্ধা কৰা,—

জয়দ্রথ । —

অজৰাজ ! মহাবলী !

বন্ধা কৰা, বন্ধা কৰা—

কৰ্ণ । —

আচৰিত হলোঁ মহাৰাজ দূৰ্য্যোধন !

ইমান আঁতুৰ হৈ

কি কাৰণে শিৱিৰত লোমোলা কৰ্ণৰ ?

জয়দ্রথ । —

ভীষণ বিপদগ্ৰস্ত আজি মই—

কৰ্ণ । —

কি বিপদ সখি ?

দূৰ্য্যোধন । —

সখি !

সিদ্ধু নৃপতিক জানি

আৰ্জ্জুনিৰ বধৰ কাৰণ,

অৰ্জ্জুনে কৰিছে পণ

সূৰ্য্যাস্তৰ আগতেই আজি

ধনত্ৱয়ে বিনাশিৰ সিদ্ধু নৃপতিক—

কৰ্ণ । —

কেতিয়া বাতৰি পালা এই ?

দূৰ্য্যোধন । —

পাণ্ডৱৰ দুতে আহি জনপ আগতে

দিনেহি বাতৰি এই ।

কৰ্ণ । —

মহাবাজ ।

ইটো অতি সামান্য কাৰণ,—
 গিৰাৰে ইমান কিয় বিচলিত হোৱা ?
 বাক,
 শুনিছানে দুতৰ মুখত আৰু
 অৰ্জুনে যদিপি
 কৰিব নোৱাৰে তাৰ প্ৰতিজ্ঞা পালন,
 কি কৰিব প্ৰায়চিত্ত প্ৰতিজ্ঞা ভজব ?

অন্নদা । —

শুনিছোঁ,—
 নোৱাৰিলে প্ৰতিজ্ঞা পালিব
 তেতিয়াই অগ্নি জালি
 বিসজ্জিব পাৰ্ধই জীৱন ।

কৰ্ণ । —

বুজিলোঁ,
 শত্ৰুহীন অতদিনে হব কুব্ধকুল ।

অন্নদা । —

ভেঙ্গে অজনাথ !
 পাৰিবা ৰাখিব মোক
 সূৰ্য্য অন্ত যোৱালৈকে ?

কৰ্ণ । —

পাৰিম,
 যদিহে পাৰ্ধই
 সমৰত সোমানেই
 মোৰ স'তে কৰে বণ ।

অন্নদা । —

আপোন ইচ্ছাৰে যদি প্ৰথমতে
 পাৰ্ধই নকৰে বণ তোমাৰ লগত—
 ভেঙ্গে,
 নিজে তুমি কৰিবা আহ্বান ।

কৰ্ণ । —

বণ-নীতি মতে,
 দোষ আছে তাত ।
 দুপক্ষৰ সেনাপতি দুয়ো
 প্ৰথমতে পৰস্পৰে কৰিব সমৰ ।
 উপস্থিত সমৰত কৌবৰ পক্ষৰ
 দ্ৰোণাচাৰ্য্য সেনাপতি—

ধনঞ্জয়, ধুষ্টপুত্র পাণ্ডব পক্ষ—
সেইবাবে প্রথমতে নই
নোরাধিব অৰ্জুনক কবির আজ্ঞান ।

দুর্যোধন । — কি উপায় ভেসে সখি ?

কর্ণ । — শুনিছে নে আচার্য্যই এই কথা ?

দুর্যোধন । — তোমার শিবিরলৈ আহিবব বাবে
জনাইছোঁ বাতরি তেওঁক ।

কর্ণ । — আহক আচার্য্য তেনে—
কৌবর পক্ষৰ মজনানজন
নিৰ্ভৰ কৰিছে আজি
আচার্য্যৰ সন্তপাতে মাত্ৰ ।
পণ যদি কৰে আচার্য্যই
বেলিয়াৰ নোৰোৱালৈকে
বাখিব পাৰিব বুলি সিদ্ধ নৃপতিক
ভেসে মোৰ নাথাকিব প্ৰয়োজন ।

জয়দ্রথ । — যদিহে নকৰে তেওঁ পণ,
তেনেহলে কি হব উপায় ?

কর্ণ । — নাই ভেসে আগ একো দিহা ।

দুর্যোধন — ইকি সখি !
ইমান কালৰ পৰা সারাটি আমাক
আজি কিয় এৰি দিব খোজা ?
এয়েনে উচিত কথা মহাত্মা কর্ণৰ ?

কর্ণ । — মহাবাজ !
তোমাৰ কাৰণে,
বিসজ্জিব সকলো কর্ণই ।
আজি যে কৈছোঁ এনে কথা,
আচার্য্যই কৌবৰৰ সেনাপতি বুলি ।
ভাবি চোৱা,
গুৰু মাননীয় সকলো কথাতে—

গুৰুদেৱে নিজে যদি
সেনাপতি পদ য়োক নিদিয় আপুনি,
তেন্তে মই হাস কৰি গুৰুৰ সন্মান
কি শক্তিৰে যুঁজিম বণত ?

দুৰ্য্যোধন ।—

বাক,
সেনাপতি পদ পালে
পাৰিৱানে বিফলিৰ পাৰ্থৰ প্ৰতিজ্ঞা ?

কৰ্ণ ।—

নিশ্চয় পাৰিম—
কিন্তু,
মোৰ পক্ষে অসম্ভৱ সেনাপতি হোৱা—
আচাৰ্য্যই কৰিছে প্ৰতিজ্ঞা
যেতিয়ালৈকে তেওঁ নিজিতিৰ বণ
কিয়া,
নকৰিব মৃত্যু আলিঙ্গন,
কোনেও নেপাব সেনাপতি পদ ।
সোৱা দেখোঁ, আচাৰ্য্য আহিছে ।
(দ্রোণ, শকুণি আৰু দুঃশাসনৰ প্ৰৱেশ)

কৰ্ণ ।—

আহক আচাৰ্য্যদেৱ ।
পদধূলি পাই,
পৰিশুদ্ধ হ'ল আজি কৰ্ণৰ শিৱিৰ ।

দ্রোণ ।—

অজনাথ !
বাহিৰত দেখিছোঁ তো আহ্লাদ তোমাৰ—
কিন্তু,
বিষাদৰ ছায়া কিয় মুখ-মণ্ডলত ?

কৰ্ণ ।—

আৰ্য্য !
বিপদৰ পূৰ্ব্বেচিন দেখিছোঁ আগত ।
দেখিছেনে কোৱৰপতিয়ে
বুৰি আছে বিষাদ লিঙ্গত ।

দ্রোণ ।—

আচৰিত বিপদৰ এনে কি কাৰণ ?

দুৰ্য্যোধন ।—

ভৱিষ্যত আশঙ্কাৰে ভৰিছে অন্তৰ ।

শ্লোক ১—

ভৱিষ্যৎ আশঙ্কিতে যদি
 আতঙ্কৰ ইমান কাৰণ,—
 কিয় তেহেতু জন্মা নাই আগতে ই জ্ঞান ?
 তেনেহলে,
 সমৰ যন্ত্ৰত এই .
 লক্ষ লক্ষ জীৱন আহুতি—
 কদাপিতো নহ'লহেঁতেন !
 কৰ্ণ,—
 গঁচাতে তোমাৰ সখি কুৰুৰাজে
 কদাচিতো চিন্তা নাই ভৱিষ্যতলৈ ।
 চতুৰ জনেহে ভাৱে
 ভৱিষ্যৎ পৰিণাম,—
 কুৰুপতি দুৰ্য্যোধন আত্ম-অভিমানী ;
 মন্ত্ৰ হৈ অন্ধাভিমানত,
 নিজে নিজে জলাইছে সমৰ অনল,—
 অনুতাপানল এৱে পৰিণাম তাৰ,—
 মহাৰাজ দুৰ্য্যোধন !
 মনত পেলোৱাচোন অতীতৰ কথা,—
 পাপমন্ত্ৰী শকুণিৰ পৰামৰ্শ লৈ
 পাশাৰ পণত যেৱে
 সৰ্বস্ব হৰণ কৰি,
 পঞ্চ পাণ্ডৱক,
 খেদিছিল বনবাসী কৰি,—
 অসহায় পাঞ্চালীক
 গুৰুজ্ঞান ভৰি থকা সভাৰ মাজত
 খুজিছিল বিৰজা কৰিব,—
 পৰেনে মনত সেই বৃণনীয় কাম ?
 মহাৰাজ !
 মনত পৰিছে আৰু,—
 অসহায় শ্লোপদীয়ে বেৱে
 ধাৰাধাৰে অশ্রু টুকি,
 কাকুতি বিনতি কৰি,
 কৈছিল আৰ্জৱৰ তুলি,—

মহাবাজ ! কুলবধু নই আপোনাৰ,
বন্ধা কৰা লাজ-মান মোৰ—
দয়া কৰি দুঃশাসন দেৱৰক
বাধা দিয়া বিৱজ্ঞা কৰিব,—
হিয়া ভাঙি অশ্রু ঢোকা
জ্যোপদীৰ সেই কথাবোৰ,
মনত পেলোৱা আজি,—
ক'ত যাৰ পৰিণাম তাৰ ?

শকুণি ।—

(নিজে নিজে) দেখিছ, ক'ৰ পানী আহি ক'ত পৰিল ।
নই জানেঁ। ইহঁত ঘৰ পোহা ইলুৰ । ঝাইছে-সাইছে যাৰ,
সৰ্বনাশ চিন্তিছে তাৰ । (প্রকাশ্যে) বোলোঁ বীৰাচাৰ্য্য ।
অকল দুৰ্বেগ্যধনবেইনো এনে বিপদ হৈছেনে ? পাণ্ডৱ
জানো হোৱা নাই ?

জ্যোৎস্না ।—

পাণ্ডৱো নিশ্চয় ষটিছে—
কিন্তু পাণ্ডৱ তুলনাত
কৌৰৱৰ ক্ষয়-ক্ষতি অতি ভয়ঙ্কৰ ।
বহুদিন চলিছে সমৰ,—
ইমান দিনেও কিন্তু পাণ্ডৱ পক্ষৰ
মহাবতী হোৱা নাই এজনো নিহত ।
কিছুমান সাধাৰণ সৈনিক মাথোন
পৰিছে বণত ।
গণি চোৱা !
বৰ্ত্তমান মহাবতী কৌৰৱ পক্ষত,—
দেৱতায়ো ডবে যাক—
তেনে যেন মহাবীৰ
ভীষ্ম আদি পৰিছে বণত,—
আক
যিবিলাক কৌৰৱ সেনানী
বণত নিপুণ বুলি বিখ্যাত যযাত,
সিহঁত আগতে মৰে
পাণ্ডৱৰ শব্দৰ মুগ্ধত ।
যি আছিল কৌৰৱৰ প্রধান সখল

সিসকল নাভায়ণী সেনা
কালিৰ বণত পার্ধৰ হাতত,
সকলোৱে মৃত্যু পৰিছে।

শকুণি।—

আৰু এইফালে কেনে সৰ্বনাশটো হৈছে। বোপাই বে
বণজয় কৰি আহি। পুত্ৰমুখ দেখা পাব—লিও নহ'ল।
মোৰ বিশ্বাস, অভিমন্যুৰ বধ কৰাত যিমান লাভ হৈছে,
অৰ্জুনক বধিলে তিমান নহ'লহেঁতেন। ঔৱা—ল'ৰা
কালতেই তাৰ কিমান প্ৰতাপ। সাত সাতজন মহাবীৰ,
সাত সাত বাৰ পৰাজিত। এনেকি, মহাবীৰ কৰ্ণও
যাওঁ যাওঁ হৈ পৰিছিল।

দ্রোণ।—

সৌৰল,
অন্যায় বণেৰে অভিমন্যু বধ পাপে
জলাব যি প্ৰচণ্ড অগ্নি,
কোৱৰ আশ্ৰিত যত বীৰ
ভয় হৈ যাব তাত পৰি।

অন্নদ্রথ।—

বণাচাৰ্য্যদেৱ !
কি হ'ব গতি তেস্তে মোৰ ?
বীৰশ্ৰেষ্ঠ অৰ্জুনৰ
কোপত পৰিছোঁ মই,—
মোকে ভাবি পুত্ৰহন্তা,
কৰিছে প্ৰতিজ্ঞা তেওঁ,
সংহাৰিব প্ৰাণ মোৰ সূৰ্য্যাস্ত আগতে,—
যিঅবব ! বন্ধা কৰা প্ৰাণ মোৰ !
চৰণত ধৰি মাগিছোঁ আশ্ৰয়।

ছোকৰাৰ গীত।

বাখা মোক যিঅবব ধৰোঁ। চৰণত,
মাগিছোঁ। শৰণ পৰি পার্ধৰ কোপত—
পাৰ্ধৰ বিদ্ৰোহ মই জানো ভালদৰে,—
বমকে অস্থিৰ কৰে তাৰ তীক্ষ্ণ শৰে,—
বিশুকো বুৰা লি প্ৰলয় সাগৰত।

শ্লোক ১—

মহাবাজ দুৰ্য্যোধন !
এয়ে নে ষটিছে সৰ্বনাশ ।
সেইবাবে আহানিছে
কৰ্ণৰ শিবিৰলৈ মোক ?
মহাবাজ !

নোৱাৰোঁ। কৰিব মই উপায় ইয়াৰ,—
নাই একো প্ৰতিকাৰ—
যথার্থতে ধনঞ্জয়ে যদি
কৰিছে প্ৰতিজ্ঞা এই,—
নাই এনে বীৰ জগতত
নিৰাপদে বন্ধা কৰে সিদ্ধ নৃপতিক ।

অমৃত —

মহাবাজ দুৰ্য্যোধন !
কৰিলে কি সৰ্বনাশ মোৰ ?
পাৰ্থৰ কোপানলত—
তন্ন হৈ যাম মই নিশ্চয় বুজিছোঁ ।
এয়ে নেকি আছিল ভাগ্যত ?

দুঃশাসন —

মায়া ! সিদ্ধবাজ বলিয়া হ'ল নে কি ?

শকুণি —

বলিয়া হ'ল নে কি ! কবহে লাগিছে ? আচাৰ্য্যদেৱে
যি শঙ্কা-ফাটকা খুৱালে, তাত সিদ্ধপতিয়ে বলিয়া নহৈ
কোন হ'ব ? মোৰো প্ৰাণটোৱেই কেনে কেনে লাগিছে ।
কি জানোবা ময়ো বলিয়া হওঁ ।

শ্লোক —

(শকুণিলৈ চকু বঙা কৰি চাই)
শঠ ! কুট !
এতিয়াও নুঙচিল কুটিলতা তোৰ ?
এতিয়াও নবকৰ প্ৰলয় কম্বোল
কাণত সোমোৱা নাই তোৰ ?
নোৱাৰোঁ। বুজিব,
কোন বিধাতাই তোক কৰিছে সৃজন ।
ভাৰিছনে,
তোৰ কুমন্ত্ৰণা লোৱা দুৰ্য্যোধনে
জয় কৰি কুরুক্ষেত্ৰ বণ

নিৰ্বিশেষে ভুগিব ৰাজ্য হস্তিনাপুৰব ?
 বি পক্ষত যদুৱায় থাকি
 নিয়ন্ত্ৰিছে অদৃষ্টৰ গতি,—
 ভাবিছ বনত নে কি,
 সি পক্ষৰ হব পৰাজয় ?

শকুনি ।— যিমান দিন ৰাচিম, তিমান দিন আশাই গাব পাণ্ডৱৰ
 পৰাজয়, কোৱৰৰাজ দুৰ্য্যোধনৰ জয় ।

দ্রোণ ।— দুৰাশা মাথোন সিটো—
 দেখা যাব আজিৰ বণতে
 কোৱৰৰ দুৰাকাঙ্ক্ষা,
 ভাঙি যাব চুঁৰমাৰ হৈ,—
 চাবিফালে দেখিব মাথোন
 নিৰাশাৰ দন্ধ লমুনিয়া ।

শকুনি ।— তেন্তে আজি আচাৰ্য্যবোৰে শেষ দশা হব পায় ?

দ্রোণ ।— মোৰ শেষ দশা ?
 জীৱনৰ যৱনিকা মোৰ
 বহুকাল আগতে পৰিছে ।
 অকলে নহয় মোৰ—
 যি পক্ষত আছোঁ মই
 সিপক্ষবোৰে তেনে দশা ঘটিছে আগতে ।
 আজি যে দেখিছোঁ
 কোৱৰৰ ইমান যুঁজাৰ,—
 সি মাথোন নল-ধাগৰিৰ মেলা,—
 পাণ্ডৱৰ সমৰৰ
 এটা মাত্ৰ নুদু ধুমহাতে—
 বাগৰি বিচূৰ্ণ হব ।

দুঃশাসন ।— মিছা কথাত সময় নষ্ট কৰিবৰ প্ৰয়োজন নাই । অজনাথ !
 আপুনি আছে, দাদা আছে, আচাৰ্য্যদেৱ আছে, আৰু
 তীক্ষ্ণবুদ্ধি মানাও উপস্থিত আছে । এই সময়তে কৰ্ত্তব্য
 স্থিৰ কৰা যাওক । সিদ্ধপতিয়ে গান্ধীৰপতিৰ প্ৰতিজ্ঞা
 ভুলি প্ৰাণৰ আশা তেনেই এৰি দিছে । এই সময়ত

তেওঁৰ অলীক ভয়টো বাবে গুচি যায়, উৎসাহ যি ভাবে
চেটো কৰা হওক । আৰু আৰু অভিমানী অৰ্জুনৰ প্ৰতিজ্ঞা
কি কৰিলে নিষ্ফল হয়, তাৰে মন্ত্ৰণা কৰক । সোৱা
শুনক, তুৰ্য্যধ্বনি আবৃত্ত হ'ল—যুদ্ধৰ সময় আহিল ।

কৰ্ণ ।—

(দ্রোণৰ ফালে চাই)

আচাৰ্য্যদেৱ !

কৰ্ত্তব্য কি এতিয়া আপোনাৰ ?

দ্রোণ ।—

কৰ্ত্তব্য এতিয়া মোৰ—

মজল সাধন কৰা প্ৰতিপালকৰ ।

কৰ্ণ ।—

আওকাণ কৰি ধৰ্ম্ম অধৰ্ম্মৰ ফালে

পালকৰ উপকাৰ হেতু,

ধৰিছে যি কৰ্ত্তব্য-পালনবৃত্ত,—

তাকে তেন্তে পালন কৰক ।

দ্রোণ ।—

কৰ্ণ !

দেখিছা কেতিয়া তুমি

প্ৰতিপালকৰ মজলৰ হেতু

কৰা নাই প্ৰাণপণ মোৰ ?

নিজ ধৰ্ম্ম পৰিহৰি,

যি দুৰ্বেয়াধনৰ পৰা

একমুঠি অনুৰ কাৰণে,

ধৰ্ম্মাধৰ্ম্ম দিছোঁ বিগৰ্জ্জন,—

কেতিয়া কৰিছে দ্রোণে

অৱহেলা তেওঁৰ আদেশ ?

পাণ্ডৱক নিষপাপ জ্ঞানিও,

অধীনতা বেড়ী পিছি,

বুৰাই স্বাধীন চিন্তা

অনুদাতা প্ৰভুৰ আজ্ঞাত,—

কাহানি নিশ্চিন্ত আছোঁ

পাণ্ডৱৰ নকৰি বিবোধ ?

পৰেনে মনত কৰ্ণ কালিৰ সময় ?

কুমলীয়া অভিমন্যু,

অক্ৰিয়ৰ জীৱন্ত মূৰতি—

নাশি তাক অনাৰ বণ্ড,
 অন্তৰত কৰিছোঁ যদিও
 অধৰ্মৰ কঠোৰ তীব্ৰতা অনুভৱ,-
 কাৰ মুখ চাই আছোঁ
 এতিয়াও সামৰি জীৱন ?
 বি সিংহ বালক বীৰে
 সপ্ত সুবধীক কৰি
 সাভাব পৰাজিত সিংহ বিক্ৰমেৰে,
 ধাপিলে অক্ষয় কীৰ্ত্তি ক্ষত্ৰ সমাজত,—
 ক্ষত্ৰিয় গৌৰৱ সেই বালক বীৰৰ
 অক্ষহীন অৱস্থাত নাশিছোঁ জীৱন,—
 কৰ্ণ !

নাগে নে ইয়াতকৈও প্ৰভুতত্তি আৰু ?
 ইয়াতো অধিক যদি আজি
 নাগে কিবা অধৰ্ম সাধিব,
 নিমাতো সাধিম তাকো,—
 তথাপিও প্ৰভু জোহী নহ'ম কদাপি ।

দূৰ্বেয়াধন ।—

গুৰুদেৱ !
 ক্ৰুদ্ধ হ'লে অধৰ্মৰ প্ৰতি
 কিদৰে পৰিম বন্ধা
 এই মহা শত্ৰু কালত ?
 কোবৰৰ দুৰ্গতিৰ একো নাই বাকী ;—
 এনেইতো আত্মীয়সৱৰ, বৃদ্ধা বাতৰিয়ে,
 ভাঙি দিছে অন্তৰৰ তেজাল উৎসাহ,—
 তাতে আৰু আপোনাৰ তীক্ষ্ণ স্বাক্ষৰ,—
 গুৰুদেৱ !

নোৱাৰোঁ। সহিব আৰু,—
 মিনতি কৰিছোঁ,
 হৰ,

সেনাপতি হৈ আপুনি
 বন্ধা কৰি নিবু নৃপতিৰ
 কোবৰৰ নজল সাধক—

কিয়া,
তিয়াগক সেনাপতি পদ;—
কবি মই সেনাপতি সৌৰাষ্ট্ৰপতিক
মোকলাওঁ লিঙ্গুপতি বন্ধাব উপায়।

দ্রোণ ।— আনন্দেৰে নিলোঁ অৱসৰ (ধনু শব পেলাই বাব খোজে)

শকুনি ।— গ'লেই বন্ধা পাওঁ—

কৰ্ণ ।— বৰ্ণাচাৰ্য্যদেৱ !
কৌবৰৰ ভাগ্যবৰি
আশুৰিছে বিপদ ডাৱৰে,—
উচিত নে এই সময়ত,
ক্ৰোধ কৰা কৌবৰপতিক ?
বিশেষকৈ,
ব্ৰাহ্মণৰ ক্ষমাই প্ৰধান গুণ।

দ্রোণ ।— কৰ্ণ !
নাই ক্ষমা মোৰ ওচৰত,—
নহওঁ ব্ৰাহ্মণ মই,—
যেতিয়াৰ পৰা মই ব্ৰাহ্মণ গৌৰৱ
এমুঠি ভাঙৰ বাবে
সঁপি দিছো ব্ৰাহ্মণৰ ক্ষত্ৰিয় পদত,—
তেতিয়াৰে পৰা মই ব্ৰাহ্মণ সুলভ
ক্ষমা, দয়া স্নবৃত্তিবিলাক
খেদি দিছোঁ অন্তৰৰ পৰা।
নহ'লে,
জীৱহত্যা ঘৃণিত কামত—
আজ্ঞা মানি কৌবৰপতিৰ,
চালিলোঁহেঁতেন কিয় দ্রোণৰ কৌতুক ?
তপস্বী ব্ৰাহ্মণ হলে মই
দুৰ্বেগ্যধনে এনে মহা অপমানী কথা
কিয় কব পাৰিলেহেঁতেন ?
বুজিলোঁ যি হক,—
নিজ ধৰ্ম এৰি যেয়ে

পবধৰ্ম্ম আঁকোৱালি লয়,
এয়ে তাৰ পৰিণাম ।

কৰ্ণ ।—

গুৰুদেৱ ।
সমবৰ বিৰুদ্ধ গতিয়ে
চঞ্চল কৰিছে মন কুৰু নৃপতিৰ,—
ক্রুদ্ধ হৈ তেওঁৰ কথাত,
উচিতনে এৰা তুমি সেনাপতি পদ ?
(দুৰ্য্যোধনৰ ফালে চাই)
মহাৰাজ ।
প্রকৃততে অপমান কৰিছে গুৰু,—
ক্ষমা ভিক্ষা কৰা,—

দুৰ্য্যোধন । —

গুৰুদেৱ ।
নিচেই অধম মই শিষ্য আপোনাৰ,—
চিন্তাৰ বিকাৰে মোক
কৰি দিছে তেনেই অজ্ঞান;—
অজ্ঞানতা এন্ধাৰত পৰি
আপোনাৰ অন্তৰত
দুঃখ দিছোঁ কঠোৰ কথাবে,—
ক্ষমা ভিক্ষা কৰিছোঁ কাতৰ হৈ—
নাযাব আঁতৰি এই অধমক এৰি ?

শ্লোগ - —

বাৰু, মহাৰাজ ।
হলোঁ মই সজুঠ তোমাৰ প্রতি ।
কিন্তু
জয়দ্রথ বন্ধাতাৰ নোৱাৰিম লব ।
আছে যদি এনে বীৰ কোৱৰ পক্ষত,
নিষ্ফল কৰিব পাৰে
মহাবলী পাৰ্শ্বৰ প্রতিজ্ঞা,—
আজিৰ কাৰণে, সেনাপতি পদ মোৰ
তেওঁকে কৰিলোঁ দান ।
কিন্তু,
প্রতিজ্ঞাত বদ্ধ হৈ অৰ্জুনে বিদবে

কিসজ্জিব খুজিছে জীৱন,—
সেইদৰে,
সিদ্ধুৰাজ বন্ধাব দায়িত্ব লোৱাজনে
প্ৰাণপণ কৰিব লাগিব।

কৰ্ণ। —

(নিজে নিজে)
কি কৰা কৰ্ত্তব্য এৱে ?
শ্ৰীকৃষ্ণ সাৰথি হৈ যাব
নিয়মিছে ভাগ্য গতি,—
ভৱনবিজয়ী সেই অৰ্জুনৰ
প্ৰতিজ্ঞা নিষফল কৰা
অসম্ভৱ কথা।
কিন্তু যদি অৰ্জুনতকৈও
শ্ৰীকৃষ্ণৰ আছে কোনো ভক্ত মহাভাগ,
তেওঁহে পাবিব,
নিষফলিৰ প্ৰতিজ্ঞা পাৰ্শ্বৰ।
কিন্তু,
কোন ভেনে ভাগ্যৱান ভাবিতো নাপাওঁ।
বাক,
চাওঁচোন চিন্তা কৰি—
(চিন্তিত হৈ কৰ্ণই ইফালে সিকালে যুবে আৰু দুৰ্বেগাধন,
দ্রোণ আদিয়ে আনফালে চিন্তাত মগ্ন হয়। এনেতে
কৰ্ণৰ অন্যমনস্কতাতে শ্ৰীকৃষ্ণৰ ব্ৰাহ্মণ বালকৰ বেশেৰে
প্ৰৱেশ)।

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ। — কৰ্ণ ! পালানে বিচাৰি চিন্তা কৰি ?
কোন ভাগ্যৱান ভক্ত অৰ্জুনৰ দৰে,—

কৰ্ণ। — কোন তুমি ?
কিদৰে জানিলা তুমি কি চিন্তিছোঁ মই ?

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ। — ব্ৰাহ্মণ বালক মই চিৰব্ৰহ্মচাৰী—
চিৰদিন তপস্যাতে থাকোঁ,—
ধ্যানেৰে বুজিছোঁ মই কি চিন্তিছা তুমি।

কৰ্ণ। — অৰ্জুনৰ দৰে কাকো নেদেখোঁ দেখোন ?

বাঃবেণী শ্রীকৃষ্ণ । —অৰ্জুনভকৈও আছে স্তম্ভ এজন
 দেখিও দেখেবা তুমি তাক ।
 ব্রাহ্মি আঁতৰায় বুলি
 সাক্ষাত্ত আহিছে তোমার ।

কর্ণ । — কি আচৰিত,
 সামান্য বালক হৈ
 কিয় কোরা এনে কথা ?
 তুমি য়োৰ ব্রাহ্মি আঁতৰাৰা ।

বাঃবেণী শ্রীকৃষ্ণ । —পার্বৰ বাহিৰে আক
 নাই কোনো কৃষ্ণভক্ত—
 মহাব্রাহ্মি সেইটো তোমার ।

কর্ণ । — ক'তা ?
 কোন তেনে ভাগ্যবান ?

বালকবেণী কিদৰে দেখিবা তুমি ?
 তোমার যে আশ্র-অভিমান নাই ।
 বাক, চাবা নেকি কোন সেইজন ?

কর্ণ । — নিশ্চয়,
 তেনে ভক্ত সঙ্গস্থ
 নিশ্চয় প্রাণৰ আকাঙক্ষা য়োৰ ।

বাঃবেণী শ্রীকৃষ্ণ । —যোৰ ওচৰত
 দৰ্পণ এখন আছে—নাম প্রীতি—
 সেই দৰ্পণত
 প্রতিবিম্ব পবে প্রকৃত সাধুৰ ।
 সন্মুখত ধৰেঁ। নই,
 মন স্থির কবি চোরা,—
 দেখিবা ভকত শ্রেষ্ঠ অৰ্জুনভকৈ,—
 (দৰ্পণ দেখুৱাই)
 চোরা কর্প,
 কোন এওঁ দৰ্পণত
 অধিতীৰ কৃষ্ণভক্ত ?

কৰ্ণ । — (দৰ্পণলৈ চাই)
ইকি বালক ।
কাৰ এই প্ৰতিবিম্ব ?

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ । — চিনি পাৰা,
মন স্থিৰ কৰি চোৱা—

কৰ্ণ । — ক'তা —
নিচিনোঁ দেখোন ।

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ । — বাক ।
কাৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি যেন লাগে ?

কৰ্ণ । — কিদৰে নো কম মই ?
অখিল ব্ৰহ্মাণ্ড এই
অনুকপ বিশ্ব ৰচোঁতাৰ,—
তেওঁৰ ৰূপ তো মই
কেতিয়াও দেখা নাই পাপৰ চকুৰে ?
কেনেকৈ জানো এই প্ৰতিমূৰ্ত্তি কাৰ ?

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ । — দৃশ্য এৰি সঁচা কোৱা,
কাৰ প্ৰতিমূৰ্ত্তি এই,—

কৰ্ণ । — নিতান্ততে নেৰা যদি,
কওঁ তেনেহলে,—
পৰঅনুভোজী, কৃষ্ণভক্তিহীন
কৰ্ণাধৰ নামে আছে ক্ষত্ৰিয় এজন,
তাৰে অনুকপ যেন ভাব হয় মোৰ ।

বাঃবেশী শ্ৰীকৃষ্ণ । — অনুকপ কিয় ?
পুন্যাত্মা কৰ্ণৰে এই নিখুঁত বুৰতি ।
পৰম সাধক তুমি,—
তুমিহে সক্ষম মাধো
নিষ্ফলিৰ অৰ্জুনৰ পণ ।

কৰ্ণ । — বিগ্ৰাস নহয় মোৰ ।—
কৰ্ণই যদিহে পাৰে
নিষ্ফলিৰ অৰ্জুনৰ পণ,—

কিয় তেস্তে অৰ্জুনৰ সাৰথি কৃষ্ণক
নোৱাৰে আনিব টানি নিজ বথলৈ ?

বাঃ বেঃ শ্রীকৃষ্ণ ।—ইকি কৰ্ণ ।

জ্ঞানী হৈ কোৱা কিয় অজ্ঞানীৰ দৰে ?
নিজ বথ কাক কোৱা তুমি ?
য'ত নিজে আৰোহণ কৰি,
যুদ্ধ কৰে শত্ৰুৰ লগত,
নকয়নে তাকে নিজ বথ ?

কৰ্ণ । — হয় তাকে কয় নিজ বথ—

বাঃ বেঃ শ্রীকৃষ্ণ ।—তেস্তে চোৱাচোন—

প্ৰাণবধী যি বথত আৰোহণ কৰি
যুদ্ধ কৰি জয় কৰে
পক্ষ ইন্দ্ৰিয় শত্ৰুক,
সেইখনি কি বথ ?

কৰ্ণ । — সেইখনি দেহবথ—

বাঃ বেঃ শ্রীকৃষ্ণ ।—কোন সেই বথৰ সাৰথি ?

কৰ্ণ । — কৰ্ম্মকপী ভগৱান ।—

বাঃ বেঃ শ্রীকৃষ্ণ ।—অৰ্জুনৰ সাৰথিক তেস্তে,
আনিব আপোন বথলৈ
বাকী কি ৰাখিছা তুমি ?

কৰ্ণ । — বালক ।

নজন্মে বিশ্বাস মোৰ তোমাৰ কথাত ।

বাঃ বেঃ শ্রীকৃষ্ণ ।—কিয় ?

শিশু বুলি মোৰ কথা
নকৰা প্ৰত্যয় হেনো ?

কৰ্ণ । — শিশু যেন শিশু হ'লৈ

নিশ্চয় বিশ্বাস কৰিলোহেঁতেন ।

বাঃ বেঃ শ্রীকৃষ্ণ ।—তেস্তে সামান্য বালক বুলি ভাৰা নেকি মোক ?

কৰ্ণ । — নোৱাৰে! ভাবিব ভেনে,—

তুমি যে গোলোকপতি ভুলোক পালক,
আগতে বুজিছোঁ নই,—

কৃষ্ণ ।

অভক্ত কৰ্ণক যদি

কৃপা কৰি দিলা দৰশন,

দেখোৱা স্বৰূপ তেন্তে ছদ্মবেশ এৰি,—

যি কপত জগত মুক্ত, মুক্ত ব্ৰজবাসী,

দেখুৱা, দেখুৱা কৃষ্ণ সেই বিশুকপ—

সাধকো জীৱন আজি অধৰ কৰ্ণক ।

কৰ্ণক গীত ।

আগতে চিনিছে হৰি,

তুমি যে গোলোকবিহাৰী,—

দেখা দিছা অধমক এনে ছদ্মবেশ ধৰি ।

দিছা যদি দৰশন, ভক্তনাথ কৃপা কৰি,

দেখুৱা এবাৰ তেন্তে সেই বিশুকপ হৰি,

যি কপত ব্ৰজনাৰী স্বামী-পুত্ৰ-পুত্ৰী এৰি,

(সেই বিশুমোহন মাধুৰী—

প্ৰাণ মতলীয়াকাৰী

সেই বিশুপ্লাবিত কপ—

সেই অনন্ত অন্ত কপ—

দেখি সেই প্ৰেমভৰা কপ,

দেখি সেই পুণ্যময় কপ,)

হৈছিল মতলীয়া আপোন জ্ঞান পাহৰি ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

কৃষ্ণভক্ত কৰ্ণক বাসনা

হ'ক তেন্তে পূৰণ এতিয়া—

(ছদ্মবেশ এৰি নিজ কপ ধৰে)

কৰ্ণ । —

নহলে ইমান দয়া,

জগতত তেন্তে

দয়াময় নাম তম্বু

কিয় হব প্ৰচাৰ ইমান ?

আহা !

কেনে প্ৰাণ-মনোহৰ অক্ষয় যুৱতি,

অবিদ্য বসব খনি হৃদয়ৰ পতি ।
 সুধাৰ আকৰ কেনে অমৃত মধুৰ,
 শ্যামল মুখনি কেনে প্রেম ভবপূৰ ।
 কেনেনো সুন্দৰ হাঁহি সুন্দৰ কাছোন,
 দৰশি ত্ৰিভঙ্গ ৰূপ মুগ্ধ জীৱন ।

চোকৰাৰ গীত ।

হেৰা বিশ্বৰ কাণ্ডাৰী, নিদিবা কদাপি এবি,
 নই মহা অধমক ধাকা যেন কৃপা কৰি ।
 মোৰ অন্তৰত পৰিলে পাপ,
 তুমি অমৃত কিৰণ লৈ
 তুমি মজল মলয়া লৈ
 হবাহি উদয়, দয়া কৰি গুচাবাহি তাপ ।
 এই প্রেমময় হাঁহিটিৰে
 এই বিশ্ব-ভুলোৱা ভঙ্গিমাৰে,
 তুমি হবাহি উদয় দয়া কৰি ।
 কৰ্ণ ! ভক্তমণি ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

হ'লনে বাসনা পূৰণ ?

কৰ্ণ । —

পূৰ হ'ল মনৰ বাসনা,—
 কিন্তু,
 কি ইচ্ছা পূৰণ হেতু
 দেখা দিলা অধম কৰ্ণক আজি ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

(নিজে নিজে)
 মহাজ্ঞানী কৰ্ণ—
 বুজিছে উদ্দেশ্য মোৰ অন্তৰে অন্তৰে ।
 (প্রকাশ্যে)
 শুনা ভক্তশ্ৰেষ্ঠ,
 বৰ আজি পৰিহোঁ শঙ্কাত—

কৰ্ণ । —

শুনিলোঁ নতুন কথা আজি,—
 বাৰ নাজ নাম শুনি
 বৃত্তাদুত আঁতৰি পলায়,—

ভেঁও আঁখি লগাছিত হৈ

আহিছে কর্ণব ওচৰত ?

दीनबन्धु !

পানীয়ে হরণ করে অগ্নির উত্তাপ,—

কিন্তু আজি কিয় দেখেঁ। এই বিপবীত ?

वीक्ष्य । —

କିମ୍ବଦନ୍ତୀ !

অলপতি সিন্ধু গৰ্ভত—

নাথাকেনে বাবব অনল ?

যদিও নামাত্র যোব

ভাদুতো দূব হয়,—

সময়ে সময়ে কিছু

ময়ো হব নাগে সশস্ত্রিত ।

कर्ण । -

ভয়শাবী !

কোন তেওঁ শঙ্কাদাতা ?

श्रीकृष्ण । —

বন্ধা পাবে। যাব ওচরড,

ସେହି ଭାବ—

ବର୍ଣ । —

ভক্ত ভগবানৰ শঙ্কা,—

ଆଚରିତ କଥା !

वाक्य.

ଭକ୍ତ-ହୃଦୟବିହୀନ ।

কোন তেস্তে তেনে ভক্ত ?

टीका ।

শ্রীমান কৰ্ণ আৰু অৰ্জুন—

ବର୍ଣ୍ଣ । —

नश्य माधव !

কর্ণ তেনে নহয় ডকড—

অৰ্জুনৰ ওচৰতে ভয় পোৱা তৰি ।

धीकृष । —

পার্থ, কর্ণ, দ্রুমো মোৰ সমান ভকত—

ভয় পাওঁ দয়্যোবে কাষত ।

ବର୍ଷ । —

ବଞ୍ଚିଛେଁ । ଯାମର ।

পাৰ্থক কোনোবা কাম উদ্ধাৰৰ হেতু

ଦେଖା ଦିହା ଅଭକ୍ତ ବର୍ଣ୍ଣକ ଆସି ।

শ্রীকৃষ্ণ । —

জ্ঞানীধর ।

প্রকৃততে,

আন কারো কার্য্য নই নকরোঁ । সাধন,—

নিজের কার্য্যকে মাধোঁ করোঁ ।

জানা তুমি মতিমান,

কর্ষের ক্ষেত্রেত মাত্র কর্ষসূত্র লৈ

দিন-বাতি খেলি থাকোঁ মই ।

কর্ণ । —

নাৰায়ণ ।

সন্দেহ তো নাই একো তাত ?

কিমান নতুন খেলা

খেলি আছা দিনে দিনে নতুন ছলেবে ।

যোরা কালি আদেশি পার্ধক

ঝুজালা সংস্পৃকত

নাশি অষ্ট অশ্বোহিনী নাৰায়ণী সেনা,—

এইফালে আক,

সপ্তবধী উপলক্ষ্য কবি—

বিনাশালা তমু

ভগিনীৰ আঁচলৰ ধন,—

নিজে তুমি আর্জুনিক কবিলা বিনাশ,—

আক,

নিজে তুমি দুখী হৈ তগ্নীৰ শোকত

কান্দিলা দুখেবে,—

আক, নিজে তুমি

কোপানল উজবাই পার্ধব মনত

ইজিতেবে ঝুজালা পার্ধক,

একমাত্র জয়দ্রথ

অভিমন্যু বধৰ কাবণ ।

বব ধেমেলীয়া তুমি,—

শাস্তি স্থাপনৰ বাবে অর্জুন ভজক,

জয়দ্রথ বিনাশৰ প্রতিজ্ঞা কবাই,

কিভাবে বহস্যবাজ,

আহিছা কর্ণৰ ওচৰত ?

শ্রীকৃষ্ণ । — কর্ণ,
 ধেমালিতে দিন যায় মোব ।
 ধেমালিয়ে গ্রাণ মোব,
 ধেমালিয়ে জ্ঞান,—
 ধেমালিকে ভাল পাওঁ মই ।

কর্ণ । — দীননাথ ।
 কোটিবার কবেঁ। প্রণিপাত ।

শ্রীকৃষ্ণ । — কর্ণ,
 নোরাবেঁ। থাকিব বেচি পব,—
 সৎ লগবীয়া পাই,
 সৎ আলাপত,
 স্নেহেবে কটালোঁ বহুপব,—
 কিন্তু, নোরাবেঁ। থাকিব আক,
 কর্ণসৌতে আকর্ষণ করিছে ঘনাই ।
 বীরমণি,
 অনুবোধ এটা বক্ষা করা মোব ।
 সূর্য্য অস্ত নোযোরালৈকে
 বক্ষা কবেঁ। বুলি তুমি সিদ্ধ নৃপতিক
 করিছা যি প্রতিজ্ঞা মনত,—
 পাহরি পেলোরা সেই পণ ।
 অর্জুনতকৈও তুমি শ্রেষ্ঠ ভক্ত মোব,—
 তুমি যদি দৃঢ় হোরা
 ব্যর্থ কবেঁ। বুলি পার্শ্ব পণ,
 তোমার প্রতিজ্ঞা বক্ষা
 ময়ে তেস্তে করিব লাগিব,—
 আক যদি—
 বাধে মই তোমার প্রতিজ্ঞা,—
 পার্শ্বই নোরাবে যদি
 বিনাম্রিবি সিদ্ধ নৃপতিক,—
 স্রষ্টা জুরি স্রষ্টাব বিপদ ।
 ভক্তস্বীক ।
 সিবাবে শঙ্কিত আজি মই ।

কর্ণ । — শঙ্কাহাবী ?
নাই একো শঙ্কা,—
কৌবরৰ হ্রোণাচাৰ্য্য সেনাপতি এৱে,—
পালিম যাদৱ বাক তোমাৰ আদেশ—
আচাৰ্য্যৰ পৰা তেন্তে
নলওঁ সেনাপতিত্ব মই ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । — কর্ণ,
ধন্য তুমি—
তুমি মাথোঁ ভক্তধন
বুজিছা প্ৰাণৰ কথা মোৰ ।
হওঁ তেন্তে চকুৰ আঁতৰ ।

কর্ণ । — যোৱা হৰি ।
চকুৰ আঁতৰ হোৱা—
কিন্তু,
কদাপিতো হৃদয়ৰ নহবা আঁতৰ,—
হিয়া মন্দিৰত মোৰ—
থাকা যেন চিৰকাল জলি ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । — কর্ণ,
নোৱাৰিব কৃতান্তেও ওচৰ চাপিব,—
দেহান্ত হলে তোমাৰ
লভিবা আশ্ৰয় তুমি বৈকুণ্ঠধামত ।

কর্ণ । — নালাগে বৈকুণ্ঠ ৰোক—
লাগে মাত্ৰ তোমাৰ অভয় পদ ।

(শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰস্থান আৰু কর্ণৰ নিজ শিবিৰত প্ৰৱেশ
আৰু শিৱিৰত চিন্তানগ্ন দুৰ্য্যোধন-হ্রোণৰ আগত
উপস্থিত— দুঃশাসনৰ প্ৰৱেশ)

দুঃশাসন । — বোৰোঁ, সকলো দেখোন নিয়াত । এইটো জানো নিশ্চিত
ধাৰিবৰ সময় ? শুনক, বিপক্ৰই কেনে ঘনঘনকৈ
বণ-সুন্দুতি তুলি আছে । মোৰ অনুমান, পাণ্ডৱ সৈন্য
বণক্ষেত্ৰত সোৱাইছেহি ।

দূৰ্বেগ্ধন । — (কৰ্ণৰ প্ৰতি) সখি,
 শুনিলে তো আচাৰ্য্যৰ কথা—
 নিজে তেওঁ সম্পূৰ্ণ অক্ষম
 নিষ্কলিৰ পাৰ্শ্বৰ প্ৰতিজ্ঞা ।
 তাৰ ওপৰত,
 নিঃফল কৰিম বুলি অৰ্জ্জুনৰ পণ
 যেয়ে ডাৰ কৰিব গ্ৰহণ,
 তেৱেঁ পণ কৰিব লাগিব
 অৰ্জ্জুনৰ দৰে ;—
 নহলে নেৰিব তেওঁ সেনাপতি পদ ।

কৰ্ণ । — ভাল কথা—
 এবে যদি আচাৰ্য্যই সেনাপতি পদ
 নিশ্চয় কৰিম প্ৰাণপণ মই ।

দ্রোণ । — কৰ্ণ,
 ভাবি-চিন্তি কথা কৰা—
 কৃষ্ণ যাৰ বথৰ সাৰথি,
 সেই অৰ্জ্জুনৰ পণ ব্যৰ্থ কৰা
 বাতুলৰ কথা ।

কৰ্ণ । — ব্ৰাহ্মণ !
 কোৱৰ পাণ্ডৱ
 দুপক্ষৰে অস্ত্ৰশূক তুমি,—
 নোখোজোঁ তোমাৰ মান লাঘৱ কৰিব,—
 প্ৰকাশি আপোন শৌৰ্য্য সমৰ ক্ষেত্ৰত
 খুজিছোঁ তোমাৰ মাত্ৰ সন্তোষ বচাব ।

দ্রোণ । — স্বৰী হলোঁ কৰ্ণ,
 এনে বীৰবাক্য শুনি তোমাৰ মুখত
 পৰম সন্তোষ পালোঁ ।
 ক্ষত্ৰিয়ৰ ওচৰত
 ময়ো নতি নকৰোঁ স্বীকাৰ ।
 শুনা মোৰো পণ—
 সূৰ্য্যাস্ত যোৱালৈকে

যদিহে সিদ্ধুৰাজক
নিৰাপদে নোৱাৰেঁ। ৰাখিব,
বিশ্বপতি চৈতন্যত বিশ্বাস হেৰাই
পৰে যেন আত্মা মোৰ মহা নৰকত,—

শকুণি । — এতিয়াহে ধনুৰ্দ্ধৰ' দ্ৰোণাচাৰ্য্যৰ দৰে কথা কোৱা হৈছে।
ব'লা, বোপা অন্নদ্রথ, বুৰৰ ছাতি এইবাৰ কুৰি হাতলৈ
তুলি দিয়া। অৰ্জুনৰ অকলে তো কথাই নাই। পঞ্চ-
পাণ্ডৱ আৰু শ্ৰীকৃষ্ণই স্বয়ং একেলগ হৈও যদি আক্ৰমণ
কৰে, তথাপি তোমাৰ ছায়াটোও ছুৰ নোৱাৰিব।

কৰ্ণ । — নিশ্চয়।
আচাৰ্য্যই কৰিছে যি পণ
কিঞ্চিতো নহব ব্যতিক্ৰম।

দূৰ্যোধান । — সখি।
সিদ্ধুৰাজৰ কাৰণে
নাথাকিল একো তেন্তে শঙ্কাৰ কাৰণ ?

কৰ্ণ । — সূৰ্য্য অন্ত যোৱালৈকে
নাই একো শঙ্কাৰ কাৰণ।

দূৰ্যোধান । — সূৰ্য্য অন্ত যোৱালৈকে যদি
নিৰ্ভয়ে কটাব পাৰেঁ। আমি,
নাই একো চিন্তাৰ কাৰণ ;—
প্ৰতিজ্ঞাৰ চিতানল আনি
নিশ্চয় তেজিৰ প্ৰাণ ধনঞ্জয়ে ;—
শত্ৰুহীন হব কুৰুকুল।

দুঃশাসন । — কিঙ এটা কথা। অৰ্জুনে যদি প্ৰাণৰ মায়াত প্ৰতিজ্ঞা
পালন নকৰে।

দ্ৰোণ । — মূৰ্খ দুঃশাসন।
কৃষ্ণ যাৰ বথৰ সাৰথি,
সেই ধনঞ্জয়ে
নকৰিব প্ৰতিজ্ঞা পালন।
কদাপিতো নাভাবা বনত।

শকুণি । — কি এনে সাক্ষাৎ কর্ণব অৱতাৰ !—প্ৰাণৰ যান্না নাৰাতি
ধৰ্ম্ৰ প্ৰতিজ্ঞা বন্ধা কৰিব ?

শ্ৰোণ । — সৌৰল !
পাণ্ডৱ বে ধৰ্ম্মৰ অৱতাৰ
নাই ভাত অলপো সন্দেহ ;—
এই যে দেখিছা বণ কুব-পাণ্ডৱ
বৰ্ণাৰ্হতে ধৰ্ম্ম-অধৰ্ম্মৰ বণ ;—
পাণ্ডৱ ধৰ্ম্মৰ অৱতাৰ
কেইবৰ অধৰ্ম্মৰ ছায়া ।
প্ৰমাণ—
য'তে ধৰ্ম্ম তাতে কৃষ্ণ,
য'তে কৃষ্ণ তাতে জয় ।

শকুণি । — সেইবোৰ পুৰণি কথাৰ প্ৰয়োজন নাই । সেইবোৰ কথা
বহুত দিনৰপৰা ভীষ্মৰ মুখত আৰু আপোনাৰ মুখত
শুনিয়ে আহিছোঁ । এতিয়া বণমুখী হৈ যাতে আপোনাৰ
পণ বন্ধা পৰে, তাৰে দিহা কৰক,—আহক—

শ্ৰোণ । — সৌৰল !
নিজ নিজ শিবিৰত গৈ সকলোৱে
কৰাটো বণৰ উদ্যোগ ;—
লোৱাটো বণ-সজ্জা সকলোৱে ;—
যাৰ মই অলপ পিচতে ।

দুৰ্য্যোধন । — (কৰ্ণলৈ চাই)
সখি !
লোৱাটো তুমিও তেন্তে সমৰৰ সাজ,
হওঁটো আৰিও প্ৰস্তুত ।
(সকলোৰে প্ৰস্থান)

দ্বিতীয়া গর্তাঙ্ক

হস্তিনা-বাজোদ্যান

(অবলে দুঃশলা ।)

দুঃশলা । —

ভালদবে নপবে মনত—

ছায়া-সারাকৈ হয় মনত উদয় ;—

দেখিলে। মপোন, যেন,

বহিছে তিবোতাজনী গছৰ তলত,—

মোবে দবে যেন তেওঁ ;—

আহা !

দিপলিপ শিশু এটি যেন

তেওঁৰ কাষত থাকি

খেলি আছে আপোন মনেৰে,—

কেতিয়াবা হাঁহি হাঁহি যায় দুবল'কে,—

কেতিয়াবা মুক্তা যেন দাঁতকিটি মেলি,

আই আই বুলি,

জপিয়াই পৰে আহি মাকৰ কোলাত ।

কেতিয়াবা আক,

বসন্তৰ কুঁহি যেন

মুখখনি ওলোমাই

ভেৰ কৰে মাকৰ কাষত ।

এনেতে সুলবী এজনীয়ে

খুলবগা গাজ পিচ্ছি

ধিয় হ'ল ওচৰত আহি,—

বৰণটো সূউজল

কিন্ত, চকু দুটি স্পন্দনৰা ।

কিন্তুপৰ সুলবীজনীয়ে

ল'ৰাটোৰ মুখটোকে একেধিবে চাই

সম্বোধন কৰি কলে পুত্ৰৰ মাতৃক—

অভাগিনী !

সুখৰ সুখৰ তোৰ অন্ত গ'ল আজি,—
 আজিৰ পৰাই এই নবীন শিশুটি
 পিতৃহীন হ'ল,—
 নিদাৰুণ কথাষাৰ শুনি,
 কান্দিলে নাৰীজনীয়ে আৰ্ত্তনাদ কৰি ।
 এনে সময়তে,
 টোপনি ভাগিল মোৰ, সাৰ পালোঁ ।
 (মণিভদ্ৰৰ প্ৰৱেশ)

মণিভদ্ৰ । — (দুঃশলাৰ পাঁচকালৰ পৰা)—
 আই !

দুঃশলা । — (ফিৰি চাই)
 কোন ! মণিভদ্ৰ ?
 পাঠৰ সময় এৰি
 আহিলা ইয়াত কিয় ?

মণিভদ্ৰ । — আই !
 বিপদ ঘটিছে নেকি কিবা ?
 দেখিলোঁগৈ ৰাজসভা বিষণ্ণ ভাৱত,—
 অন্তেষ-পুৰতো,
 গান্ধাৰী দেৱীয়ে,
 নিমাতো চকুলো টুকি আছে ।
 কোৱা আই !
 কি বিপদ ঘটিছে আমাৰ ?

দুঃশলা । — (নিজে নিজে)
 ক্ষুদ্ৰ এই শিশুৰ মনত—
 এতিয়াই সোমাইছে বিপদ ডাৱৰ,—
 (প্ৰকাশ্যে)
 প্ৰাণৰ সোণাই মোৰ,—
 তোমাৰ জ্যেষ্ঠ মাতুল দুৰ্য্যোধনে নিজে
 জ্বলাইছে সৰ্বনাশী ধ্বংসৰ অনল এই,—
 সেইবাবে সকলোৱে আছে বিমোহিত ।

মণিভদ্ৰ । — আই !

কিবা এনে সৰ্ব্বনাশ ঘটালে নানাই ?—

দুঃশলা । —

সোণাই !

কৰিছে প্ৰতিজ্ঞা তেওঁ—

পঞ্চ-পাণ্ডৱক

নিদিব সূচ্যগ্র তুঁমি যুদ্ধ ব্যতিৰেকে—

সেই পণে হ'ল এই ধ্বংস কাৰণ ।

মণিভদ্ৰ । —

আই !

নাইনে উপায় একো

নুমাৰব এই ধ্বংসানল ?

দুঃশলা । —

আছে মোৰ সোণাই !

ধৰ্ম্মৰাজ যুধিষ্ঠিৰ দয়াৰ সাগৰ,—

তোমাৰ জ্যেষ্ঠ মাতুলে যদি

যুদ্ধৰ বিৰাম হেতু

একেঘাৰ কয়গৈ পাণ্ডৱ শ্ৰেষ্ঠক,

ততালিকে শান্ত হব এই যুদ্ধ জুই ।

সকলোৰে বিবাদ গুচিব ।

মণিভদ্ৰ । —

কওঁগৈ মাতুলক তেস্তে—

দুঃশলা । —

নাযাবা, নাযাবা বোপা—

তোমাৰ জ্যেষ্ঠ মাতুল

অতি অভিমानी—অতি দৰ্পী,—

কাৰো কথা শুনা নাই তেওঁ,—

তোমাৰ কথাও নুশুনিব ।

মণিভদ্ৰ । —

আই !

পাণ্ডৱৰ বেচি বল নে কি ?

দুঃশলা । —

নহয় সোণাই !

সৈন্যবল, অৰ্থবল নাই পাণ্ডৱ,—

কিন্তু,

লিপকৃত ধৰ্ম্মবল বেচি ।

মণিভদ্ৰ । —

ধৰ্ম্ম কোন আই !

দুঃশলা । —

স্বয়ং শ্ৰীকৃষ্ণ—

- শ্রীকৃষ্ণক কোবব পাণ্ডবব সন্তে,—
 মণিভদ্র । — আই ।
 শ্রীকৃষ্ণক কোবব পক্ষই
 বাঙ্কি লব নোঁরাবিলে কি ?
- দুঃশলা । — অজনা সোণাই ।
 শ্রীকৃষ্ণক বাঙ্কি লোৱা
 নহয় মুখব কথা ।
 পাণ্ডবেরেহে পাৰিছে মাখোন
 বাঙ্কি লব শ্রীকৃষ্ণক ভক্তিৰ ডোলেবে,—
 আনব অসাধ্য সেই কাম ।
- মণিভদ্র । — কিয়, আই ।
 ভক্তি ডোল নাই নেকি কোবব পক্ষত,—
- দুঃশলা । — প্রাণব সোণাই,
 স্বাধাঙ্ক পক্ষব ফালে
 ভক্তি ডোল নাথাকে কদাপি ।
- মণিভদ্র । — আই ?
 দিয়া মোক বণ সাজ,—
 গৈ মই বণক্ষেত্ৰলৈ
 বাধ্য কবি শ্রীকৃষ্ণক
 টানি আনে। আমাব পক্ষক,—
 জয় হক কোববব ।
- দুঃশলা । — অবোধ সন্তান মোব,—
 জগতব পতি শ্রীকৃষ্ণক
 বাধ্য তই কবিলি কিহেবে ?
- মণিভদ্র । — আই ।
 প্রেমব ফুলত সানি ভকতি চন্দন
 একান্তে পুজিম গৈ শ্রীকৃষ্ণ চৰণ,—
- দুঃশলা । — সেই সময়ত যদি বিপু বৈবী হয়,
 ভক্তি যদি নাচাপে ওচৰ ?—
- মণি । — কাম-মনো-বাক্য সাধনাৰে

- তুবন্তে কবির বিপু জয়,—
নিজে আহি ভক্তিভোল পবির হাতত ।
- দুঃশলা । — কি সাধনা শ্রেষ্ঠ বাক কোজাটো, সোণাই,
মণিভয় । — শিক্ষা দিছে গুরুদেবে
শ্রেষ্ঠ বুলি ভক্তির সাধনা,—
এয়ে হেনো বেমবো নির্দেশ ।
- দুঃশলা । — যেয়ে ধবে প্রথমতে সাধনার বাট
কিনো কার্য্য করে তেওঁ জানানে সোণাই ,
মণিভয় । — প্রথমতে নাশ কবি বিপুৰ প্রভাব
প্রাণ সমপিব লাগে শ্রীহরি সেরাত,—
দুঃশলা । — তাব পাছে লাগে আক কি কার্য্য সাধিব ?
মণিভয় । — চরণ সেরাবে লাগে ভক্তি বল পিব ।
দুঃশলা । — তাব পাছে প্রাণধন !
কি ফল ফলিব ?
মণিভয় । — শ্রীহরিয়ে মোক্ষফল
নিজে আনি দিব ।
দুঃশলা । — ধন্য তুমি পুত্র মোৰ,—
পাই এনে বসু মোৰ বকর মাজত
বব ভাগ্যবতী মই ।
মণি । — আই ।
দিয়া মোক বিদায় এতিয়া । —
মাতুল বংশৰ বিদ্বি আঁতৰাম মই ।
পাণ্ডৱ সাবধি শ্রীকৃষ্ণক
যদি আনি লব মই
কোবর সাবধি কবি ।
দুঃশলা । — হয় যদি পাণ্ডৱ বিবাদী ভোষ
আশা পূৰ্ণ কৰিব কিদৰে ?
মণি । — শ্রীকৃষ্ণ চরণ যদি হৃদয়ত মোৰ

জিনি লম পঞ্চ পাণ্ডৱক ।

দুঃশলা । — নিশ্চয় পাৰিবি তই,—
কিন্তু মোৰ হৃদয়ৰ ধন
কাম নাই বগলৈ গৈ,—
একমনে ধ্যান কৰি শ্রীকৃষ্ণ চৰণ
মজল কামনা কৰ মাতুল বংশৰ ।

মণি । — দিয়া তেস্তে আশীৰ্ব্বাদ আই,
পাওঁ যেন শ্রীকৃষ্ণ সাক্ষাৎ ।

দুঃশলা । — সিদ্ধ হক বাঞ্চা তোৰ,—
লাভ কৰ শ্রীকৃষ্ণ কৰুণা ।
(মণিভদ্ৰৰ প্ৰস্থান ।)

দুঃশলা । — (নিজে নিজে)—
এনে হৰিভক্ত পুত্ৰ লাভ কৰা
অশেষ তপস্যা ফল,—
দীনবন্ধু হৰি !
শিশু মণিভদ্ৰ মোৰ,
স্থান দিয়া তাক চৰণ ধূলাত !
(এখন পত্ৰ লৈ ভানুমতীৰ প্ৰৱেশ)

ভানুমতী । — ৰাজনন্দিনী ।
কিয়ান সহিব আৰু দগ্ধ পৰাণত ?
দিনে দিনে শুনোঁ মাথোঁ অশুভ বাতৰি ।

দুঃশলা । — ৰাণী !
কি শুনিলা অশুভ বাতৰি ?

ভানুমতী । — ভনী ? সকলোকে হেৰুৱালোঁ—
পঢ়ি চোৱা পত্ৰখনি (চিঠিখন দুঃশলাক দিয়ে)

দুঃশলা । — কাৰ পত্ৰ ৰাণী ?

ভানুমতী । — লিখিছে তোমাৰ পতি—

দুঃশলা । — অজ মোৰ কঁপিল দেখোন—
ৰাণী !

নাছানোঁ কি বজ্র আছে পত্ৰৰ মাজত ।

(পত্ৰ পঢ়ি)

ৰাণী !

যেতিয়াই শুনি পালোঁ,

স্বামী মোৰ অভিমুখ বধৰ কাৰণ,—

তেতিয়াই বুজিলোঁ মনত,

জীৱনৰ স্মৃতি-শাস্তি

ইয়াতেই শেষ মোৰ ।

ভানুমতী । — ভনী !

একেবাৰে নহবা নিৰাশ,—

আশাৰে হৃদয় বান্ধি

চিন্তা কৰা এক ধ্যান

বিশ্ব জননীৰ অভয় চৰণ ।

শূণলা । — নাই,—

একো নাই ইয়াৰ উপায়,—

ধৰ্ম্মবীৰ অৰ্জুনৰ অব্যর্থ প্রতিজ্ঞা

কদাপিতো নহব খণ্ডন,—

বিশ্বপতি নিজে,

আৰু বিশ্বৰ সকলো,

ধৰ্ম্মশীল পাণ্ডৱৰ কালে,—

ভানুমতী । — নহবা নিৰাশ তেনে,—

শিৱৰ বৰতে কালি তোমাৰ স্বামীয়ে

বিনাশিছে আৰ্জুনিক সমৰ ক্ষেত্ৰত ।

শূণলা । — ভক্তনাথ ভোলানাথে

ছিলিলে স্বামীক মোৰ মিছা বৰ দি,—

দিছিল আশীষ ডেউ—

অৰ্জুনক এৰি,

আন চাৰি পাণ্ডৱক এদিনৰ বাবে

সমৰত জিনিব পাবিব,—

সেইবাবে কালি মোৰ স্বামীৰ হাতত

বৃকোদৰ' পৰাজিত হল,—

নোরাবিলে আৰ্জুনিক কৰিব সহায় ।
 নিজে ধনশ্ৰেয়ে যেরে কৰিছে প্ৰতিজ্ঞা,
 কিদৰে পৰিব তেওঁ বন্ধা এইবাৰ ?
 কিন্তু বাণী ?
 আছে এটা বন্ধাব উপায়—
 ধৰ্ম্মৰাজ যুধিষ্ঠিৰে ইচ্ছা কৰে যদি
 ভজ হব পাৰে অৰ্জুনৰ পণ ।

ভানুমতী । — ভনী,
 মৰতুমি হ'ল প্ৰাণ,—
 মনত ধাৰণা,
 সম্ভৱত নহব মঙ্গল,—
 ভায়ে ভায়ে বিবোধৰ নাই প্ৰয়োজন,
 কোৱৰ শিৱিৰলৈ নিজে যাওঁ মই,—
 কওঁ গৈ কোৱৰ পত্নিক
 নাই আৰু বণত সন্ধ্যা ।

দুঃশলা । — বাণী ?
 গৰ্ব্ব আৰু অভিমান
 দুয়োটাই ধ্বংসৰ কাৰণ,—
 কোৱৰ পতিয়ে,
 দুয়োটাতে আছে উচচিৰ,—
 নিৰ্শূল নহয় মানে
 দুয়ো শত্ৰু অন্তৰৰ পৰা ;
 কাৰ সাধ্য নিৰাৰে তেওঁক ?

ভানুমতী । — পুত্ৰহীনা অভাগিনী মই
 নিশ্চয় পাৰিম,—
 আত্মীয় স্বজন আৰু সন্তানৰ শোকে,
 নৃপতিৰ জ্ঞান চকু নিশ্চয় খুলিছে,—
 এই বণ বিহ বুলি,
 নিশ্চয় বুজিছে তেওঁ,—
 যাওঁ তেখেত ভনী,
 কোৱৰ পত্নিক মই চৰণত ধৰি
 নিবেদিম নুমুৰাবলকে

এই কাল সমৰ অনল । (প্রস্থান)

দুঃখলা (নিজে নিজে)—উন্মাদিনী !

নহব একোতে ফল ।

ভক্ত-খুৰা বিদূৰৰ

বহুদিন শুনিছো মুখত,

কুক্কুল নাশ হেতু

দুৰ্য্যোধনে লভিছে জনম ।

যি পৰ্য্যন্ত এটি পৰাণীও

কৌৰৱ পক্ষত থাকিব জীয়াই

নিদিব কদাপি তেওঁ বণৰ বিৰাম ।

(অলপ ভাবি)

বৰ বিপদত আজি মোৰ স্বামী,—

পাৰ্ধৱ ভীষণ পণ

কদাপিতো নহব খণ্ডন—

আজিতে অভাগিনীৰ স্মৰণ সুবন্দ্য

যাব যাব কাল সাগৰত ;—

বাক, নটহ নিৰাশ এনে,

কৰোঁচো' পতিৰ মোৰ বক্ষাৰ উপায় ।

ধৰ্ম্মৰাজ যুধিষ্ঠিৰ মহা দয়াদান,

তেওঁৰ কাষত গৈ

স্বামী ডিফ্কা মাগো চৰণত,—

তথাপি নিৰ্দ্ধয় হৈ

নকৰে যদিহে মোৰ প্ৰাৰ্থনা পূৰণ,—

দেখিম তেতিয়া,

সতীৰ কোপতকৈ

অৰ্জুনৰ অস্ত্ৰবল কিমান শ্ৰৱণ,—

সাধিছোঁ সতীয়ে যদি

মৃত্যুৰ হাতৰ পৰা

আনিছিল পতিক ফিৰাই,

ময়ো তেনেহলে,

আছে যদি নিখুঁত সতীষ মোৰ,—

নিশ্চয় পাবিম মৃত্যুক খেদাই

নিৰাপদ কৰিব পতিকা,—
 দীনবন্ধু !
 অধিনীক কৰিবা কৰুণা,—
 সিকুপতি শত্ৰু বুলি
 তমু ভক্ত পক্ষ পাণ্ডৱ,
 নিৰ্দ্ধয় নহবা তুমি অৱলাৰ প্ৰতি ।

ছোকৰাৰ গীত ।

মই অভাগিনী নাৰী নাৰায়ণ,
 নিবদয় হৈ নহবা বিমন,—
 মোহৰ জালত পতি জ্ঞান হেৰুৱাই,
 আচৰিছে এই মহা অধৰ্ম অন্যায়,—
 পতি মোৰ তমু ভক্ত পাণ্ডৱ শত্ৰু
 সেই বুলি মোৰ ফালে নহবা নিষ্ঠুৰ ।
 লকলোৱে কয় তুমি দয়াময় প্ৰাণ,
 স্বামীক কৰুণা কৰি দিয়া জ্ঞান দান,—
 অৱলা দুৰ্বলা মই কবা কৃপা দান,
 ৰক্ষা কৰা অধিনীৰ পতিৰ পৰাণ ।
 দিলে ই অভাগিনীক বৈধব্যৰ ভাব,
 নহবনে দয়াময় কলঙ্ক তোমাৰ ?

(ছদ্মবেশী শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰৱেশ ।)

- শ্ৰীকৃষ্ণ । — তুমিয়েনে অন্ধৰাজ পুত্ৰী,
 দুঃশলা । — হয়, ময়ে সেই দুৰ্ভাগিনী—
 শ্ৰীকৃষ্ণ । — এনে কথা কোৱা কিয় ?
 ৰাজাৰ নন্দিনী তুমি ৰাজাৰ ভাগিনী,
 ৰাজাৰ ৰমণী—
 কিয় হবা দুৰ্ভাগিনী তুমি ?
 দুঃশলা । — কোন তুমি ?
 প্ৰহৰী ৰক্ষিত এই অস্তম্ভপুৰত
 কি সাহেবে সোমালাহি তুমি ?

শ্রীকৃষ্ণ । — ভগৱান শঙ্কৰৰ প্ৰিয় শিষ্য মই,—
 শিৱৰ পৰম ভক্ত
 তোমাৰ স্বামীৰ প্ৰতি
 অৰ্জুনৰ পণ শুনি
 শঙ্কৰৰ কঁপিছে অন্তৰ,—
 সেইবাবে ভোলানাথে
 মঙ্গল কামনা কৰি তোমাৰ পতিৰ
 এই মহা অস্ত্ৰ দি পঠিয়ালে মোক,—
 লোৱা এই অস্ত্ৰ তুমি ।
 বিশ্বাসী কোনো এজন দূতৰ হাতেদি
 এই অস্ত্ৰ,
 পঠোৱা তোমাৰ পতিলৈ,—
 এই অস্ত্ৰ পালে তেওঁ
 নোৱাৰিব ধনস্ত্ৰমে একোকে কৰিব ।

দুঃশলা । — (আচৰিত ব্যস্ততাৰে অস্ত্ৰ হাত পাতি লয় ।)
 দেৱ !
 অতিকৈ কৃতৰ্থ হলোঁ,—
 ভক্তাধীন শঙ্কৰৰ অভয় পদত
 কোটি বোটি প্ৰণিপাত মোৰ ।

ঊঃ বেশী বাঃ শ্রীকৃষ্ণ । — যাওঁ তেন্তে মই,—
 চতুৰ বিশ্বাসী চাই ভূত্যা এজনক
 পঠোৱা পতিলৈ তুমি এই অস্ত্ৰ দি,—

দুঃশলা । — নিজে মই যাম অস্ত্ৰ লৈ,—

ঊঃ বেশী বাঃ শ্রীকৃষ্ণ । — নাযাবা, নাযাবা তুমি নিজে,—
 নিজে তুমি গ'লে এই অস্ত্ৰ লৈ,
 নষ্ট হব অস্ত্ৰৰ প্ৰভাৱ ।

দুঃশলা । — নাযাওঁ তেন্তে মই,
 পঠিয়াম আন এজনকে ।

বাঃ বেশী শ্রীকৃষ্ণ । — বিশেষ সতৰ্ক হৈ
 সূচতুৰ এজনক নিযুক্ত কৰিবা,—

মনত বাধিবা,
চক্ৰীহবি পাণ্ডৱৰ প্ৰধান সহায় ।

(প্ৰস্থান ।)

দুঃশলা । —

নোৱাৰিলোঁ একোকে বুজিব,
মনত সন্দেহ হয়,—
সঁচাতেনে শিৱ দূত এওঁ ?—
নহয় বিশ্বাস নোৰ শিৱ দূত বুলি—
যিমান সময় তেওঁ আছিল ইয়াত,
পৱিত্ৰ ভাবৰ এটা শাস্তি নভিছিলোঁ ।
তেন্তে,
শ্ৰীহৰিয়ে নিজে আহি ছলি গ'ল নেকি ?
লিও অসম্ভৱ—
এনে পুণ্য কৰা নাই মই,
তেওঁৰ অভয় পদ পাম দৰ্শন,—
যিহওক,—
দেৱকৃপা মঙ্গলৰ চিন ।
যাওঁ—
জননীৰ হাতেৰেই অস্ত্ৰখনি
পঠিয়াও স্বামীৰ কাষক ।

(প্ৰস্থান)

(ছদ্মবেশেৰে শ্ৰীকৃষ্ণৰ পুনৰ প্ৰৱেশ)

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

(নিজে নিজে) এতিয়াও নিশ্চিত হব পৰা নাই মই,—
দুঃশলাক দিয়া অস্ত্ৰখনি
যি পৰ্য্যন্ত আন কোশলেৰে
নোৱাৰিম ফিৰাই আনিব,
নহম নিশ্চিত মই,—
কিমান দুখেৰে মই
অসংখ্য কৰ্তব্য লাগে কৰিব সাধন—
একফালে অৰ্জুনৰ
জয়দ্রথ বধ হেতু কঠোৰ প্ৰতিজ্ঞা,—
আনফালে,—

শ্রোণাচার্য্য প্রতিবাদী তাত,—
 দুয়োজন সমভক্ত মোৰ,—
 দুয়োৰো প্রতিজ্ঞা লাগে কবির পূৰণ ।
 আৰু এইফালে,
 দুঃশলাৰ অটল সঙ্কল্প,
 যুধিষ্ঠিরৰ ওচৰত গৈ
 প্রাণভিক্ষা কবির পতিৰ,—
 যুধিষ্ঠিরে নিদিলে ভিক্ষা দান,
 গতীহ বলেবে বন্ধা কবির পতিক,—
 উজু এই নহয় সঙ্কট,—
 যুধিষ্ঠিরে বব স্নেহ কবে দুঃশলাক,—
 দুঃশলাৰ বৈধব্য যন্ত্রণা ভাবি
 নিবস্ত কবির পাৰে
 অৰ্জুনক প্রতিজ্ঞাৰ পৰা,—
 অৰ্জুনৰ লক্ষ লক্ষ ভীষণ প্রতিজ্ঞা
 ভঙ্গ হব পাৰে,—
 কিন্তু, নোৱাৰে নুঙনি তেওঁ জ্যেষ্ঠৰ আদেশ ।
 সেইবাবে,
 দুঃশলাৰ সান্ধনাৰ বাবে
 দিলোঁ এই মায়া অস্ত্ৰ,—
 এতিয়া,
 কোৱৰৰ দূতৰ বেশেৰে
 মায়া অস্ত্ৰ হবির পাৰিলে,—
 পূৰ্ণ হব সকলোৰে প্ৰাণ,—
 যাওঁ,—
 তাৰে চেষ্টা কৰোঁ গৈ এৰে ।

তৃতীয় গর্তাঙ্ক

কৌবল্য শিল্পিব—বণস্থলৰ একাঘ

শকুনি আৰু দুঃশাসনৰ প্ৰৱেশ ।

দুঃশাসন । — মামা, মামা,—

শকুনি । — কি বোপা ?

দুঃশাসন । — তেহে আজি দুয়ো মামা ভাগিনে মিলি সেই ভীমটোক শেষ কৰিম । কি কোৱা ?

শকুনি । — নিশ্চয়, নিঃসন্দেহে—

দুঃশাসন । — বাক মামা, তুমি তাক বৰ ভয় কৰা নেকি ?

শকুনি । — কোৱা কি ভাগিন ? মোৰ দৰে অসামান্য, অশ্বেয়, অদ্ভুত বীৰ এজনে সেই মাংসপিণ্ড ভোখবক ভয় কৰিব ? ভয় কৰিবৰ আৰু ঠাই নাই ।—

দুঃশাসন । — মই কিন্তু ভাবোঁ, তুমি তাক বৰ ভয় কৰা ।

শকুনি । — তুমিয়ে বা কি কম ভয় কৰা ? তুমি দেখোন তাক যমতকৈও বেছি ভয় কৰা ?

দুঃশাসন । — অৱশ্যে মিছা কথা নহয় । তাৰ সকলো কথা বিপৰীত ।

শকুনি । — বিপৰীততকৈও বেছি বিপৰীত । তাৰ প্ৰকাণ্ড শৰীৰটো এটা বিপৰীতৰ অৱতাৰ ।

দুঃশাসন । — যি আছে কপালত । আজি হয় তাকেই মাৰিম, নহয় নিজেই তাৰ হাতত মৰিম ।

শকুনি । — বোপা, তেনে পণ নকৰিবা । তুমি যে এজন মহাবীৰ, মই ভালকৈয়ে জানো । কিন্তু মাৰিম কথাটোৰ ঠাইত মৰিম কথাটোহে সঁচা হব । ওৱা ! তাৰ গলৰ মাত শুনিলে পিলাইৰ সৈতে গোটেইটো শৰীৰ চমকি উঠে । তাক মাৰিম বুলি আগৰচাটো মৰিমৰে লক্ষণ । বোপা,

নাগুৱাৰা, নাগুৱাৰা, হঠাৎ তাৰ ওচৰ নাচাপিবা।

দুঃশাসন। — কোৱা কি মায়া ?

শকুনি। — ইচ্ছা কৰি নো কওঁ নে বোপা ! তাৰ চকা গভাৰ ভেজ
ভয়ানক। তাকেহে ভয় কৰে।

দুঃশাসন। — ব'ক মায়া। পাছ কথালৈ আৱশ্যক নাই। আহা, বি
আছে কপালভ—কামত লাগি ৰাওঁ গৈ।

শকুনি। — ব'লা, বিমান দিন জী আছেঁ, তিমান দিন তো বেহাই
নাই ? তাৰ পাছ কেতিয়াও নেৰিম।

(দুয়োৰো প্ৰস্থান)

দ্রোণৰ প্ৰৱেশ।

দ্রোণ। — (নিজে নিজে)

আজি দহ দিন,—

কুব্জক্ষেত্ৰ সমৰ অনন

উন্মত্ত তেজেৰে,

জনিবৰ হল আজি দহ দিন,—

বিশ্বক তথা লগাই মহ'স্বা ভীষ্মই

অসীম শৌৰ্য্যেৰে যুদ্ধ কৰি

পৰি আছে শৰৰ শয্যাভ।

দুইদিন আজি মই

সেনাপতি কৌবৰ পক্ষ—

কিন্তু,

কিমান পলম আৰু সেই দিনলৈ ?

বিদিনা,

কৃষ্ণ-অৰ্জুনৰ সেই মধুৰ মিলন,

চকুৰ আগত লৈ

চাই চাই ভেজিম জীৱন ?

কেতিয়া আহিব সেই মাহেন্দ্ৰ সন্মোগ ?

হবনে সৌভাগ্য তেনেকুৱা মোৰ ?

নহব, নহব ভেনে,—

জীৱনৰ শান্তিময় সৰল ষাটত

নিজে মই কই ধলোঁ। দুখৰ কণ্টক,—
 সপ্তৰথী লগ লাগি অন্যায় বণেবে
 নাশ কৰি নিৰ্দোষী শিক্তক,
 বান্ধিলোঁ হেঙাৰ নিজে মুক্তি দূৰাবত,—
 অৰ্জুনৰ অন্তৰত দিছোঁ। যি যত্নণা,
 তাৰবাবে ভক্তাধীন বাহুদেৱে
 নিশ্চয় নিদিব মোক চৰণত ঠাই,—
 কিন্তু,
 একেটি আশাৰ স্থল আছে,—
 পাৰ্থ মোৰ প্ৰিয় শিষ্য,—
 সব কালবেই পৰা
 গুৰুলৈকে ভক্তিমান তেওঁ ।
 সেইবাবে মই,
 আপোন পুত্ৰতকৈও
 স্নেহ কৰোঁ। অৰ্জুনক ।
 অৰ্জুন, অৰ্জুন, ক্ষমা কৰা মোক,—
 পুত্ৰহত্যা বুলি মই,
 তোমাৰ কৃষ্ণক,
 নকৰাবা মোলৈ বিনয় ?—
 প্ৰিয় শিষ্য !
 গুৰু হৈও নিচেই অজ্ঞান মই,—
 সেই বুলি নহবা বিমুখ ।
 তুমি মোৰ শিষ্য হৈও
 বিশুপতি শ্ৰীকৃষ্ণৰ চিৰলগবীয়া—
 অন্তৰৰ ভাব মোৰ
 নিশ্চয় দেখিছা তুমি জ্ঞান দাপোণেৰে—
 নিচেই নিৰ্দোষী মই,—
 পাপ-দাগহই মোক
 কলঙ্কিত কৰিছে ইমান ।
 পুত্ৰৰ শোকত যদি
 কৰা দোষী গুৰুক তোমাৰ—
 সোধা ভেঙ্গে তোমাৰ সখিক—
 তেওঁ মাৰোঁ বুজে মোৰ

অন্তৰাত যন্ত্ৰণা কিমান—
সেই যন্ত্ৰণাৰ
পোৰণি জুৰাবলৈকে
গুৰু হৈও,
তোমাৰ শৰণাগত হ'লোঁ ;—
প্ৰিয় শিষ্য !
ক'ব। মোৰ মন্ত্ৰিৰ উপায় !

ছোকৰাৰ গীত ।

কালেন্ডা—তাল সহকৃষ্ণ ।

হৰি হে ! কৰিবা কৰুণা দয়াময়,
মই মূঢ় প্ৰাণী অধীনতা মানি
পাপকেহে মাৰ্খো কৰিছোঁ আশ্ৰয় ।
তযু প্ৰাণ সখি অৰ্জুনক মই
দিছোঁ যি যন্ত্ৰণা নিৰদয় হৈ,
সেই বুলি হৰি, মোক কোপ কৰি
নহবা নিৰ্দয় (অধমক কোপ কৰি তুমি নহবা নিৰ্দয়)
(মই মহা অধৰমী, তুমি নহবা নিৰ্দয়)
(ভাবি শত্ৰু বুলি, অধমক ভুলি
নাঁতৰাবা মোক নিৰদয় হৈ)
মই কৰিছোঁ কাকুতি, খুজিছোঁ মুকুতি,
অস্তিমত যেন মোৰ গতি হয় ।
তোনাকো খাটিছোঁ প্ৰিয় শিষ্য মোৰ
যি যন্ত্ৰণা দিছো আশ্বাসি অন্তৰ,
তোমাৰ সখীক নুভুলাবা মোক,
(মই নিৰাশ্ৰয়)
(জ্ঞানহীন গুৰু তোমাৰ মই নিৰাশ্ৰয়)
(পাপী কোঁৱৰৰ দাস মই মহা নিৰাশ্ৰয়)
(অন্ধ গুৰু মই, দয়াবান হৈ যুজিব উপায়
দিয়া ধনঞ্জয়)
মই তোমাৰ সাহতে কৰিছোঁ নিৰ্ভৰ,
নহবা গুৰুৰ প্ৰতি নিৰদয় ।

(জয়দ্রথৰ বেগেৰে প্ৰৱেশ ।)

(নিজে নিজে)

জয়দ্রথ । —

হ'ল মোৰ প্ৰাণৰ সংশয়,
কি জানো কি হয় মোৰ সূৰ্য্য অন্ত গ'লে ।

কোনে মোৰ অন্তৰত কৈ দিয়ে যেন

—নাই তোৰ বন্ধা এইবাৰ—

অৰ্জুন কৃতান্ত তোৰ ।

হায় !

অকালতে জীৱনৰ স্নেহ-শান্তি এৰি

সপিব লাগিব প্ৰাণ পাৰ্শ্বৰ হাতত ।

প্ৰাণৰ দুঃশলা মোৰ,

বিদায় কালৰ সেই

অশ্রুভৰা চকু দুটি আৰু

নেদেখিম এই জীৱনত ।

আহা !

পদুমী চকুত তোৰ

কি মধুৰ ৰস সানি

চাই চাই মোৰ ফালে দিছিলি বিদায়,—

নেদেখিম আৰু

স্নেহা সনা সেইখনি মুখ,—

প্ৰাণপুত্ৰ মণিভদ্ৰ মোৰ ।

আনন্দ অমৃত ভৰা তোৰো মুখখনি

নাই আৰু দেখিবৰ আশা,—

তোৰেবাবে, মাত্ৰ তোৰেই কাৰণে,

ৰাখিছিলোঁ যি অন্তৰ স্নেহেৰে ভৰাই

সেয়ে আজি নাশ হব পাৰ্শ্বৰ হাতত ।

তোৰে মুখ চাই চাই

কৰিছিলোঁ আনন্দৰ কল্পনা যিমান,

বুৰিব সকলো আজি মৃত্যু সাগৰত,—

(সূৰ্য্যৰ ফালে চাই)হেবা দিবাৰ ! মিনতি কৰিছোঁ,

ৰাখা এই অধমক আজি,—

অস্তাচল এৰা আজি তুমি,—

বেনেদৰে থাকি তুমি বধ্য আকাশত

বিলাইছা উদ্দীপ্ত কিরণ
 থাকা ঠিক ভেনেদবে বিশ্ব পোহবাই—
 তেজোময় তোমার দীপ্তিৰ
 চিকিঝিকি পৰি যেন পার্শ্বৰ চকুত
 নিদিয়ে দেখিব মোক,—
 নোহোৱা নিৰ্দ্দয় যেন ।
 তোমার পৰাই দেৱ,
 লাভ কৰে অগতে জীৱন,—
 আজি তুমি অন্ত যোৱা বাবে
 নাশ হলে মোৰ দৰে ক্ষুদ্ৰ প্রাণী এটি,
 নহব নে কলঙ্ক তোমার ?
 চোৱা দেৱ—
 (মৃত্যু বিভীষিকা দেখি চকি উঠি)
 উহুহু—
 ইকি মুক্তি ভয়ঙ্কৰ,—
 বিকট বদন মেলি
 কালান্তক অগ্নি শিখা লৈ দূচকুত
 বেগাই আহিছে মোৰ ফালে ।
 কোন তুমি ভীষদণ্ড লৈ
 ধৰিব আহিছা মোক ?
 কুব্জাজ ! কুব্জাজ !—
 ইকি দেখোঁ ?
 সহস্ৰ সূৰ্য্য আজি উঠিছে শূন্যত
 এক-সুই-তিনি-চাৰি—
 অসংখ্য—অসংখ্য—
 কোটি কোটি সূৰ্য্য জলে আকাশ ভৰাই,—
 গ'ল—গ'ল—অলি গ'ল দুই চকু মোৰ,—
 ইকি !
 মোৰ একান্ত আৰু বুৰিল অগত,—
 নিমাত—নিমাত—নিমাত সকলো—
 ইকি ! ইকি !
 পুনৰ উঠিল সূৰ্য্য, পুনৰ বুৰিল—
 উল্কাবৃষ্টি—উল্কাবৃষ্টি চাৰিকালে,—

উঃ ! দগ্ধ হ'ল নিখিল জগত,—
ক'লৈ যাওঁ ! ক'ত গৈ লুকাওঁ,—
চাৰি ফালে দীপ্ত দাবানল ।
নাপাওঁ বিচাৰি পথ ।

ইকি ?

কোন তুমি গাণ্ডীৰ হাতত লৈ ?
অৰ্জুন ! নামাৰিবা, নামাৰিবা মোক,—
উঃ ! তীব্র শব—তীব্র শব—
কুব্জৰাজ ? বক্ষা কৰা—বক্ষা কৰা মোক—

দ্রোণ । —

ইকি সিদ্ধপতি ?
উন্মাদ হৈছা তুমি প্ৰাণৰ ভয়ত ?
অৰ্জুনৰ শত্ৰু হলা বুলি
হোৱা কিয় আতঙ্কত বিহ্বল ইমান ?
স্বিৰ হোৱা সিদ্ধুবাজ !—
নাই ইয়াত অৰ্জুনৰ ভয় ।

জয়দ্রথ । —

তৃতীয় পাণ্ডৱ !
উপহাস কৰা কিয় ?
পৰিছেহি শত্ৰু বুলি হাতৰ তলত
কৰা কিয় ঘৃণাৰে বিৰূপ ?

দ্রোণ । —

ভীতব্ৰাস্ত বীৰ !
চোৱা চকু মেলি
নহওঁ অৰ্জুন মই,—
কিন্তু,
অৰ্জুনৰ অস্ত্ৰগুৰু দ্রোণাচাৰ্য্য মই,—

জয়দ্রথ । —

সঁচানে আপুনি
অস্ত্ৰগুৰু দ্রোণাচাৰ্য্য ?—

দ্রোণ । —

কিয় ?
দ্রোণাচাৰ্য্য বুলি,
হোৱা নাই অনুমান ?

জয়দ্রথ । —

প্ৰভু !
চিনিবলোঁ ইমান পৰে,—

গুরু !

দয়া কৰি প্ৰাণৰক্ষা কৰা মোৰ ?—

দ্রোণ । —

নিশ্চিন্তেৰে থাক। তুমি,—

পণ মই কৰিছোঁ যেতিয়া,

ৰক্ষা 'তুমি পৰিবা নিশ্চয় ।

আহা এৰে বগন্ধেত্ৰলৈ,—

ৰচিম দুৰ্ভেদ্য ব্যুহ আজি,—

স্বমুৰাই তাৰ ভিতৰত

নিৰাপদে ৰাখিম তোমাক ।

সূৰ্য্য অন্ত যোৱালৈকে

প্ৰাণপণ কৰিও পাৰ্থই,

নোৱাৰিব সোমাব ব্যুহত ।

অন্নদ্রব্য । —

গুরুদেৱ ।

তথাপিতো মনে মোৰ নামানে প্ৰবোধ ।

ক্ষণে ক্ষণে যেন

অৰ্জুনৰ উগ্ৰ মুক্তি

দেখা পাওঁ চকুৰ আগত ।

যিমানো ফুৰাও চকু,

পাৰ্থময় দেখো সকলোতে ।

দ্রোণ । —

অতিবিজ্ঞ ভৱৰ লক্ষণে এনেকুৱা—

দৈৰ্ঘ্য ধৰি

দিয়া এৱে মনক উৎসাহ ।

নিশ্চয় বিফল হব অৰ্জুনৰ পণ ।

অন্নদ্রব্য । —

প্ৰভু !

আপোনাৰ ভৱঘাতে তেস্তে

থাকিলোঁ নিৰ্ভয় হৈ—

আপোনাতে প্ৰাণ মোৰ কৰিলোঁ অৰ্পণ ।

সময়ত ৰণ উল্লাসত

নোযোৱা পাহৰি যেন অধম শিষ্যক ।

(দুয়োৰে প্ৰস্থান)

চতুৰ্থ গাৰ্ভাস্থ

যুধিষ্ঠিৰৰ শিৱিৰ

(কৃষ্ণ-অৰ্জুনৰ প্ৰৱেশ)

- যুধিষ্ঠিৰ । — ভাই অৰ্জুন !
অনুবোধ এটা বক্ষা কৰা যোৰ,—
অৰ্জুন । — সদায় প্ৰস্তুত দাদা—
যুধিষ্ঠিৰ । — ভাই !
বৰ দুখ বাজিছে প্ৰাণত,—
কৌৰৱ-পাণ্ডৱ মিলি এশ পাঁচ ভাই আনি,—
তাৰ ভিতৰত মাত্ৰ এজনী ভগিনী ;—
এনেই তো পুত্ৰশোক
সকলোৰে দহিছে অন্তৰ,—
তাতে আৰু দিনে দিনে
আত্মীয় নাশৰ বাতৰিৰে,
তিলে তিলে পুৰি নিছে
অন্তৰৰ স্নেহ ভাৰবোৰ,—
নিজেই বুজিছা তুমি,
পাইছা কিমান পুত্ৰ-শোকৰ যন্ত্ৰণা,—
ভাই-
প্ৰাণধন আৰ্জুনিক
কৌৰৱে কৰিলে নাশ অন্যায় বণেৰে,—
তাৰবাবে কি কৰিবা শান্তিৰ বিধান ?
বিধাতাৰ ইচ্ছাতেই জন্ম লাভ কৰি
বিধাতাৰ ইচ্ছাতেই পুনু গুচি গ'ল ;—
বিধাতাৰ ওপৰত কি আছে বিধান ?
তাৰবাবে,
পুত্ৰ শোকাকুল হৈ
কিয় আৰু জালি দিয়া শোকৰ অগণি ?
ভাই ধনঞ্জয় !

পুত্রের শোকত
দগ্ধ হোৱা এই অন্তবেবে,
যিদবে সহিবা তুমি
চকুৰ আগত লৈ
দুঃশলাৰ বৈধব্য যন্ত্ৰণা ?
ভাই ! চিৰদিন বাধ্য তুমি মোৰ,—
এবি দিয়া,
জয়দ্রথ বধৰ প্ৰতিজ্ঞা !

শ্ৰীকৃষ্ণ । — ভাল কথা ধৰ্ম্মৰাজ !
ধনঞ্জয়ে নিশ্চয় পালিব আদেশ তোমাৰ,—
তৃতীয় পাণ্ডৱ !
নাই প্ৰয়োজন তেস্তে সমৰ সাজত,—
কৰা আয়োজন এৱে চিতা সাজিবৰ,—
সকলোৱে দেখক বিশুব,
প্ৰতিজ্ঞা বিমুখ হৈ পাৰ্থ মহাবীৰ
আত্মহত্যা কৰে আজি চিতাৰ অগ্নিত,—
দলিয়াই পেলোৱা গাণ্ডীৱ
সৌ সাগৰৰ অতল তলিত,—
(ভীমৰ প্ৰৱেশ)

ভীম । — কিয় কৃষ্ণ !
কিয় লাগে গাণ্ডীৱ পেলাব
দলিয়াই সিদ্ধুৰ বুকত ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — ধৰ্ম্মৰাজৰ আজ্ঞা পালন হেতু,—

ভীম । — পুত্ৰৰ শোকত হেনো
ক্ষিপ্ত হ'ল ধৰ্ম্মৰাজ আজি ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — মাজুদামা, হোৱা নাই ক্ষিপ্ত ধৰ্ম্মৰাজ,—
কিন্তু, জয়দ্রথ বধ হলে
দুঃশলাৰ বৈধব্য বেষ
কি সতেবে বৰ চাই চকুৰ আগত—
তাকে ভাবি ধৰ্ম্মৰাজ আকুল, অধীৰ !

ভীম । — ধৰ্ম্মৰাজ !

পুত্রহন্তা শতদুৰ কাৰণে ভাবিছা
 উত্তৰাৰ বৈধব্য পাহৰি ?
 কিয় তেস্তে আছা তুমি সংসাৰ ক্ষেত্ৰত ?
 কিয় তেস্তে আলি এই সমৰ অনল
 ঢালি দিছা লক্ষ লক্ষ প্ৰাণীৰ আছতি ?
 তোমাৰে আদেশ মানি
 ৰাজ্যনাশ, বনবাস, অজ্ঞাতবাস, জতুগৃহ দাহ,
 ভুগি আছোঁ অশেষ যন্ত্ৰণা,—
 ভুগিছে পত্নীয়ে কত যুগিত লাঞ্ছনা ;—
 আজি আৰু তোমাৰে আজ্ঞাত
 প্ৰতিজ্ঞা বিমুখ হৈ তৃতীয় পাওৰে,
 নাশিব জীৱন নিজে চিতাৰ অগ্নিত ;—
 ভাল কথা,
 নিকণ্টকে কোঁৱৰৰ ৰাজ্যলাভ হব ।
 তেস্তে ভাই অৰ্জুন !
 কৰা আয়োজন চিতা গাজিবৰ,—
 হোৱা সাজু মৃত্যুৰ কাৰণে,—
 দাদাৰে আদেশ মানি
 নিমাতে ভুগিছা কিমান যন্ত্ৰণা,—
 আজি আৰু তেওঁৰে আদেশ মতে,
 ভয় হৈ চিতাৰ অগ্নিত
 যন্ত্ৰণাব কৰা অৱসান ।
 যুধিষ্ঠিৰ । — (নিজে) ভীমৰ বাবেই মই শক্তিত সদায়,—
 ভাই বৃকোদৰ !
 যন্ত্ৰণাব মূল বুলি তোমাৰ দাদাই
 ক্ৰুদ্ধ তুমি হৈছা ইমান ?
 থ'ক তেস্তে অপূৰ্ণ ইচ্ছা মোৰ,—
 ভীম । — অপূৰ্ণ থাকিব কিয় তোমাৰ ইচ্ছা ?
 জয়দ্রথ বধিব
 নাই আৰু প্ৰয়োজন ;—
 স্নেহব অৰ্জুন !
 পালা তুমি দাদাৰ আদেশ,—

- এবি দিয়া প্রতিজ্ঞা তোমাব,—
 প্রাণাহতি দিয়া আজি চিতাব অগ্নিত,—
 চিতাগ্নিত তোমাব বিনাশ দেখি
 পাহৰক ধৰ্ম্মবাজে অভিমন্যু শোক ।
- যুধিষ্ঠিৰ । —
 প্রাণাধিক বৃকোদর,
 কিয় কবা বিক্রপ ইমান ?
 ভাই !
 জয়দ্রথ বধৰ কাৰণে
 যেতিয়াই দানিছে শত্ৰবে
 পাস্তপাৎ অস্ত্র অর্জুনক,—
 দুঃশলাৰ বৈধব্য ভাগ্য
 নিয়তিৰ অঞ্চল বিধান বুলি
 তেতিয়াই বুজিছোঁ সঠিক ।
- ভীম । —
 সি কি ধৰ্ম্মবাজ ?
 স্তুতদ্রাবে বৈধব্য যন্ত্রণা
 নিয়তিৰ অঞ্চল বিধান,—
 দুঃশলাৰ হব কিয় ?
 লিঙ্গুপতি জয়দ্রথ
 মহাবন্ধু আপোনাৰ,—
 সেইবাবে জয়দ্রথে কালিৰ বণত
 আর্জুণিক নাশ কৰি অন্যায় ছলেবে
 স্তম্ভ দিছে তোমাব প্রাণত,—
 কিদবে সহিবা তুমি
 দুঃশলাৰ বৈধব্য যন্ত্রণা ?
- যুধিষ্ঠিৰ । —
 কৃষ্ণ ! কৃষ্ণ !
 শুনা ভাই ভীমৰ বিক্রপ,—
- শ্রীকৃষ্ণ । —
 মাজুদাদা কাস্ত হোৱা—
 তোমাব কথাত
 ধৰ্ম্মবাজে অন্তৰত
 মৰ্ম্মাস্তিক পাইছে বেদনা,—
- ভীম । —
 কিমান সহিম কৃষ্ণ ?
 যি শত্ৰুৱে অন্যায় বণত কালি

বিনাশিছে প্রাণব পুত্রক,
 তারবাবে ইমান দয়ালু —
 নহয় নে অসহ্য প্রাণত ?
 ধর্মরাজ ! দাদা !
 নোরাবা সহিব যদি ভীমব বিজ্রপ,
 আনন্দ মনেবে তেস্তে
 পার্থক আদেশ দিয়া
 বিনাশিব জয়দ্রথ পাষণ্ডব প্রাণ ।

যুধিষ্ঠির । —

ভাই ধনঞ্জয় !
 আনন্দেবে দিলোঁ অনুমতি,—
 কৃষ্ণব সন্মতি আরু পবামর্শ লৈ
 জয়দ্রথ বধ হেতু কবা আয়োজন ।

শ্রীকৃষ্ণ । —

মধ্যম দাদা,
 হৈছে নে বাসনা পূরণ ?—
 অগ্রসব হোরা এরে কুব্জক্ষেত্রলৈ,—
 যোরা ধর্মরাজ, সোমোরা শিবিব,—
 আহা সখি !

করোঁ গৈ সমব উদ্যোগ ।

(সকলোবে প্রস্থান)

তৃতীয় অঙ্ক

প্রথম গর্তাঙ্ক

শকত ব্যূহব সম্মুখ
(বণ-সজ্জাবে দ্রোণ ।)

দ্রোণাচার্য্য । — (নিজে নিজে) দীনবন্ধু হরি !
নিজ ধর্ম্ম ত্যাগী বুলি মোক
নিদিবা নে প্রতিজ্ঞা পালি ?
ভজিব চন্দন সানি অন্তর-দেশত
তোমাকে দেখোন মই পূজিছোঁ সদায় ?
দিবানে কবিব মোক প্রতিজ্ঞা পালন ?
পারিমনে নিষ্ফলিব অর্জুনের পণ ?
(দরত কৃষ্ণাৰ্জ্জুনক দেখি) ইকি দেখোঁ ।
আহা !

ভূরনমোহন রূপ লৈ
কৃষ্ণাৰ্জ্জুন আহিছে দেখোন ?
(কৃষ্ণাৰ্জ্জুনের প্রবেশ)
আহা যোব প্রিয় শিষ্য ধনঞ্জয় !
আহা জগন্নাথ !

অর্জুন । — গুৰুদেব ! প্রণিপাত কৰোঁ চরণত—
পুত্রশোক প্রপীড়িত অধম শিষ্যব
লোৱা আজি অস্ত্রব পৰীক্ষা,—
গুৰুদেব !
তুনিছোঁ সখিব মুখে—
জয়দ্রথ পুত্রহন্তা নোব ;—

সেইবাবে কবিছোঁ প্রতিজ্ঞা,—
 সূৰ্য্যাস্তৰ আগতেই আজি
 নাশিম সিদ্ধুবাজক,—
 গুৰুদেৱ !
 কৃপা কৰি অধমক দিয়া আশীৰ্বাদ
 হয় যেন প্রতিজ্ঞা পালন মোৰ ।

দ্রোণ । —

প্ৰিয় শিষ্য !
 আশীৰ্বাদ কবিছোঁ তোমাক,
 লাভ কৰা বিজয় গৌৰৱ,—
 তোমাৰ প্রতিজ্ঞা শুনি,
 জয়দ্রথে মাগিছে আশ্ৰয় মোৰ,—
 আশ্ৰিতক আশ্ৰয় নিদিয়া
 ধৰ্ম্মৰ বিৰোধী কাম,—
 সেইবাবে,
 কবিছোঁ প্রতিজ্ঞা ময়ো,
 সূৰ্য্যাস্তৰ আগতে কোনেও
 নোৱাৰিব বিনাশিব সিদ্ধু নৃপতিক ;—
 প্ৰিয় শিষ্য !
 নিজৰ শক্তিকে এৱে
 চেষ্টা কৰা প্রতিজ্ঞা বন্ধাব ।

অৰ্জুন । —

আহাঁ তেন্তে গুৰুদেৱ !
 দেখক সখিয়ে, দেখক জগতে,
 গুৰুশিষ্য সমবত কাৰ পৰাজয় ।
 (দুয়োৰো যুদ্ধ ।)

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

(নিজে নিজে)
 আচাৰ্য্যই ভাবিছে মনত,
 অৰ্জুনক বণত নিষুক্ত ৰাখি,
 কোনোমতে কটাৰ সময়,—
 বুজা নাই সখিয়ে কিন্তু আচাৰ্য্যৰ ভাৱ,—
 (অৰ্জুনলৈ চাই) সখি !
 প্রতিজ্ঞাৰ কথা আছেনে মনত ?

- অসংখ্য শত্রুক দলি
কেতিয়া কবিবা তুমি প্রতিজ্ঞা পূরণ ?
ক্ষান্ত হোৱা সম্ভৱত এৱে,—
- অৰ্জুন । — (ইজিত বুজি) গুৰুদেৱ ! যাওঁ এৱে—
আন সময়ত তেস্তে পূৰ্ণ হব নগৰ আকাঙক্ষা,—
- দ্রোণ । — যুদ্ধবীৰ্তি এয়েনে তোমাৰ ?
- অৰ্জুন । — ক্ষমা কৰা গুৰুদেৱ—
(কৃষ্ণাৰ্জুনৰ প্ৰস্থান । ভীমৰ প্ৰৱেশ ।)
- ভীম । — গুৰুদেৱ !
প্ৰণিপাত কৰোঁ। চৰণত,—
- দ্রোণ । — জয় হক তোমাৰ ধীমান,—
- ভীম । — গুৰুদেৱ !
ধৰা অস্ত্ৰ ততালিকে,—
ছিন্ন ভিন্ন হিয়া মোৰ শোকৰ হেঁচাত,—
দৈৱ আশীৰ্ব্বাদ নভি
বধিছা শিশুক কালি সপ্তবধী মিলি,—
বাৰ বাৰ কৰি চেষ্টা,
দৈৱ বিপাকত,
বাৰে বাৰে হৈছে। পৰাজিত,—
কিন্তু গুৰুদেৱ !
দিম আজি সমুচিত প্ৰতিফল তাৰ,—
যি সকল ক্ষত্ৰিয় গুণানিয়ে
অস্ত্ৰহীন অৱস্থাত অন্যায় বণেৰে,
আৰ্জুনিক বিনাশিছে কালি,—
আজিৰ বণত,
এটা এটাকৈ সিহঁতৰ
হৃদপিণ্ড উভাৰি আনিম ।
- দ্রোণ । — বৰ তুট হ'লোঁ। তোমাৰ কথাত,—
তাতোকৈও তুট হম,
কাৰ্য্য যদি হয় কথা মতে,—

- ভীম । — বৃকোদৰ বাক্যবীৰ নহয় অকল,—
 দ্রোণ । — হোৱা তেস্তে বণ উল্লাসিত,—
 ভীম । — হোৱা সাৱধান (বলেবে গদাঘাত)
 দ্রোণ । — ধন্য শিক্ষা—
 (যুদ্ধ কৰি কৰি দুয়োৰো প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

বণশ্ৰুজ

(এফালৰ পৰা সাত্যকি, ভূবিশ্ৰবা, ধৃষ্টদ্যুম্ন, কৃপাচাৰ্য্য, আৰু এফালৰ পৰা কৰ্ণ আৰু আন বীৰ সকলৰ যুদ্ধ কৰি কবি প্ৰৱেশ ।)

- অৰ্জুন । — আহাঁ মহাবতী !—
 অদ্ভুত বীৰত্ব হেনো
 দেখুৱালা কালিৰ বণত,—
 লোৱা আজি পৰিচয় তাৰ,— (শৰ মাৰে)
 কৰ্ণ । — পৰিচয় ?
 পুত্ৰৰ কাষত গৈ
 নিজে নিজে পাবা পৰিচয়,—
 অৰ্জুন । — বীৰকুল গ্লানি কৰ্ণ ।
 সপ্তৰথী একেলগে আক্ৰমণ কৰি,
 অন্যায় বণেৰে কালি,
 নিৰস্ত্ৰ শিশুক বধি
 নাৰকী কলঙ্ক লেপি ক্ষত্ৰিয় কুলত,
 এতিয়াও লাজ পোৱা নাই,—
 বীৰত্বৰ পৰিচয় এয়ে তো তোমাৰ ?

খুজিছিল। তুমিয়ে এদিন
 একমাত্র বধ লৈ সমৰ জিনিব,—
 সেইবাবে হেনো,
 ঘোল বছৰীয়া শিশু
 পাইছিল। সমান যুজাক ?
 ছিঃ ছিঃ কৰ্ণ !
 ঘিণ লাগে দেখিলে তোমাক,—
 কি কম কৰ্ণ !
 আছিলেঁ। দূৰত—
 নহলে পাষণ্ড,
 সপ্তৰথী স'তে
 গোটেই পাণ্ডৱ কুল
 চূৰ্ণ কৰি পেলালোহেঁতেন ।

কৰ্ণ । — জানো মই ধনঞ্জয় বীৰত্ব তোমাৰ,—
 চাওঁ মই আজি তাৰ শেষ পৰিচয় ;—
 অস্ত্র লোৱা ধনঞ্জয় ! আশ্চৰ্য্য কৰা— (শব মাৰে)

অৰ্জুন । — পুত্ৰহস্তা ধৃণিত পামৰ !
 নাই আজি নিস্তাৰ তোমাৰ ।
 (দুয়ো যুদ্ধ কৰে আৰু কৰ্ণই পলায় ।)
 ছিঃ ! ছিঃ ! ছিঃ !
 ক'লৈ পলোৱা কৰ্ণ ?—
 নোলোৱানে অৰ্জুনৰ শক্তিৰ চিনাকি,—
 পলোৱা—পলোৱা—
 পলোৱা শত্ৰুক শব নাহানে পাৰ্থই,—
 আজি হক,— কালি হক—
 সমুচিত শিক্ষা পাবা পাৰ্থৰ হাতত ।
 (দূৰ্য্যোধনৰ প্রৱেশ ।)

দূৰ্য্যোধন । — (সেনা সকললৈ)
 শুনা, শুনা, যুজাকসকল,—
 নিয়তিৰ লিপি,
 অৰ্জুন নিধন হব আজিৰ বণত,—

নপলাবা কোনোজনে,—

নিপিন্ধিবা কপালত কলঙ্কৰ ফোঁট,—

প্ৰাণপনে বণ কৰা সকলো সেনাই,—

অৰ্জুন । — আই কুৰুপতি ?
আনিছে। উচিত অস্ত্র
কৰে। বুলি তোমাক সাক্ষাৎ,—

দূৰ্য্যোধন । — অস্ত্ৰত পুত্ৰ শোক
বৰকৈ বাজিছে হেনো ?

অৰ্জুন । — পুত্ৰশোক কেনেকুৱা
বুজাম অন্ধৰাজক আজি,—

(যুদ্ধ কৰি দুয়োৰো প্ৰস্থান । বেগেৰে দ্ৰোণৰ প্ৰৱেশ ।)

দ্ৰোণ । — (নিজে নিজে) মহা শঙ্কা উপস্থিত আজি,—
ভুবিপ্ৰৱা মহাবীৰ আদি
সংখ্যাহীন কুৰুসেনা পৰিছে বণত,—
কোনফালে চাওঁ মই অকলে অকলে ?
পাৰ্থৰ শৰব বিদ্যুৎ শিখাত
পৰিছে সকলো সেনা পতঙ্গৰ দৰে,—
বৃকোদৰে বজ্ৰ আঘাতেৰে
উৰাইছে কুৰুসেনা তৃণ খণ্ড যেন,—
সোৱা !—

যুজিছে পুত্ৰই মোৰ কেনে বিদ্ৰূমেৰে,—
কৰা পুত্ৰ ! কৰা বণ মহা উল্লাসেৰে,—
তিলমাণো নলবা বিবাম,—

(প্ৰস্থান ।)

তৃতীয় গর্তাঙ্ক

বগম্বলী

(এফালৰ পৰা কৃষ্ণ-অৰ্জুন আৰু আনফালৰ পৰা অশ্বখামাৰ প্ৰবেশ।)

অশ্বখামা । — খন্তেক অপেক্ষা কৰা বখী !
যুজিম তোমাৰ স'তে
আনন্দেৰে তৃপ্তি পলুৱাই,—

অৰ্জুন । — গুৰুপুত্ৰ !
কিভাবে আহিলা তুমি পাৰ্শ্বৰ আগত ?
নাজানানে,
অৰ্জুনৰ হতাশন কিমান তেজাল ?
মনত আশঙ্কা হয়,
কিজানিবা গুৰুদেৱে পায় পুত্ৰশোক !

অশ্বখামা । — এৰা গৰ্ব পাণ্ডুৰ নন্দন,—
পণ মোৰ—
অৰ্জুনৰ নাম আজি কৰিম বিলোপ।

অৰ্জুন । — ভাল কথা বীৰ,
হওক পৰীক্ষা তেন্তে অস্ত্ৰৰ আগত।
(যুদ্ধ কৰে। যুদ্ধত পৰাস্ত হৈ অশ্বখামা পলায়।)

শ্ৰীকৃষ্ণ । — (অৰ্জুনৰ প্ৰতি)
অসামান্য বীৰ তুমি মহী মণ্ডলত,—
আচৰিত শিকিছা কোশল।—

(কৃষ্ণ-অৰ্জুনৰ প্ৰস্থান। ধৃষ্টদ্যুম্ন আৰু সহদেৱৰ প্ৰবেশ)

ধৃষ্টদ্যুম্ন । — তাকেই ভাবিছোঁ মই—
কিদৰে পুৰণ হব অৰ্জুনৰ পণ।

সহদেৱ । — কি চিন্তা কৰিছা তুমি ?
শ্ৰীকৃষ্ণ সাৱধি যাৰ,

অসাধ্য কি তাৰ ?
চোৱা সৌ অৰ্জুনক সমৰ ক্ষেত্ৰত
শোভে কেনে দ্বিতীয় ভাস্কৰ যেন ।

ধৃষ্টদ্যুম্ন । — সঁচা কথা কণিষ্ঠ পাণ্ডৱ ।
পৃথিবীত নাই বীৰ পাৰ্শ্বৰ সমান,—
তথাপিতো শঙ্কা হয়,—
চোৱা, চোৱা,—
কিমান শত্ৰুৱে আহি
বেঢ়ি ধৰিলেহি অৰ্জুনক,—

সহদেৱ । — নকৰিবা শঙ্কা,—
চোৱাচোন,
পাৰ্শ্বই আকাশ ছাটি নিক্ষেপিছে শৰ,—
পলাইছে শত্ৰু সেনা শিয়ালৰ দৰে ;—
আৰু চোৱা সৌ—
অগ্নিবৰ্ণ বথৰ মাজত—
অচেতন কৰ্ণবীৰ,—
বথ লৈ পলাইছে বেগেৰে সাৰথি ;—
সৌৱা চোৱা পাৰ্শ্বৰ শৰত
অশ্রুখামা বীৰৰ দেহত
বাগবিছে শোণিতৰ ধাৰ ।

ধৃষ্টদ্যুম্ন । — চোৱা, চোৱা,—
বিষম সঙ্কট যেন উপস্থিত হ'ল,—
পুত্ৰৰ দুৰ্গতি দেখি,
আহিছে আচাৰ্য্য সৌৱা
আঙুৱাই পৰন বেগেৰে,—

সহদেৱ । — আচৰিত শিক্ষা,—।
চোৱা বীৰ !
আচাৰ্য্যৰ কি হ'ল দুৰ্গতি,—
গুৰু বুলি নিদিলে অলপো ক্ষমা,—
কাটিলে ধনুৰ গুণ কেনে কৌশলেৰে,—

ধৃষ্টদ্যুম্ন । — চোৱা, চোৱা,

তুলি ললে ধনু পুনু ভীষণ ক্রোধেবে,—
 গুৰু-শিষ্যে নাগি গ'ল তুমুল সংগ্রাম,—
 সহদেব । — আহাঁ বীর ।
 দুয়ো মিলি বিনাশো শত্ৰুক,— (দুয়োবে প্রস্থান)

গদাযুদ্ধ কৰি ভীম আৰু দুঃশাসনৰ প্ৰৱেশ)

ভীম । — দুঃশাসন ! কলঙ্ক কুক্কুলব,—
 নাই তোৰ বক্ষা আজি,—
 কলঙ্কিত হৃৎপিণ্ড তোৰ
 বিদাৰিম আজি,—
 হব মোৰ প্ৰতিজ্ঞা পূৰণ ।

দুঃশাসন । — দাস্তিক !
 কদাপিতো নকৰিব কল্পনা মনত,
 শুনি তোৰ অসাৰ গৰ্জ্জন,
 অন্তৰত ভয় পাম মই,—

ভীম । — আহ তেস্তে নবোধম—
 (দুয়োৰো অসি যুদ্ধ আৰু দুঃশাসনৰ অসি-কাটি
 ভীমে দুঃশাসনৰ হাতত ধৰে ।)

এইবাৰ কি কৰিব ?—
 মহাপাপী দুঃশাসন !
 আগৰ যিমান তোৰ যুগ্ম আচৰণ
 স্মৃতিলৈ টানি আনি
 লম আজি শেষ প্ৰতিশোধ,—
 ক'ত আছা পতিব্ৰতা পাঞ্চালী সুলভী,
 হাঁহি হাঁহি চোৱা আজি
 পাষণ্ডৰ কুকৰ্ম্মৰ পৰিণাম,—
 মিলিছে স্বেযোগ আজি,—
 পাপীৰ স্পৰ্শত হোৱা অপৱিত্ৰ খোপা,
 বুকৰ ডেজেৰে তাৰ স্তবলিত কৰি
 হোৱা আহি বিশ্ব-বিমোহিনী—

(দুঃশাসনক বধিবলৈ অসি তুলি ধৰে)

- দুঃশাসন । — ভীম ! এৰি দিয়া যোক,—
বৰ ইচ্ছা অন্তৰত মোৰ
কুবল্কেত্ৰ সমৰৰ দেখোঁ পৰিণাম,—
- ভীম । — (অটহাঁহিৰে) —কুবল্কেত্ৰ সমৰৰ এয়ে পৰিণাম,—
(দুঃশাসনক তলত পেলাই লৈ বুকত অস্ত্রাঘাতৰ উদ্যোগ)
- দুঃশাসন । — আহাঁ ! শেষ হ'ল প্ৰাণৰ আকাঙক্ষা,—
(বেগেৰে অশ্বখামা আৰু কৰ্ণৰ প্ৰৱেশ)
- কৰ্ণ । — গুৰুপুত্ৰ ! হানা অস্ত্ৰ, হানা অস্ত্ৰ,—
কৰে হেনো সৰ্ব্বনাশ ভীমে,—
(ভীমলৈ দুয়ো শৰ মাৰিব ধৰে)
- ভীম । — (দুঃশাসনক এৰি দি)
আহাঁ তেস্তে,
একেলগে সকলোকে চূৰ্ণ কৰি থও,—
(অশ্বখামা, কৰ্ণ, দুঃশাসনৰ লগত অসিযুদ্ধ কৰি কৰি প্ৰস্থান)
-

চতুৰ্থ অঙ্ক

প্ৰথম গৰ্ভাঙ্ক

মায়া কুঞ্জ

(মায়া-সখীসকলৰ গীত)

গীত

মিলন মাধুৰী জিলিকাওঁ আহা আহা প্ৰাণ লগৰী,
কুঞ্জ আমোদি নাচি নাচি তোলোঁ প্ৰেমৰ লহৰী,—

নখৰ কুঞ্জ উঠিব হাঁহি

পমিৰ আমাৰো হিয়া পাহী

লয়লাসে যাম ভাহি ভাহি,—

আমাৰ লগতে প্ৰেমিকো ভাহিব বিবহ বেদনা পাহৰি ।

(মায়া আৰু শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰৱেশ)

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

দেৱী ! জানা তুমি—

গোলোক তিয়াগি নামিছোঁ ধৰাত

কৰিবলৈ কি কাৰ্য্য সাধন,—

মাত্ৰ মোৰ প্ৰাণ সম ভকতৰ বাবে ।

শুনা মায়া কুহকিনী—

ভক্তবাণী কেতিয়াও নহব বিফল,—

সাগৰ শুকাব, সূৰ্য্যও ঋহিব,

দৃশ্যমান বিপুল জগত—

গুড়ি হৈ মিলি যাব শূন্যৰ লগত,—

তথাপি নহব মোৰ ভকতৰ

প্ৰতিজ্ঞা লংঘন,—

তথাপিহে হয় যদি,

নিশ্চয় জানিবা মায়া,
তেতিয়াই ব্রহ্মাণ্ডের হব সর্বনাশ ।

মায়া । — প্রভু !
চিৰদিন ভক্তপ্রিয় তুমি,—
এনে কাম নাই জগতত,
করিব নোরাবা তুমি ভক্তের কাৰণে,—
দিয়া মোক আদেশ মুবাৰি,
কি কাম সাধিম মই ?

শ্রীকৃষ্ণ । — কুহকিনী !
অনুভব করিছোঁ মনত,
বীৰেন্দ্র পার্শ্বই যেন
গোরাবিব প্রতিজ্ঞা পালিব,—
সেইবাবে আশঙ্কিত মই ;—
সেইবাবে দেৱী !
মনত গুণিছোঁ,—
ছলনাবে বক্ষা কবোঁ অর্জুনের পণ ।
মহামায়া ! তুমি শক্তিশুভী,
লাগে মোক সহায় তোমাৰ,—
কবা দেৱী, কবা মোৰ উপকাৰ
পণ বক্ষা হক মোৰ ভক্ত অর্জুনের ।

মায়া । — কি আদেশ করিবা দাসীক,
কোৱা বমাপতি !
আনন্দেৰে কৰিম পালন,—

শ্রীকৃষ্ণ । — বেলা এতিয়া তৃতীয় প্রহর,
একপৰ বাকী মাত্ৰ সূৰ্য্য অন্তলৈকে,—
এই সময়তে তুমি মায়াৰ জালেৰে,
চাকি ধোৱা সুক্ৰমক,—
সকলোৱে বুজে যেন, সন্ধিয়া নামিল বুলি,—

মায়া । — নাৰায়ণ !
ইয়াতে হবনে তযু বাসনা পূৰণ ?

শ্রীকৃষ্ণ । — তেনেই নিশ্চিত্ত হম মই—

সফলিব ভক্তৰ প্ৰতিজ্ঞা ।

মায়া । — সুক্ৰম্য কেতিয়া মুক্ত হব ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — পাঞ্চজন্য বজাম যেতিয়া,
কাৰ্য্যসিদ্ধি হ'ল বুলি,
তেতিয়াই সামৰিবা. মায়া আৱৰণ,—

মায়া । — সাৰোগত তোমাৰ আদেশ ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । — পলম নকৰা তেন্তে,—
সোনকালে কৰা গৈ সূৰ্য্য আৱৰণ,—

মায়া । — প্ৰণাম কৰিছোঁ প্ৰভু ৰাজিৰ পদত ।
(শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰস্থান)

সঙ্গিনীসকল,

গোৱা সকলোৱে মিলি

“জয় বিশ্ণুপতি শ্ৰীকৃষ্ণৰ জয়”

সঙ্গিনীসকল । — “জয় বিশ্ণুপতি শ্ৰীকৃষ্ণৰ জয়”
(সকলোৰে প্ৰস্থান)

দ্বিতীয় গৰ্ভাঙ্ক

(জয়দ্রথ, দুৰ্য্যোধন, শকুনি, কৰ্ণৰ প্ৰৱেশ)

পিচত শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰৱেশ)

কৰ্ণ । — আহক যদুপতি !

দুৰ্য্যোধন । — (নিজে নিজে) সখিৰ কি ভুল !
কৃষ্ণক আৰু “আহক যদুপতি” বুলি মাতিলে ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । — মহামানী, মহাৰাজাধিৰাজ দুৰ্য্যোধন ! পৃথিৱীত আপুনি
মহা ভাগ্যৱান । বিনাযুদ্ধে আপোনাৰ প্ৰবল শত্ৰু অৰ্জুন
আজি মৃত্যুৰ মুখত পৰিব । ৰাজেন্দ্ৰ ! শুভদাতা বিধি
আজি আপোনাৰ ফালে সুপ্ৰসন্ন ।

দুৰ্য্যোধন । — কি কলা কৃষ্ণ ! তোমাৰ মুখত আজি আচৰিত কথা শুনিলোঁ । সকলোৱে জানে, তুমি জানা, দুৰ্য্যোধন মহাপাপী, মহা পাষণ্ড—ধৰ্ম্মযুদ্ধত দুৰ্য্যোধনে শাস্তি পাব, বিজয়ী পাণ্ডৱ পৃথিৱীৰ ৰাজা হ'ব । বিশেষকৈ, তুমি পৰম ধাৰ্ম্মিক । সেইবাবে ধৰ্ম্মপ্ৰাণ পাণ্ডৱৰ লগ লাগি অধাৰ্ম্মিক ৰাজা দুৰ্য্যোধনক সবংশে নাশ কৰিবলৈকে সঙ্কল্প কৰিছিল। আজি তেনেহলে অধৰ্ম্মৰ জয় আৰু ধৰ্ম্মৰ ক্ষয় বুলি কৈছা কিয় ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — মহীপাল ! বাস্তৱতে মোৰ তেনেকুৱাই বিশ্বাস আছিল । কিন্তু কুটিল কালৰ মাহাত্ম্যত দেখোন আজি সকলো বিপৰীত হ'ল ।

দুৰ্য্যোধন । — কৃষ্ণ ! ৰাজা দুৰ্য্যোধন পাপী, অধাৰ্ম্মিক বুলি এতিয়াও তোমাৰ বিশ্বাস আছেনে ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — সম্পূৰ্ণ বিশ্বাস আছে মহাৰাজ ।

শকুনি । — তোমাৰ বিশ্বাস হলেনো হানি হ'ল কি ? জগতৰ লোকে দেখক, পৰম ধাৰ্ম্মিক ৰাজা দুৰ্য্যোধনৰ ধৰ্ম্মফলত অধাৰ্ম্মিক ৰাজা যুধিষ্ঠিৰৰ সহোদৰ ধনঞ্জয়ে আজি নিজে সজা চিতাৰ জুইত পৰি মৰিবলৈ ওলাইছে । তাল হৈছে—বোপাই, নিজৰ ফালত নিজে পৰিছে ।

কৰ্ণ । — বান্ধুদেৱ ! এতিয়া কি ভাবি ইয়ালৈ আহিছে ?

শকুনি । — বুজা নাই ! সখিৰ প্ৰাণ ভিক্ষা কৰিবলৈ,—

শ্ৰীকৃষ্ণ । — সৌবল ! সখিৰ প্ৰাণ ভিক্ষা কৰিবলৈ অহা নাই । সখিয়ে চিতাগ্নিত প্ৰাণ বিসৰ্জ্জিব, সেই শুভ বাতৰি দিবলৈহে আহিছোঁ । তোমালোক সকলোৱে তাত উপস্থিত থাকিলে তেওঁৰ সত্যধৰ্ম্ম পালন নিজ চকুৰে দেখা পাবা, বুজিব আৰু গোটেইখন ব্ৰহ্মাণ্ডেও দেখিব আৰু বুজি পাব । নহলে, তোমালোকৰ মনত সন্দেহ থাকিব পাৰে । তোমালোকে হয়তো ভাবিবা, অৰ্জ্জুনে প্ৰতিজ্ঞা পালন নকৰি প্ৰাণৰ ভয়ত পলাই গৈ নিৰুদ্ধেশ হৈছে ।

শকুনি । — সঁচা কথা, সঁচা কথা,—ইয়াত আমাৰ একো ক্ষতি নাই,

- সম্পূৰ্ণ লাভ । কি কোৱা বোপা দুৰ্য্যোধন ।
- জয়দ্রথ । — সঁচাকৈয়ে তো মামা । এনে সুখৰ দিন আৰু ক্ষেতিয়া আহিব ?
- কৰ্ণ । — (নিজে নিজে) একোকে বুজিব নোৱাৰোঁ । কোৱা পাৰ্শ্বসকলক কি ছলেৰে বুজাবলৈ যে ছলী চুড়ামণি আহিছে, বুজিব পৰা নাই ।
- শ্ৰীকৃষ্ণ । — মহাৰাজ দুৰ্য্যোধন । আজি সন্ধিয়া তৃতীয় পাণ্ডৱ অৰ্জুনে চিতাগ্নিত প্ৰাণাহতি দি ধৰ্ম্ম-প্ৰতিজ্ঞা পালন কৰিব । আপোনালোক সবান্ধৱে শুভাগমন কৰি—
- শকুনি । — ভাল, ভাল, শুভকাৰ্য্যত আমি নিশ্চয় যোগ দিমগৈ,—
- দুৰ্য্যোধন । — (শকুনিক বাধা দি) আঃ, কয় কি মামা,—মনে মনে থাকক,—(কৃষ্ণৰফালে চাই) আপোনাৰ বক্তব্য শেষ কৰক,—
- শ্ৰীকৃষ্ণ । — শুভাগমন কৰি সখিৰ ধৰ্ম্ম-প্ৰতিজ্ঞা সৰ্ব্বতোভাৱে বশ্য কৰাব । বিনয়েৰে নিমন্ত্ৰণ জনালোঁ । যাওঁ নৰনাথ—
- (শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰস্থান)
- দুৰ্য্যোধন । — (কৰ্ণলৈ) সখি । কৰ্ত্তব্য কি এতিয়া ?
- কৰ্ণ । — কৰ্ত্তব্য এতিয়া মৰণ কালত ধনঞ্জয়ৰ প্ৰতি সৎ আচৰণ কৰা । অৰ্জুনে আমি সকলোৰে আগত প্ৰাণ ত্যাগ কৰিলে তেওঁৰ মুক্তিৰ পথ মুকলি হ'ব । কাৰণ, সত্য-প্ৰতিজ্ঞা পালনৰ বাবে আমি সকলোৱে অন্তঃকৰণেৰে তেওঁক ধন্যবাদ দিম ।
- দুৰ্য্যোধন । — সজ্ঞত কথা । বলা তেন্তে সখি, আহক মামা ।—
- জয়দ্রথ কি কৰিব ?
- শকুনি । — জয়দ্রথো যাৰ,—
- কৰ্ণ । — জয়দ্রথ নগলেও হয়—
- শকুনি । — ভাল বিবেচনা তোমাৰ । যাৰ প্ৰাণৰ শত্ৰু আজি নিজে মৰিবলৈ ওলাইছে, তেওঁ নাযাব ? বৰঞ্চ, আমিয়ে নাযাব পাৰোঁ । কি বোপা জয়দ্রথ ? তুমি নাযাবা নে ?

- জয়দ্রথ । — মই নাযাওঁ যদি কোনে যাৰ মায়া ?
- কৰ্ণ । — শখি ! সকলোৰে মিলি তেনেহলে এতিয়া যোৱা যাওঁক,—
- শকুনি । — কিন্তু দুঃশাসন ক'ত আছে ? তাকো লগত নিব লাগিব ।
দুঃশাসন নগ'লে দুই-চাৰিআধাৰ তিতা-মিঠা শুনাৰ কোনে ?
- দুর্যোধন । — নহয় মায়া, তাত গৈ বিক্ৰপ কৰিবৰ আৱশ্যক নাই,—
- শকুনি । — ভাল কথা কৈছা মহাৰাজ ! বিক্ৰপ নকৰিম ? বিক্ৰপ
কৰি কৰি ভীমৰ কেচু মাৰিম, তেহে এৰিম । বোপা,
এনে দিন কেতিয়াবা হৈছে নে হব ?
- কৰ্ণ । — বাস্তৱতে—
- জয়দ্রথ । — মহাৰাজ দুর্যোধন ! মোৰ পণ আছে জানেই নহয় ?
মই এদিনৰ বাবে হলেও দ্রোপদীক উপভোগ কৰিম ।
- শকুনি । — সেইটো তুমি যিমান পাৰা কৰিবা । অকল দ্রোপদীক
কিয় ? দ্রোপদীৰ জননী পাঞ্চাল ৰাণীক পৰ্য্যন্ত তোমাৰ
মনমোহিনী কৰি লবা । সোৱা দেখোঁ সূৰ্য্য মাৰ গৈ
আহিল ?
- দুর্যোধন । — বলা ভেঙে—পলম কৰিবৰ আৱশ্যক নাই ।
- শকুনি । — শুভস্য শীঘ্ৰম—
(সকলোৰে প্ৰস্থান)

তৃতীয় গৰ্ভাঙ্ক

দ্বৈপায়াণৰ একাশ ।

(শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু মায়া)

- শ্ৰীকৃষ্ণ । — শক্তিশূৰী !
আচৰিত তোমাৰ শক্তি,—
তোমাৰ মায়াবল ধন্য,—
আৱৰিছা দিনমণি মায়াৰ জালেৰে,—

বাঞ্ছা যোৰ নিশ্চয় ফলিব ।

মামা । — ইচ্ছাময় নাৰায়ণ ।
তোমাৰ ইচ্ছাত
কি কাৰ্য্য নো নহয় সাধন ?
তোমাৰ ইচ্ছাতে
ক্ষুদ্রতম প্রাণী এটিয়েও
ঋন্তেকে কবিব পাৰে ব্রহ্মাণ্ড বিনাশ ।

শ্রীকৃষ্ণ । — সৌৱা, আহিছে সন্ধিয়া এৱে,—
আহিছে কোৱৰ কুল জয়দ্রথ সতে ;—
সকলোৱে ভাবিছে মনত,
সোমাব অৰ্জুন আজি চিতাৰ অগ্নিত,—
মনত ৰাখিবা দেৱী,—
পাঞ্চজন্য বজাম যেতিয়া,
সামৰিবা মায়া জাল,—

মামা । — সাৰোগত প্রভুৰ আদেশ— (প্রস্থান ।)
(গীত গাই গাই ইন্দ্ৰাদি দেৱতাসকলৰ প্ৰৱেশ)

শ্রীকৃষ্ণ । — ইকি ! আচৰিতে মধুৰ সঙ্গীত ?

দেৱতাসকল । — হেৰা কমললোচন, কমলা বঙ্গন, কালিয়দমনকাৰী,
হেৰা নিত্যনিৰঙ্গন, নিখিল তাৰণ, মদনমোহন হৰি,—
হেৰা সত্য সনাতন, সঙ্কটভঙ্গন, মধুকানন বিহাৰী,
হেৰা বিশ্ব আৰাধন, ব্ৰহ্মৰ জীৱন, গিৰিগোৱৰ্দ্ধনধাৰী—
হেৰা প্ৰেমৰ আকৰ, দেৱ দামোদৰ, সৰ্ব্বগুণাকৰ নাম,
হেৰা বিশ্বৰ আৰাধ্য, ভঙ্গজন বাধ্য, সিদ্ধিদাতা গুণধাম—
হেৰা বেণুবাদক, ভূৱনপালক, ঋষেকদেৱ শ্রীনাথ,
হেৰা বেদস্বৰূপ, ত্ৰিজগত ভূপ, অপৰূপ জগত্ৰাতা ।

শ্রীকৃষ্ণ । — (ইন্দ্ৰৰ প্ৰতি) অমৰ পতি !
কি ভাবি আহিলা আজি ?

ইন্দ্ৰ । — সৰ্ব্ব জ্ঞানময় গৌৰিন্দব
কি আছে অজানা ?
দামোদৰ !

সকলোৰে কাতৰ অস্তৰ ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

বাসৰ,
কি কাৰণে কাতৰ ইমান ?

ইন্দ্র । —

ইকি শুনোঁ দামোদৰ আচৰিত কথা ?
নাৰায়ণ সখি যাৰ,
সেই ধনগ্ৰয়ে আজি
নোৱাৰি পালিব পণ,
তিয়াগিব অগ্নিত জীৱন,—
কেশৱ ।

অৰ্জুনৰ শৰৰ আগত
কোনে পাৰে স্তম্ভিৰ থাকিব ?
দেখিছোঁ খাণ্ডৱ দাহনত,
দেখিছোঁ কিমানবোৰ দৈত্য নিধনত,
ফালগুনিৰ সমৰত অস্তিৰ সকলো,—
আজি তেন্তে কয়,
ক্ষুদ্ৰ এই কুৰুসেনা ভেদি
নোৱাৰিলে জয়দ্রথক বিনাশ কৰিব ?
বিশ্বপতি, কৰিছোঁ সংশয়—
নহয় কিজানি বক্ষা অৰ্জুনৰ পণ ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

জয়দ্রথ বধ কৰা অৰ্জুনৰ পক্ষে
নহয় কঠিন কাম,—
কিন্তু, দুইজন ভক্ত লৈ
পৰিছোঁ বিষম সঙ্কটত ।
ভক্ত ধনগ্ৰয়ে কৰিছে প্ৰতিজ্ঞা
“সূৰ্য্যাস্তৰ ভিতৰত জয়দ্রথ বধ”—
ভক্ত দ্রোণাচাৰ্য্যে তাত প্ৰতিদ্বন্দী হৈ
কৰিছে প্ৰতিজ্ঞা—
সূৰ্য্য অস্ত যোৱালৈকে
নিৰ্ব্বিয়ে ৰাখিব বুলি সিদ্ধ নৃপতিক,—
কাৰ কথা অৱহেলি কাৰ কথা পালোঁ ?
দুয়োজন সম ভক্ত মোৰ,—

সেইবাবে ভাবিছোঁ মনত,
 ছলনাৰে ভক্ত পণ কৰিম পূৰণ ।
 চোৱা, চোৱা দেৱৰাজ !
 দীপ্ত বেলি এতিয়াও যোৱা নাই মাৰ,-
 কিন্তু,
 মায়াৰ ইচ্ছিত মতে
 অকালতে ধৰণীত আন্ধাৰ নামিব,—

ইন্দ্র । — কৃপাময় ! কোৱা কৃপা কৰি—
 সূৰ্য্যক আবৰি ৰাখি
 কিদৰে সাধিবা কাৰ্য্য ?

শ্রীকৃষ্ণ । — সন্ধিয়া নামিল বুলি
 বুজিব পৃথিৱীবাসী,—
 জয়দ্রথ, কোৱেও বুজিব মনত
 অন্ত গ'ল সূৰ্য্যদেৱ—
 অৰ্জ্জুনৰ পণ ব্যৰ্থ হল বুলি ;—
 সেইবাবে সকলোৱে আনন্দ মনেৰে
 চাবলৈ আহিব
 অৰ্জ্জুনৰ প্ৰাণ বিসৰ্জন ;—
 আদেশিম মায়াক তেতিয়া
 গুচাবলৈ মায়াৰ চাকোন,—
 সকলো পৃথিৱীবাসী দেখিব তেতিয়া
 অৰ্দ্ধবেলা এতিয়াও আছে আকাশত,-
 তাৰ পিছে কি ঘটিব
 সহজতে বুজি লবা,—

ইন্দ্র । — ধন্য নাৰায়ণ,
 ধন্য তযু মহিমা অপাৰ ।

শ্রীকৃষ্ণ । — দেৱৰাজ !
 যোৱা এৱে অমৰ দেশত,—
 যাওঁ মই দ্বৈপায়নলৈ,—

ইন্দ্র । — সুবাৰি ।

ইচ্ছা করোঁ। অনক্ষ্যত থাকি
চাম এই বিচিত্র মহিমা ।

শ্রীকৃষ্ণ । —

ভাল কথা—

(সকলোরে প্রশ্ৰয়ন)

পঞ্চম অঙ্ক

প্রথম গর্তাঙ্ক

বণস্থল

(শব গৃহৰ মাজত জলোৱা চিতাৰ আগত অৰ্জুন।)

অৰ্জুন। — মিলিব জীৱন আজি কাল সাগৰত,—
খন্তেক খন্তেককৈ
ক্ষয় গৈ কৰ্তব্য লোঁতত,
মিলিব জীৱন মোৰ অনন্তত গৈ,—
জীৱন মঞ্চত
খেলিলেঁ। কিমান খেলা,—
কিমান আশাৰ ফুল স্নগোদ্ধ ভৰাই
ফুলিল অস্তৰ মোৰ আমোদিত কৰি,—
কিন্তু, সকলো অসত্য হ'ল!—
অৰ্জুন থাকিব ক'ত—
কপিধ্বজ বধ সতে ক'ত বা গাণ্ডীৱ—
ক'ত বা প্ৰাণৰ সখি পৰম দয়ালু।
সখি! নাৰায়ণ! দীননাথ!
দুদিনীয়া সংসাৰত আহি,
তোমাৰ লগত একপ্ৰাণ হৈ মিলি,
কৰিলোঁ কিমানবোৰ কৰ্তব্য পালন,—
আজি আৰু সেই কৰ্তব্যকে
পালন কৰিবলৈ,
থিয় হলোঁ অগ্নিৰ মুখত;—
সম্পৰ্কবিহীন হৈ তোমাৰ লগত,—

নাজানো যাদব !
 অনন্ত বিশ্বৰ কোন একোণত গৈ
 পৰি ব'ম অচিনাকী হৈ ;—
 ভাই, বন্ধু, পিতৃ, মাতৃ, আত্মীয় স্বজম,
 সকলোকে এৰি
 চিৰকাললৈকে আজি মাগিম বিদায় ।
 দীনবন্ধু ! এতিয়াই আছিল ইয়াত,—
 ক'ত নো লুকাল এৱে ?
 এই আসন্ন কালত তোমাৰ সখিক
 দেখা দিয়া স্নেহসন্মুখ হৈ ?

(ভীম—লগতে নকুল, ধৃষ্টদ্যুম্ন, সহদেৱৰ প্ৰৱেশ)

ভীম । — (দূৰৰ পৰা) অৰ্জুন, অৰ্জুন,—
 এৰ পণ ভাই,—
 কৰ দৃঢ় পণ,—
 নাশ কৰি কুরুকুল
 একেলগে সকলোৱে এৰিম জীৱন ।

অৰ্জুন । — দাদা,
 শেষ হ'ল জীৱনৰ খেলা,—
 পণ পালনত অসমৰ্থ দুৰাচাবে,
 কিদৰে ধৰিব অস্ত্ৰ হাতৰ মুঠিত ?
 তোমাকে সপিলোঁ ভাব,—
 সমবত শত্ৰুক বিনাশী
 চেষ্টা কৰা প্ৰাণ পণ কৰি,
 হয় যেন ধৰ্ম্মৰাজ
 একচ্ছত্ৰী অধিপতি
 ভাবতৰ স্বৰ্ণ আসনত,—
 নকুল, সহদেৱ, ধৃষ্টদ্যুম্ন,
 সকলোৰে সহায়েৰে বণ জয় কৰি
 লাভ কৰা জয়লক্ষ্মী ।

(দুৰ্য্যোধন, কৰ্ণ, দুঃশাসন, শকুনি আৰু জয়দ্রথৰ প্ৰৱেশ)

আহাঁ, মহাৰাজ দুৰ্য্যোধন !
 আহাঁ বীৰ কৰ্ণ ! আহা নান্দা !

আহা দুঃশাসন ! আহা ভাই জয়দ্রথ !—

নাভাবিবা মোক আৰু

শত্ৰু বুলি তোমানোকে ;—

পূৰ্ব্বৰ সকলোবোৰ বোধ, অভিমান,

খোলা মনে পাহৰি পেলাই,

দিয়া মোক সকলোৰে প্রীতিৰে বিদায় ।

দুঃশাসন । — (আনবিলাকক আঁৰ কৰি দুঃশাসন আৰু শকুনিৰ কাণে কাণে)
মামা ! মামা !—

শকুনি । — ভাগিন ! ভাগিন !—

দুঃশাসন । — ধনঞ্জয়ৰ বগৰটো চোৱা !—

শকুনি । — ফান্দৰ মুখত পৰিলেই এনে হয় । ইমান দিন তেজৰ
গৰমত ভৰি মূৰৰ জাপত ঠায়েই নাছিল । এতিয়া বপুৰা
চেপাত পৰি হিম যেন চোঁচা হৈ পৰিছে,—

দুঃশাসন । — (কাণে কাণে) ঠিক কথা মামা,—
(প্রকাশ্যে) আহা ! বিশ্বজয়ী ধনঞ্জয় আজি পুৰি মৰিব—
বৰ দুখৰ কথা ।

ভীম । — পাষণ্ড দুঃশাসন ! ধনঞ্জয় মৰিব গাঁচা—কিন্তু তহঁতকো
নামাৰাকৈ মৰিবনে পশু ? একেলগে কিয় তহঁতক ইয়ালৈ
অনা হৈছে, বুজা নাইনে ?

জয়দ্রথ । — (ভীত হৈ) মামা ! মামা ! ইকি সৰ্বনাশী কথা ?
অ' মহাৰাজ ! অ' মহানীৰ কৰ্ণ ! অ' মামা,—

শকুনি । — আৰু মামা—মামা,—কি জনো মামা পৰ্য্যন্ত গৈ শিঙত
উঠে,—

জয়দ্রথ । — হায় ! হায় ! পাণ্ডৱবিলাক বৰ অধাৰ্ম্মিক,—

ভীম । — তোতকৈও অধাৰ্ম্মিক নে নৰপশু ?—

অৰ্জুন । — দাদা ! নকৰিব ক্ৰুদ্ধ মন,—
ধৰ্ম্মব্রত পালনৰ সঙ্কল্পেপৰে মই
হিংসা ঘেষ সকলো

জোকাৰি পেলাই দিছোঁ অন্তৰৰ পৰা,—
 ক্রুদ্ধ হৈ এই সময়ত
 অনর্থ ঘটালে কিবা,
 ব্যর্থ হব মোৰ ধৰ্মব্রত পালনৰ পণ,—
 বহু দূৰ যাম মই,—
 কোনেও নাযাব সঙ্গী হৈ,—
 ভীষণ—ভীষণ সেই বাট,—
 অকলে লাগিব যাব সেই বাট ধৰি ;—
 কেতিয়াবা উল্কাৰাজি
 প্রচণ্ড বেগেৰে আহি ভোটৰ সন্মুখ,—
 কেতিয়াবা আৰু বিশ্বব্যাপী অন্ধকাৰে
 আগুৰি ধৰিব দৃষ্টিপথ ;—
 কেতিয়াবা শুনা পাম মহা হাহাকাৰ,—
 কেতিয়াবা সুৰম্বৰ উত্তপ্ত কিৰণে
 ডেৱা-পোৱা কৰিব শৰীৰ ;—
 নাই তাত চন্দ্ৰমাৰ শীতল কিৰণ,
 নাই তাত তাৰকাৰ স্নিগ্ধ মিচিকনি,—
 নবলে বতাহ তাত শীতলতা সানি ;—
 যেয়ে যাব সেই বাট ধৰি,
 তাৰে প্ৰাণ দগ্ধ হব আগুণে শিখাত ;—
 তথাপিহে যাবই লাগিব মই,—
 দাদা ! এনেকুৱা সঙ্কট কালত,
 মাতা সেই অনাথ বন্ধুক,
 হয় যেন লগৰীয়া মোৰ ।

তীৰ্থ !—

ধনস্বয় ! প্ৰাণাধিক ধনস্বয় ভাই !
 ময়ে নে আত্মীয় তোৰ ?
 ভাই, কি কৰিছোঁ আত্মীয়ৰ কাম ?
 প্ৰাণপুত্ৰ আৰ্জুনিক, মোৰেই দোষতে,
 আগুৰি চাৰিওফালে শূণ্য শত্ৰুদলে,
 হত্যা কৰি অনায়াস বণত .
 তৃপ্তিহে তেজৰ পিয়াহ ;—
 আৰু, তোৰ এই জ্যেষ্ঠ বৃকোদৰে,

গুণানি গানি ক্ষত্ৰিয় কুলত,
নকৰি বিনাশ
পুত্ৰহস্তা নাৰকী দলক,
বাঁচি আছোঁ এতিয়াও ;—
আজি আৰু তাৰে বাবে প্ৰাণৰ অৰ্জুন,
নিজে তুমি বিসজ্জিব খুজিছা জীৱন ;—
ময়ে নে তোমাৰ জ্যেষ্ঠ সহোদৰ ?
যাক ভাবি পাণ্ডৱৰ প্ৰধান সন্তান,
খুজিছিলোঁ পাণ্ডৱৰ বিশ্বজয়ী নাম
অটুট ৰাখিব,
মহাপাপী ভীমৰ দোষতে
সিয়ে আজি বিসজ্জিব প্ৰাণ ।

অৰ্জুন । —

দাদা ।
কোনোৱে নহয় কাৰো বধৰ কাৰণ,—
হৰিৰ চৰণ বাদে অনিত্য সকলো ;—
ল'ক সকলোৱে হৰি নাম—

ভীম । —

ভাই অৰ্জুন !
নাই আৰু হৰিত বিশ্বাস,—
হৰিৰ বকম দেখি,
অনপো প্ৰবৃত্তি নাই হৰিৰ নামত ;—
হৰি হৰি বুলি আজন্ম কটাই,
দেখিব লগীয়া হ'ল আজি,
হৰি সখি অৰ্জুনৰ অকাল মৰণ,—
এয়ে নেকি পৰিণাম হৰিত ভক্তিৰ ?
হৰিৰ লগত থাকি, হৰি নাম গাই,
হৰিভক্ত নাম কিনি,
কিটো সৰ্বনাশ ঘটাই পাণ্ডৱৰ ?
হৰিৰ নামকে অন্তৰত সাৰ কৰি
তুলিছোঁ শিৱত মাত্ৰ বিপদৰ ভাৰ ।
কি সকাম এনেকুৱা হৰিৰ নামত ?

অৰ্জুন । —

দাদা,

ক্ৰোধৰ অধীন হৈ
নকৰিব হৰিনিদ্ৰা,—

ভীম । — এইটো হৰি নিদ্ৰা নে ?
হৰি গুণ আলোচনা,—
কোৱা ভাই !

হৰিকে সম্পদ ভাবি অৰেও জীৱন,
কি বিপদ ঘট নাই পাণ্ডৱৰ ?
এইবাৰ আৰু বিশ্বত জ্ঞাননী দিম
নলয় কোনেও যেন শ্ৰীহৰিৰ নাম,—

দুঃশাসন । — বোলে, ভায়ে ভায়ে দেখোন বহুত কথা হব ধৰিছা,—
আচল কামত ফাঁকি দিয়া হব নেকি ? অ' অৰ্জুন !
ইমানেই যদি প্ৰাণৰ মায়া, তেন্তে লোকক দেখুৱাই
এইবিলাক নাককটা কাম কৰিলা কিয় ? এই চিতাগ্নিকে
বা জ্বালা কিয় ? মৰিব খুজিছা যদি মৰা । নহলে
কোৱা মৰা নহব,—আমি গুচি যাওঁ ।

ভীম । — শুন দুঃশাসন !
তোৰ এই অসভ্যালি দেখি
শোণিত উতলি উঠে শিবৰ মাজত—
দুৰ্শ্বৰ্খ, তোৰ এই পশু-ব্যৱহাৰৰ প্ৰতিফল তই এই
ঠাইতে পাবি । অকলে নহয় তই, দুৰ্যোধন, কৰ্ণ, জয়দ্রথ,
আৰু এই পাশা খেলাৰ ধুৰ্ত্ত কপট শকুনি, সকলোৱে
আজি ভীমৰ হাতত প্ৰাণ এৰিবি । কেৱল অৰ্জুনৰ
সেহ দক্ষৰ কাৰণেই এই চিতা জলোৱা নাই । এই
চিতাত কুৰুকুল পাণ্ডুকুল সকলো পুৰি ভয় হব । নাভা-
বিবি, অৰ্জুনৰ মৃত্যুৰ পিছত তহঁতে নিস্তাৰ পাবি ।

দুঃশাসন । — নাপাওঁ নাপাম, পিছত যি হয় হব । এতিয়া ধৰ্ম্মৰাজ
যুধিষ্ঠিৰৰ তৃতীয় ভাই ধাৰ্ম্মিক ধনঞ্জয়ৰ ধৰ্ম্ম-প্ৰতিজ্ঞা পালন
হওক ।

(দ্রোণৰ প্ৰৱেশ)

দ্রোণ । — (নিজে নিজে) এইটো কেনে কথা হ'ল ? দীন দয়াময়ে

এই দীন ব্রাহ্মণৰ প্ৰতিজ্ঞাৰ সহায়ক হৈ, তেওঁৰ পৰম তজ্ঞ
অৰ্জুনৰ প্ৰতিজ্ঞা পূৰণলৈ অমনোযোগী হ'ল কিয় ?
অৰ্জুনৰ অনল প্ৰৱেশ গঁচাই হব নেকি ? বিশ্বাস নহয়,—
বাৰু শেষলৈকে চোৱা যাওঁক,—
(প্ৰকাশ্যে) অৰ্জুন, প্ৰিয়শিষ্য মোৰ ?—

অৰ্জুন । — গুৰুদেৱ ! আহক,—
অধম শিষ্যৰ অন্তিম কালত
খিয় হ'ক সমুখত মোৰ,—
চাই লওঁ চৰণ দুখনি,—

দ্ৰোণ । — ধনঞ্জয়, প্ৰিয়শিষ্য !
তুমি মোৰ পুত্ৰতো অধিক,
ভাবিছিলোঁ,
তুমিয়ে বিলাবা মোৰ মান-মশ
বিশ্ব সমাজত,—
কিন্তু আজি ময়ে প্ৰতিবাদী হৈ
ঘটালোঁ এই দুৰ্দৰ্শা তোমাৰ,—

দুৰ্য্যোধন । — ধনঞ্জয় ! পলম কৰা কিয় ? জগতত তুমি এজন অদ্বিতীয়
বীৰ । বীৰধৰ্ম্ম পালনত তোমাৰ দৰে বীৰ এজনে ইমান
ইতস্ততঃ কৰা উচিত নহয় । পলম কৰিলে তোমাৰ
বীৰধৰ্ম্ম পালনৰ সঙ্কল্পত বাধা ঘটিব পাৰে ।

ধৃষ্টদ্যুম্ন । — পৃথিৱী পতি দুৰ্য্যোধন ? ধনঞ্জয় এতিয়া আপোনাৰ কৃপা
ভিখাবী । দয়া কৰি অলপ সময় দিয়ক ।

দুঃশাসন । — ধৃষ্টদ্যুম্ন ! ভয় নাই । তোমাৰ তনীয় প্ৰধান বল্লভ পাৰ্শ্ব
মৰিলেও আৰু চাৰিজন থাকিব । বিধবা নাম কিনিব
নালাগিব ।

ধৃষ্টদ্যুম্ন । — দুঃশাসন ! সাৱধান হৈ কথা কৰি ?

অৰ্জুন । — (ধৃষ্টদ্যুম্নলৈ) ক্ষান্ত হোৱা বীৰ !
নহবা ক্ৰোধাঙ্ক,—

ভীম । — পশু দুঃশাসনৰ পশু ব্যৱহাৰ কোনে সহ্য কৰিব পাৰে

অৰ্জুন ?

অৰ্জুন । — দাদা, ক্ষমাৰ দৰে গুণ নাই। যাৰ ক্ষমা গুণ আছে, সি আটাইখন পৃথিৱীক জয় কৰিব পাৰে। দাদা, মন শান্ত কৰক। তৰোৱাল খাপৰ পৰা উলিওৱাতকৈ খাপত বন্ধ ৰখাটোৱেই বীৰত্ব।

দুঃশাসন । — শুনা অৰ্জুন, তুমি পৃথিৱীৰ পৰা বিদায় ললেই সকলো শান্ত হব। ইমান পলম কৰাটো ভাল হোৱা নাই।

অৰ্জুন । — ভাই দুঃশাসন, মোৰ পলম কৰিবৰ প্ৰয়োজন নাই। এবাৰ মোৰ সখি অনাথ বন্ধুৰ লগত সাক্ষাৎ হবৰ ইচ্ছা আছে মাত্ৰ।

শকুনি । — শুনিলা বোপা দুঃশাসন। অৰ্জুনৰ কথা শুনিলা ? তেনেহলেই বুজি ল'—অনাথ বন্ধুৰ লগত সাক্ষাৎ নকৰাকৈ বাপুকণে আৰু পৃথিৱী নেৰে।

অৰ্জুন । — গান্ধাৰপতি। সন্দেহ নকৰিব। মই তেস্তে পাণ্ডৱনাথ হৰিৰ চৰণ দৰ্শনৰ আকাংক্ষা নকৰোঁ। হৰি, হৰি বুলি এতিয়াই চিত্তাগিত প্ৰৱেশ কৰিম। ভাই নকুল, ভাই সহদেৱ, তোমালোকে মোৰ এই বীৰ সাজ খহাই দিয়া। মোক অন্তিম সাজেৰে সজাই দিয়া।

নকুল । — (আকুল স্বৰেৰে) দাদা, দাদা চৰণত ধৰিছোঁ দাদা, আমাক এনে নিদাৰুণ আদেশ নিদিব দাদা—

কৰ্ণ । — (নিজে নিজে) বৈষ্ণৱৰ অজ্ঞত অন্তিম কালত বৈষ্ণৱৰ সাজেই উচিত হব। (প্ৰকাশ্যে) ধনঞ্জয়, যদি তুমি ইচ্ছা কৰা, ময়েই তোমাক বৈষ্ণৱৰ সাজ পিন্ধাব পাৰোঁ।

অৰ্জুন । — বীৰবৰ। মোৰ আৰু শত্ৰু ভাৱ নাই। এতিয়া জগতখনেই মোৰ বন্ধু—আপুনিও মোৰ মিত্ৰ। তেস্তে মিত্ৰৰ কাম আপুনিগৈ কৰক—মোক বৈষ্ণৱ সাজেৰে সজাই দিয়ক।

কৰ্ণ । — (ভীমৰ প্ৰতি) মধ্যম পাণ্ডৱ, তোমাৰ কি অভিমত ?

ভীম । — মোৰ অভিমত, ভাই ধনঞ্জয়ৰ এই বীৰ সাজ এইদৰেই থাকক, খহাব নালাগে।

অৰ্জুন । — নহয় দাদা, স্নেহৰ অধীন হৈ সহোদৰৰ কৰ্ত্তব্য পালনত
বাধা নিদিব দাদা ।

ভীম । — তেন্তে আৰু কি কম অৰ্জুন ! হায় ভাগ্য !

কৰ্ণ । — আহা ধনঞ্জয়, তোমাৰ সাজ সলাই দিওঁ—
(অৰ্জুনৰ বীৰসাজ সোলোকাই বৈষ্ণৱসাজ পিন্ধাই দিবলৈ
ধৰে) ।

(শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰৱেশ)

কৃষ্ণ । — (দুবৰ পৰা) বৰা, বৰা, অঙ্গপতি,
নকৰিবা বিমোচন পাৰ্থৰ ভূষণ,—
বীৰজনে, উচিত জীৱন এৰা বীৰৰ বেশেৰে ।
শত্ৰু বুলি ধনঞ্জয়,
অস্তিত্ব কালতো, কিয় কৰা
শত্ৰুতা সাধন ?
ইকি, সখি ?
এৰিছা গাঙীৰ কিয় ?
মাটিত বাগবে কিয় অক্ষয় তুণিৰ ?
বিষাদিত কিয় দেখিছোঁ তোমাক ?
এয়েনে জীৱন এৰা বীৰৰ দাপেৰে ?
এয়েনে পালন কৰা বীৰ আচৰণ ?
লোৱা তুলি গাঙীৰ হাতত,—
এৰি দিয়া বিষাদিত ভাব ;—
নম্যম দাদা !
খিয় হোৱা অঙ্গগৃহ দুৱাৰ মুগত ;—
পাৰ্থৰ শোকত ধৰ্ম্মৰাজ
বিসাকুল বৰ,—
কদাপি তেওঁক
প্ৰৱেশিব নিদিবা ইয়াত ;—
উপস্থিত হলে তেওঁ,
নহব সখিৰ ধৰ্ম্ম-প্ৰতিজ্ঞা পালন ।

ভীম । — কৃষ্ণ !
বৰ নিদাৰুণ তুমি,—

দয়া মায়া আছে নাই তোমাৰ প্ৰাণত
 নোৱাৰেঁ। বুজিব একো।
 কোৱা,
 কোন প্ৰাণ লৈ তুমি
 কৰা এনে নিষ্ঠুৰ আদেশ ?
 এয়ে নেকি পৰিণাম
 পাণ্ডৱৰ কৃষ্ণ ভকতিৰ ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — মধ্যম দাদা, নিয়তি কেন ৰাখাতে—
 একোকে নকৰেঁ। মই,—
 কোনো শক্তি নাই মোৰ,—
 মোৰ ভক্ত হোৱাতকৈ
 কৰ্মভক্ত হোৱা শ্ৰেয়,—
 কৰ্ম গুণেৰেই জীৱে
 শুভাশুভ ফল পায় এই জগতত ;—
 যি কামত ব্ৰতী এৱে তুমি
 ততালিকে কৰা সমাপন,—

ভীম । — কৃষ্ণ ! কৰ্মপুজ্য জানোঁ। মই,—
 কিন্তু ভাই, কৰ্ম কোন আৰু তুমি কোন ?
 তুমিয়ে তো কৰ্মৰূপী ভগৱান।

শকুনি । — (দুঃশাসনৰ কাণে কাণে বিজ্ঞপৰ স্তবত)
 বোঁপা, শুনিছা, শুনিছা ভীমৰ কথা, গুৱালৰ নন্দন
 হল শ্ৰীভগৱান। —হায় ! হায় !

দুঃশাসন । — মামা, কি কাণ্ডখন যে হৈ পৰিল। পাণ্ডৱৰ ভগৱান
 গুৱালৰ নন্দন কৃষ্ণৰো আজি চাবৈ চাবি পোণ ৰাহিৰ হব।

শকুনি । — চাচোন এতিয়া—ইমান দিনৰ মূৰত সাত ঘাটৰ পানী
 এটা ঘাটত গোট ঝাইছেহি,—

কৃষ্ণ । — মাজু দাদা,
 শুনিছে নে কান্দোনৰ বোল ?
 কি জানোঁবা ধৰ্মৰাজে
 শোকত উন্মত্ত হৈ আহিছে ইফালে।
 ৰক্ষা কৰা তুৰন্তে দুৱাৰ,—

ভীম । —

কৃষ্ণ ! জানো মই,—
অমঙ্গলে ভবপূৰ তোমাৰ আদেশ,—
কিন্তু তথাপি তো
নাজানোঁ কি কাৰণত,
নোৱাৰোঁ। নুশুনি আমি তোমাৰ আদেশ;—
তোমাৰ নামতে মজিছোঁ যেতিয়া,
তোমাৰ আজ্ঞাকে কৰি লোঁ সাৰ,—
(শব গৃহৰ দূৰাৰ বক্ষণত নিযুক্ত হয়গৈ)

কৃষ্ণ । —

ধৃষ্টদ্যুম্ন, শিৱিৰ সোমাই তুমি
দিয়াটো সাধনা নাৰীসকলক,—
সাৰধান হবা,
কোনেও নোৱাৰে যেন সোমাৰ ইয়াত ।
(ধৃষ্টদ্যুম্নৰ প্ৰস্থান)

(অৰ্জুনকৈ)

সখি ! নকৰা পলম আৰু
প্ৰদক্ষিণ কৰা অগ্নি,—
অগ্নিৰ চাৰিওকাষে সাতবাৰ ঘূৰি
অস্ত্ৰশূলক চৰণত প্ৰণিপাত কৰি
অগ্নিত প্ৰৱেশ কৰা;—

অৰ্জুন । —

মাধৱ, কি কম তোমাক,
দাদাক এৰিলোঁ, তোমাক এৰিলোঁ,—
দাদাৰ বাসনা মই
নোৱাৰিলোঁ কৰিব পূৰণ;—
ভাবিছিলোঁ,
দাদাক ভাৰতপতি কৰি
ধৰ্ম্মৰাজ্য কৰিম স্থাপন;—
কিন্তু,—
নহল সঙ্কল্প মোৰ পূৰ,—
চোৱা সখি ! চোৱা হৰি !
মৰণ কালত কৰিছোঁ কাকুতি,—
ভাৰত সিংহাসনত

বহুৱাই ধৰ্মৰাজক,
এদিনৰ কাৰণেও
কৰা যেন ধৰ্মৰাজ্য ভাৰতবৰ্ষক,—
এয়ে মোৰ অনুৰোধ অন্তিম কালত ;—

দূৰ্বেগাধন । — ধনঞ্জয়,— অসহ্য, অসহ্য এনে কথা,—
সেইবাবে, অন্তিম কালত, তোমাৰ প্ৰাণত
বাধ্য হলোঁ আঘাতিৰ ৰক্ত কথা কৈ,—
কৰা যেন ক্ষমা,—
ভাৰতবৰ্ষৰ ক'তো এনে ঠাই নাই,
অধিপতি হব য'ত ভণ্ড যুধিষ্ঠিৰ ;—
কিন্তু, শ্মশান ক্ষেত্ৰত মাত্ৰ
এচমকা ঠাই আছে,—
প্ৰেতবোৰ প্ৰজা হব তাৰ,—

ভীম । — কি পামৰ ? ইমান সাহস তোৰ ?
ধৰ্মৰাজৰ স্থান হব শ্মশানত ?
দেখোঁচোন বাক,
কোন হয় অভিষিক্ত
ভাৰতৰ সম্ৰাট পদত ?—
অৰ্জুন,
লোৱা তুলি গাঙীৰ হাতত,—
বুবক প্ৰতিজ্ঞা তোৰ বিস্মৃতি সিদ্ধুত,—
আক্ৰমণ কৰা,—আক্ৰমা জয়দ্রথক,—
তোমাৰ প্ৰতিজ্ঞা ভঙ্গ পাপ-পৰিণাম,
মই লম মুৰ পাতি আনন্দ মনেৰে ;—
মাৰা, মাৰা, মাৰা,—
সমূলি নিৰ্মূল কৰা পাপী কুৰুকুল,—
(আক্ৰমণৰ উদ্যোগ)

শ্ৰীকৃষ্ণ । — (বাধা দি) কি কৰা, কি কৰা দাদা,
সামান্য ক্ৰোধৰ বশ হৈ
বিসৰ্জন নিদিবা ধৰম,—

ভীম । — ধৰ্ম ? য'ক ধৰ্ম ৰসাতললৈ,—

এবা, এবা, এবি দিয়া কৃষ্ণ,
গুদামুটি করোঁ। অধমক,—

কর্ণ । — মুখ ভীম সেন ?
যেনে তেনে জন হেনো রাজা দুৰ্য্যোধন,
গদাৰে পাৰিবা তুমি বিচূর্ণ কবিব ?
এবা এনে বাতুলতা এই সময়ত,—

শ্রীকৃষ্ণ । — কবা সখি ! প্রদক্ষিণ কবা অগ্নি,—

অৰ্জুন । — সাবোগত তোমার আদেশ,—
(অৰ্জুনে অগ্নি প্রদক্ষিণ করে)

শ্রীকৃষ্ণ । — সপ্তবার প্রদক্ষিণ হ'লনে সখি ?

অৰ্জুন । — পূর্ণ হ'ল সপ্তবার এইবার,—

শ্রীকৃষ্ণ । — গুরুক প্রণাম কবা,—

অৰ্জুন । — (দ্রোণলৈ)
গুরুদেব ।
প্রণামিছোঁ চরণত,—
অন্তিম বিদায় মাগে তোমাব শিষ্যই,—
দিয়া মোক শুভ আশীর্বাদ— (প্রণাম করে)

দ্রোণ । — ধনঞ্জয় ! ধনঞ্জয় !
পুত্রাধিক স্নেহব ডোলত বান্ধি
কিমান অস্ত্র ছল শিকাই তোমাক
এযেনে লভিলোঁ শেষ ফল ?
হায় !
মার গ'ল সূর্য্য আজি ভব দুপৰত,—
কি হ'ল, কি হ'ল কৃষ্ণ ?
কি কবিল। দয়াময় ?
উঃ ! যাওঁ মই—
নোৱাৰোঁ। থিৰেৰে চাব
নিদাৰুণ দৃশ্য এই,—

(দ্রোণৰ প্রস্থান ।)

- শ্রীকৃষ্ণ । — ধনঞ্জয় ! প্রাণসখি !
প্রণামা ধৰ্ম্মবাজক,—
- অৰ্জুন । — ধৰ্ম্মবাজ ! দাদা !
প্রণামিছোঁ দাসে চৰণত,—
- শ্রীকৃষ্ণ । — প্রণামা পদত সখি মাজু পাণ্ডৱ,—
- অৰ্জুন । — দাদা, মাজুদাদা,—
প্রণামিছে চৰণত দাস ধনঞ্জয়ে,—
নকৰিবা একো শোক অৰ্জুনের বাবে,—
আহা ভাই নকুল,— আহা ভাই সহদেৱ,—
দিয়া আহি আলিঙ্গণ অস্তিম কালত ।
সন্তপ্ত জীৱন মোৰ কৰা স্মৃশীতল ?
(দুয়োকে আলিঙ্গন)
সখি ! সখি ! অৰ্জুনের প্রাণ সখি !
দিয়া আলিঙ্গন— (কৃষ্ণক আলিঙ্গন)
মাধৱ ! সখিভাৱে দিলোঁ আলিঙ্গন,
প্রভুভাৱে এইবাব নমিছোঁ পদত ।
আশীৰ্ব্বাদ দিয়া.
নলভে নৰক যেন তোমাৰ কিঙ্কৰে ।
- শ্রীকৃষ্ণ । — দিওঁ আশীৰ্ব্বাদ, দূৰ হ'ক মনৰ বিষাদ,—
বিপু জয় কবি,
বিশ্বজয়ী হোৱা জগতত,—
- অৰ্জুন । — ইকি নাবায়ণ !
আচৰিত আশীৰ্ব্বাদ দিলা কিঙ্কৰক,—
শেষ কবি সংসাৰৰ খেলা,
ওলাইছোঁ গুচি যাব মায়া ডোল ছিঙি,—
এনে সময়ত কিঙ্কৰক,
কিয় দিলা এনে আচৰিত আশীৰ্ব্বাদ ?
- শ্রীকৃষ্ণ । — ধনঞ্জয় ! সখি !
কদাপি নহয় মোৰ আশীষ নিষফল,—
দিয়া সখি ! দিয়া জাপ চিতাব অগ্নিত,—

দৃঢ় হাতে ধরা ধনুর্বান,—
 বাঙ্কিছানে ভালদৰে অক্ষয় তুণিৰ ?
 সোমোৱা অগ্নিত এৰে পুত্ৰক স্নৰি,—
 অৰ্জুন । — অভিমন্যু ! প্রাণাধিক পুত্ৰ মোৰ,
 ক'ত আছা তুমি ?
 মনৰ বেদনা মোৰ মনতে থাকিল,
 শান্তি দিব নোৱাৰিছোঁ। পুত্ৰ যাত্ৰকক,—
 কাপুৰুষ অপদাৰ্থ পিতৃ মই তোৰ,—
 ক্ষমা কৰ গুণৰ মাধিক,—

ছোকৰাৰ গীত

দাদা মাতা সেই দীননাথ বিপদনাথ,
 এই অস্তিম কালত যেন বৰষে কৰুণাকণ,—
 প্রাণৰ হেঁপাহ মানে প্রাণত গামৰি,
 বিসজ্জিম আজি দন্ধ চিত্তত পৰি,
 মোৰ অন্তৰৰ বাসনা—
 জীৱনৰ মোৰ স্তম্ভময় সেই বাসনা,
 আজি সকলোটি দিন বিগৰ্জ্জন,—
 যাওঁ—যাওঁ তেস্তে সগি—

(চিত্তত জাপ দিবলৈ উদ্যোগ)
 (অগ্নি-দেৱতাৰ আৰ্হিৰ আৰ অৰ্জুনক ধৰে।)

অগ্নি । — ধনঞ্জয় ! সদায় স্নেহৰ তুমি মোৰ,—
 সদায় মনত কৰে। তোমাৰ প্ৰতাপ,—
 খাণ্ডৱ দাহন কৰি,
 কৰিছা নিস্তাৰ মোক.
 মহা বিপদৰ পৰা,—
 প্ৰতি উপকাৰ ৰূপে মই,
 কপিধ্বজ ৰথ আৰু অক্ষয় তুণিৰ,
 গাণ্ডীৱৰ স'তে মই দানিছোঁ তোমাক,—
 বিশ্বজয়ী বাঁৰ তুমি,—

আত্মনাশ কবিবর ইচ্ছা কবা কিয় ?
 বাসুদেব সখি যাব,
 থাকেনে অপূর্ণ তার পণ ?
 গাঙীর হাতত লৈ,
 পাণ্ডপাণ্ড অস্ত্র হানি,
 নাশ কবা পুত্র ঘাতকক ;

(চিতাত অগ্নি-দেবতার অন্তর্দান । শ্রীকৃষ্ণই পাণ্ডজন্য
 বজায় আৰু আকাশত সূর্য্য উঠে ।)

কুরুপক্ষ সকলোরে ।—(বিমূঢ় হৈ)—

ইকি ! ইকি ! ইকি !—

শ্রীকৃষ্ণ । —

চোরা, চোরা,
 কোবর পাণ্ডর
 সকলোরে চকু মেলি চোরা,—
 উঠিল সুকুম্ভ, সোরা অন্ধকাব ঠেলি,—
 এতিয়াও অর্ধবেলা শূন্য গগণত ;—
 পার্থব প্রতিজ্ঞা হ'ক পূরণ এতিয়া ।
 ধনঞ্জয় !

বিধাতা প্রসন্ন তোমালৈ,—
 চোরা সখি !
 সুব্রহ্মর উজ্জ্বল বশ্মিয়ে
 কেনেদবে ইছরালে ধবা,—
 সোনকালে শত্রু কবা নাশ ।
 বৈ যায় মাহেন্দ্র সুর্যোগ,—
 আক্রমা জয়দ্রথক,—

জয়দ্রথ । —

কি হ'ল, কি হ'ল হায় !
 হেৰুৱালোঁ। প্রাণ,—
 ক'লৈ যাওঁ—ক'লৈ যাওঁ— (পলাবলৈ দূরাবর ফালে যায়)

ভীম । —

আহ, আহ, সমর আলহী
 দেখুৱাই দিওঁ বাট যমপুৰীলৈ,—

জয়দ্রথ । —

হায় ! হায় !

- গ'ল প্রাণ—গ'ল প্রাণ,—
কোনে বাঞ্ছে অভাগীক ?
ধনভয় ! দয়ার সাগর !
কৃপা কৰা অধমক,—
প্রাণ দান দিয়া মোক ?—
ললৌ মই তোমার শরণ,—
- অৰ্জুন । — ছিঃ ছিঃ ! —সিন্ধুবাজ ! ইকি কার্য্য ?
বীর হৈ কৰা কিয় প্রাণব সংশয় ?
ইমান ভীৰুতা কিয় ?
কৰা যুদ্ধ মহা বিক্রমেবে,—
- জয়দ্রথ । — হেবা বিশ্বজয়ী বথী ?
তুমি শত্রু যাব—
জীরনব আশা ক'ত তাব ?
দিয়া প্রাণ দান—
মাগিছোঁ অভয় ভিক্ষা তোমাব পদত ।
- দুর্যোধন । — ধিক্ ধিক্ তোমাক ভীৰু সিন্ধুবাজ !
প্রাণব ভয়ত, শত্রুব পদত,
কবিড়া প্রাণব ভিক্ষা ?
ক'ত পালা এনে নীচ শিক্ষা ?
ধৰা ধনুৰ্বান,
কৰা বণ প্রাণপণ কবি ।
যায় যাব প্রাণ ক্ষতি নাই তাত,—
প্রাণ গ'লে সন্মুখ বণত—
গৌবরেবে গুচি যাৰা স্বর্গধামলৈ,—
- কর্ণ । — নাই ভয়, নাই ভয়,—
বাখিম নিশ্চয়,—
অৰ্জুনে অকল হাতে যুজিব কিদবে ?
একেলগে সকলোরে নাশিম পার্থক ।
- ভীম । — ভীমে হেনো জটপিণ্ড হৈ
থাকিব ইয়াত ?—

- ধৰা অগি বীবেজ্ঞ নকুল,
 ধৰা সহদেৱ স্নাতীক্ষু কৃপাণ,—
 গদাবে মই কৰোঁ। আক্রমণ।
- শকুণি। — অ' বোপা দুঃশাসন! হ'ল কি ?
- ভীম। — ভাল হ'ল মামা,—
 দুধে দুঃশাসনে সৈতে—
 তোমাকো পঠাওঁ যমপুৰীলৈ,—
- শকুণি। — সখি! নকৰা পলম আৰু,
 সাজু হোৱা সমৰত।
- অৰ্জুন। — সিদ্ধুৰাজ!
 আশ্বৰক্ষা কৰা এৱে,—
- ভীম। — যুদ্ধ, যুদ্ধ,
 যুদ্ধ মতলীয়া হোৱা সকলোৱে,—
 কৃষ্ণৰ কৃপাত আজি—
 বিষাদত আগন্দ মিলিল,—
 (জয়দ্রথ-অৰ্জুন, ভীম-দুৰ্যোধন, কৰ্ণ-নকুল, শকুণি-
 দুঃশাসনৰ যুদ্ধ।)

দ্বিতীয় গর্তাঙ্ক

বণস্থলৰ একাষ

(বক্তাজ্ঞ দেহেৰে পলাই আহি জয়দ্রথৰ প্ৰৱেশ)

- জয়দ্রথ। — অৰ্জুন! অৰ্জুন!
 নামাৰিবা—নামাৰিবা মোক—
 নিৰদয় নহবা ইমান,—

ইকি । ইকি ।

নুঙনি প্রার্থনা মোর

উগ্র মুক্তি ধবি

আওরাই আহিছা পেদি ।

নাহিবা, নাহিবা —নাহাবিবা মোক,—

ইকি । ইকি ।

নুঙনিলা,—নুঙনিলা—

প্রদীপ্ত গাঙীর লৈ

ওচব চাপিলা আহি ।

অজ্জুগ ! অজ্জুগ !

নিগতি কৰিছাঁ চরণত —

নাহানিবা তীক্ষ্ণ শব আক,—

উঃ ! কি ভীষণ ! কি ভীষণ

উপস্থিত মহাকাল শবদ মুখত,—

মবিলৌ—মবিলৌ—

সোরা,—সোরা,—

সেই পাণ্ডপাত মোর প্রাণ অন্তকারী,—

ইকি । ইকি ।

ইকি দেখো—

আওনিছে চাবিকাল উদ্ভাস্ত অগলে,—

হ্রদ, নদী, সাগর পবন, বন-উপবন,

দক্ষ হ'ল—দক্ষ হ'ল পৃথিবী তেনেই,—

ক লৈ যাওঁ—কেনি পলাও ?

ইকি । ইকি ।

অজ্জুগ—অজ্জুগ—চাবিকালে অজ্জুগ—

ক'ত গৈ লুকাওঁ এতিয়া মই ?

নাই—নাই—লুকাবর ঠাই নাই মোর ।

সেই—সেই—আজ্জুগিৰ কৰুণ বিলাপ,—

উঃ ! নোরাৰেঁ । শুনিব আক,—

কি অন্যায় ! কি অধর্মাচরণ !—

চৰায়ে ভালত সৌ

চিঞরিছে আৰ্ত্তনাদ তুলি—
 “মহাপাপী তই জয়দ্রথ”—
 বায়ুৰাজে তুলিছে হুকাৰ—
 “মোৰ পাপী তই জয়দ্রথ”—
 খবশ্ৰোতা নদীয়ে গাইছে—
 “শিশু হত্যাকাৰী পাপাচাৰী জয়দ্রথ”—
 গাইছে নীল আকাশে বজ্জ গাজোনেৰে
 “অধৰ্ম্মী অন্যায় যোদ্ধা পাপী জয়দ্রথ”—
 চাৰিফালে ধিক্কাৰ মাথোন,—
 চাৰিফালে আক্রমণ,—
 উঃ !
 অধৰ্ম্মীৰ পৰিণাম কিমান ভীষণ,—
 (গাণ্ডীৰত পাণ্ডপাণ্ড অস্ত্ৰ লগাই অৰ্জ্জুন আৰু পাছে পাছে
 শ্ৰীকৃষ্ণৰ প্ৰৱেশ ।)

শ্ৰীকৃষ্ণ । —

সখি ! সখি !
 শিৱক স্মৰণ কৰি,
 ততালিকে এৰি দিয়া পাণ্ডপাত বাণ,—
 কিন্তু সখি, সাৱধান হবা,—
 মাটিত নপৰে যেন ছিন্না মূৰ তাৰ,—
 শবৰ মুখত তুলি ৰাখিবা শূন্যতে,—
 মোৰ অনুমতিমতে ভক্ত স্বদৰ্শনে
 লৈ যাব সেই মূৰ
 সমস্তপঙ্কক তীৰ্থলৈ—
 য'ত জয়দ্রথ পিতৃ
 ধ্যানত নিমগ্ন হৈ
 চিন্তি আছে শঙ্কৰক ;—
 তুলি দিব সেই ছিন্না মূৰ
 আচম্বিতে তেওঁৰ হাতত ;—
 চক খাই যোগীৰাজে ধ্যানভঙ্গ হৈ
 ছিন্না মূৰ পেলাব মাটিত—
 ভাঙি গুড়ি হৈ যাব সন্তানৰ মূৰ,—
 নাপাৰ যোগীয়ে চিনি সন্তান নে কোন ;—

বিধিৰ নিৰ্বন্ধ এই,
 নোৱাৰে ঋণ্ডাৰ তাক কোনো শকতিয়ে,—
 নহলে,—
 যোগবলে বলীয়ান জয়দ্রথ পিতৃ
 শুনে যদি সন্তানৰ মৃত্যুৰ বাতৰি
 ওপজাব কালানল
 দণ্ড দিম বুলি তেওঁ সন্তানহন্তাক ;—
 সাৱধান হবা সখি ! সাৱধান হবা ।

অৰ্জুন । — জয়দ্রথ ! জয়দ্রথ !
 মোৰ পুত্ৰহস্তা জয়দ্রথ !
 যা,—যা,—তযো যা সেই বাট ধৰি,—
 যমৰ কিঙ্কৰ হৈ
 ভুঞ্জি থাক অনন্ত নৰক ;—
 হেৰা মহাকাল ! হেৰা অবিদ্যম ?
 হোৱা আহি স্থিতি তুমি বাণৰ মুখত—

শ্ৰীকৃষ্ণ । — শুনা, শুনা, দিকপালগণ,
 সাৱধান ! সাৱধান !
 দশোদিশ বক্ষা কৰা সাৱধান হৈ ;—
 ভুচৰ, পেচৰ নাগ, গন্ধৰ্ব্ব, কিন্নৰ,
 সকলোৱে শিৱ নাম কৰা উচ্চাৰণ,—
 উপস্থিত ভীষণ সঙ্কট,—

অৰ্জুন । — জয় শিৱ শম্ভু ।— (বুলি জয়দ্রথক লক্ষ্য কৰি পাণ্ডপাত
 অস্ত্ৰ এৰি দিয়ে)

জয়দ্রথ । — আহিল, আহিল বান উল্কাৰ বেগেৰে,—
 গ'ল প্ৰাণ—গ'ল প্ৰাণ—
 শঙ্কৰ !— (পাণ্ডপাতে জয়দ্রথৰ মূৰ কাটে)

শ্ৰীকৃষ্ণ । — সুদৰ্শন ! সুদৰ্শন !
 লোৱাহি জয়দ্রথৰ ছিন্ন মূৰ তুলি,—
 শূন্যে শূন্যে লৈ যোৱা
 সমস্তপক্ষক তীৰ্থলৈ,—

জয়দ্রথৰ জনকে য'ত
পুত্ৰৰ মঙ্গল হেতু
পুজি আছে নিতে শঙ্কৰক,—
তেওঁৰ কোলাত তুলি
দিয়াগৈ এই ছিগ্ন মূৰ,—
(স্বদৰ্শনে মুক্তিমান হৈ আহি জয়দ্রথৰ ছিগ্ন মূৰ লৈ প্ৰস্থান)

অৰ্জুন । — যাদৱ ।
ছিগ্ন মূৰ পৰিলে মাটিত
ঘটিলহেঁতেন কোৱা কিবা অমঙ্গল ?

শ্ৰীকৃষ্ণ । — যেয়ে তাৰ মূৰ কাটি মাটিত পেলাব,
তাবো মূৰ চিঙিব লগতে,—
শঙ্কৰে সজুটৈ হৈ
দানিছিল তেওঁক এই বব ।

অৰ্জুন । — হেৰা পাণ্ডৱ জীৱন,
গুপ্ত বহস্য এই ;—
পাণ্ডৱক কৃপা তুমি নকৰাহেঁতেন
বহুত আগতে পাণ্ডৱৰ নাম,
লুপ্ত হৈ গ'লহেঁতেন পৃথিৱীৰ পৰা ।
পাণ্ডৱৰ মঙ্গলদাতা তুমিয়ে মাথোন ।

শ্ৰীকৃষ্ণ । — আহা সখি !
শিৱিৰত ধৰ্ম্মৰাজে
হৈ আছে চিন্তাত আকুল ।
দিওঁ গৈ বাতৰি তেওঁক—

অৰ্জুন । — আহা বনমালী !
বনফুল তুলি
পুছপাঙলি দিওঁ চৰণত,—
(দুয়োৰো প্ৰস্থান)

ছোকৰাৰ গীত

কেনে নো শোভিছে পুণ্য মূৰতি বিমল মধুৰ স্মৰ ,
 প্ৰাণৰ সকলো দগধ যাতনা পলালে তিৰ্যাগি অন্তৰ্ভুক্ত ।
 এই কপেৰেই স্মৰ-সুখ ভবা সবজি কিমান কামনা,
 মতলীয়া কৰি প্ৰেমত বুৰোৱা সকলো মানৱ যাতনা ।
 দিছা যি সাধনা আমি সকলোকে ভোম্বাব অভয় কোলাত,
 অন্তিমতো আমাক দিয়া যেন সেই জিৰণি চৰণ ছায়াত ।

আঁৰ কাপোৰ

